

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

**Управління інноваційним розвитком
національного господарства: теорія,
методологія, практика**

Колективна монографія

За редакцією С. М. Подзігун

Умань
Візаві
2021

УДК 330(477):001.895(02)

У66

Авторський колектив: Богашко О. Л. (1.1), Ящук Т. А. (1.2), Білошкурська Н. В., Подзігун С. М. (2.1), Гарматюк О. В. (2.2), Холодна О. В. (2.3), Чирва О. Г., Бовкун О. А. (3.1), Гуменюк А.В. (3.2), Бобко В. В., Панкратова Л. А. (3.3; 3.4).

Рецензенти:

Новак І. М., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту Уманського національного університету садівництва;

Чернега І. І., доктор економічних наук, доцент Уманського національного університету садівництва;

Космідайло І. В., кандидат економічних наук, доцент ПВНЗ «Європейського університету» Уманська філія;

Рекомендовано до друку вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 6 від 23 листопада 2021 року)

Управління інноваційним розвитком національного господарства:
теорія, методологія, практика : колективна монографія / [авт. кол.:
У66 О. Л. Богашко, Н. В. Білошкурська, С. М. Подзігун [та ін.] ; за ред. С. М. Подзігун ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. – Умань : Візаві, 2021. – 207 с.

У монографії представлено результати досліджень професорсько-викладацького складу кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини за науково-дослідною темою «Організаційно-економічні засади управління інноваційним розвитком національного господарства: маркетинговий та інтеграційний аспекти» (номер державної реєстрації 0116U000118).

Розглянуто механізм державного управління інноваційною діяльністю в Україні. Досліджено функції фінансових, організаційно-технічних і соціальних інститутів, які забезпечують стимулювання і підтримку наукоємного виробництва у межах національної господарської системи. Здійснено аналіз інноваційного розвитку вітчизняної економіки. Побудовано виробничі функції Тінбергена-Солоу найбільших українських підприємств, які впроваджували інновації. Надано пропозиції щодо удосконалення організаційно-економічного механізму управління інноваційним розвитком в контексті маркетингових та інтеграційних процесів.

Рекомендовано науковим працівникам, викладачам, керівникам органів державного управління та місцевого самоврядування, аспірантам і студентам закладів вищої освіти економічного профілю.

УДК 330(477):001.895(02)

©Авторський колектив, 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ	7
1.1. Інновації як визначальний фактор конкурентоспроможності економіки держави в умовах світової глобалізації	7
1.2. Теоретичні основи управління інноваційним розвитком закладу вищої освіти	29
РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	52
2.1. Оцінка стану інноваційного розвитку секторів національної економіки України на основі параметрів виробничої функції Тінбергена-Солоу	52
2.2. Інноваційний розвиток фармацевтичної промисловості як важливий фактор підвищення конкурентоспроможності економіки України	67
2.3. Формування економічної політики інноваційного розвитку в Україні: принципи та умови	87
РОЗДІЛ 3. ОРІЄНТИРИ І НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА	108
3.1. Державне регулювання інноваційних процесів національного господарства в конкурентному середовищі. . . .	108
3.2. Економічна ефективність впровадження інноваційних технологій в овочевих підприємствах	130
3.3. Міжнародні стандарти як дієвий чинник удосконалення системи управління суб'єктами економіки	150
3.4. Методологія обліку внутрішнього аудиту у комерційних банківських структурах	165
ВИСНОВКИ	188
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	191

ПЕРЕДМОВА

Ефективне управління інноваційною діяльністю в сучасних умовах є основою розвитку національної економіки, оскільки під час економічного зростання за рахунок інновацій забезпечується додатковий приріст суспільного виробництва, а в умовах економічного спаду сповільнюється його скорочення. Розробка, трансфер і впровадження інновацій забезпечує формування національних конкурентних переваг і дозволяє посилити конкурентоспроможність країни у глобальному економічному середовищі. Саме тому актуалізуються дослідження теоретичних, методологічних і прикладних досліджень управління розвитком національного господарства на інноваційних засадах.

Основними актуальними проблемами, вирішення яких пропонується у запропонованій колективній монографії, є такі:

- дослідження теоретико-методологічних основ управління інноваційним розвитком;
- методичне забезпечення економічної оцінки інноваційного розвитку та конкурентоспроможності національної економіки;
- розробка орієнтирів і напрямів удосконалення системи управління інноваційним розвитком національного господарства.

Логічно побудована структура монографії дозволяє послідовно розкрити основні результати досліджень колективу авторів.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади управління інноваційним розвитком» розглянуто еволюцію економічної теорії інновацій та основні визначальні фактори впливу на конкурентоспроможність національного господарства. Запропоновано термін «інноваційна конкуренція» як процес змагальної взаємодії суб'єктів інноваційної діяльності, заснований на створенні й нагромадженні нового знання та ефективному використанні інноваційних переваг.

Розвинуто теорію інноваційної діяльності закладу вищої освіти, що полягає у забезпеченні його входження у сферу ринкових відносин і проявляється у використанні нових економічних

можливостей для поліпшення власного фінансового стану. Удосконалено науково-теоретичні основи дослідження актуальних організаційно-економічних проблем становлення і розвитку інноваційної діяльності у закладах вищої освіти. Теоретично інтерпретовано категорію «управління інноваційним розвитком закладу вищої освіти» як діяльності, спрямованої на вироблення рішення, організацію, стимулювання, контроль, регулювання та управління інноваціями у закладах вищої освіти з метою підвищення якості освіти, зростання і розвитку закладу вищої освіти на базі активізації інноваційної діяльності, активне просування нових послуг, товарів і технологій на ринок освітніх послуг.

Другий розділ «Економічна оцінка інноваційного розвитку та конкурентоспроможності економіки України» присвячено удосконаленню науково-методичних підходів щодо оцінки інноваційності та ресурсної пропорційності секторального розвитку національної економіки шляхом побудови матриці «Гранична норма технологічної заміни – Параметр технологічного прогресу» (на основі параметрів виробничої функції Тінбергена-Солоу), застосування якої забезпечує достовірність такої оцінки та дає змогу проводити ранжування видів економічної діяльності для прийняття необхідних стратегічних рішень.

Розглянуто основні тенденції розвитку українського фармацевтичного ринку і основні стримуючі фактори. Розглянуто такі показники, як структура продажів на фармацевтичному ринку різних груп товарів, а також виділені лідери серед виробників лікарських препаратів, визначена частка фармацевтичних підприємств у загальній місткості фармацевтичного ринку. Проведено аналіз рівня інноваційного розвитку фармацевтичних підприємств України.

У третьому розділі «Орієнтири і напрями удосконалення системи управління інноваційним розвитком національного господарства» розкрито сутність державного регулювання інноваційних процесів національного господарства в конкурентному середовищі. Доведено позитивний вплив пожвавлення інвестиційної

та ділової активності на інноваційну сферу національного господарства в розрізі регіонів. Досліджено фактори, що помітно покращили інноваційне середовище і забезпечили ефективне стимулювання інноваційного розвитку. Зарубіжний та вітчизняний досвід засвідчив, що саме державі належить виключна роль регулювання та стимулювання інноваційної діяльності, оскільки вона володіє потужним впливом на інноваційний процес за допомогою економічних методів прямої та опосередкованої дії з метою підтримки конкурентоспроможності інноваційної продукції.

Досліджено проблеми інноваційного розвитку в овочевих підприємствах, розглянуто поняття: інновації в контексті інтелектуальних інвестицій; поняття інноваційного маркетингу, як концепції маркетингу, згідно з якою організація повинна безперервно удосконалювати продукти і методи маркетингу. Сформульовано основні види інновацій, що впроваджуються в овочівництві для підвищення конкурентоспроможності овочевої продукції та прибутковості. Систематизовано поняття «винахід», «новація», «нововведення», «інновація» у вигляді трансформації наукових інноваційних розробок в овочепродуктовому підкомплексі. Визначено економічну ефективність від впровадження інновацій на овочевих підприємствах.

Рекомендовано всім, хто цікавиться теоретичними і прикладними аспектами інноваційної діяльності, науково-педагогічним працівникам, фахівцям-практикам, аспірантам і здобувачам вищої економічної освіти.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ

1.1. Інновації як визначальний фактор конкурентоспроможності економіки держави в умовах світової глобалізації

Глобалізація – процес всесвітньої економічної, політичної, культурної інтеграції та уніфікації. Це об'єктивний процес, який має системний характер, тобто охоплює всі сфери життя суспільства. Процес глобалізації складається з трьох взаємозв'язаних компонентів – міжнародного розподілу праці, міжнародного виробництва і політичних відносин.

Основою сучасного світового господарства є світовий ринок, який виник ще у XVI столітті у період Великих географічних відкриттів. На його основі почав формуватися міжнародний поділ праці. Проте лише в останні кілька десятиріч є підстави стверджувати, що процеси глобалізації набули ознак цілісності й незворотності.

Щодо міжнародного виробництва, то воно почало формуватися у 70–80-тих роках XX століття під впливом енергетичної кризи. Старі індустріальні галузі, які потребували багато ресурсів, почали розташовуватися в країнах, що розвиваються.

Політичним фактором, який значно прискорив глобалізаційні процеси, став розпад соціалістичної системи. Це значно розширило простір, на який поширилися однотипні ринкові відносини та інститут приватної власності [1, с. 24–25].

У XXI столітті світ радикально змінюється, що визначає тенденції його розвитку в найближчі десятиліття. Зростання взаємозалежності та взаємопов'язаності національних економік країн світу в ході економічної глобалізації робить більш актуальним забезпечення їх конкурентоспроможності, яка є запорукою сталого поступального розвитку. Глобальна конкурентоспроможність стає ключовим параметром, що визначає місце держави в геополітичному

просторі та в структурі світогосподарських зв'язків. Створення умов підвищення конкурентоспроможності економіки є одним із головних чинників забезпечення високого рівня життя нації.

Особливості сучасного етапу розвитку світової економіки вносять нові корективи в класичні визначення конкурентоспроможності та методів її досягнення. У зв'язку з цим, варто переглянути найпоширеніші постулати конкурентоспроможності й скоригувати їх відповідно до нових тенденцій.

Закордонні та українські автори роблять акценти на різних складових цієї багатовимірної категорії, висуваючи їх як основні критеріальні ознаки. У західній економічній літературі поширене «універсальне» трактування конкурентоспроможності як здатності країни чи фірми розробляти та виготовляти товари і послуги вищої якості або за цінами, значно нижчими у порівнянні з конкурентами. У розгорнутому вигляді такий підхід представлено в дослідженнях Світового економічного форуму. Конкурентоспроможність визначається реальною та потенційною можливостями фірми в існуючих для них умовах проектувати, виготовляти та збувати товари, які за ціновими і якісними характеристиками більш привабливі для споживачів, ніж товари конкурентів [2].

Конкуренція як об'єктивне економічне явище, характерне для діяльності господарюючих суб'єктів, найчастіше визначається як суперництво між ними з метою успішного просування на ринок своїх товарів. З позицій теоретичних основ самого явища, конкуренція є відображенням об'єктивних процесів, властивих господарській діяльності: зниження витрат виробництва або задоволення потреб споживачів. Боротьба та притаманне їй суперництво є видимою частиною, предметом розгляду в економічних доктринах, у межах яких конкуренція розуміється з точки зору прояву в ціновій і неціновій формах [3].

Конкурентоспроможність як складна економічна категорія традиційно розглядається в різних аспектах. Так, В. В. Алещенко

тлумачить конкурентоспроможність як ступінь ефективності суб'єкта (міру повноти і якості рішень) при виконанні свого призначення [4].

Подібним чином І. Богомолова та Є. Хохлов розглядають конкурентоспроможність об'єкта як стан, який характеризує реальну або потенційну можливість виконання своїх функціональних обов'язків в умовах можливої протидії суперників [5].

Близькою є точка зору А. Ф. Павленка та А. В. Вовчака на конкурентоспроможність як властивість об'єкта, що характеризується ступенем задоволення ним конкретної потреби у порівнянні з аналогічними об'єктами, що господарюють на конкретному ринку [6].

Застосовуючи метод абстракції І. В. Тараненко розкриває сутнісні ознаки та характеристики конкурентоспроможності, що можуть бути конкретизовані стосовно того чи іншого об'єкта дослідження і незалежно від суб'єкта конкурентних відносин [7, с. 19]:

- конкурентоспроможність як стан досліджуваного об'єкта;
- конкурентоспроможність як відносне поняття (можливість виявлення лише в конкурентному середовищі);
- наявність властивостей (конкурентних переваг), які дають можливість досліджуваному об'єкту виконувати своє функціональне і суспільне призначення;
- рівень ефективності функціонування, достатній для виконання свого функціонального і суспільного призначення.

Найбільш вивченою є конкурентоспроможність товарів. Це поняття пов'язане з якістю товару, спроможністю задовольняти потреби споживачів при певних витратах. Конкурентоспроможність товару визначається сукупністю його значущих для споживача і виробника характеристик і проявляється в результаті зіставлення з товарами-аналогами [6]. Інший аспект, який заслуговує на увагу, підкреслює М. Ясін: під конкурентоспроможністю товарів і послуг розуміємо спроможність продавати їх за ринковими цінами з нормальним прибутком [8].

Слід зазначити, що виробництво і реалізація конкурентоспроможних товарів і послуг – провідна передумова конкурентоспроможності підприємства. У зв'язку з цим, В. А. Павлова розглядає конкурентоспроможність підприємства як його спроможність зберігати конкурентні позиції на ринку або змінювати їх в процесі адаптації до мінливого конкурентного середовища функціонування [9].

Наступним рівнем аналізу є галузь як сукупність підприємств і виробництв, які характеризуються спільністю продукції, технології і потреб. М. Гельвановський, В. Жуковська, І. Трофимова у визначенні конкурентоспроможності галузі ґрунтуються на понятті ефективності їх функціонування в національній економіці [10].

У сучасних умовах стрімко зростає роль регіонів в економічних системах національного і світового рівнів. Дослідники включають у визначення конкурентоспроможності регіону два провідні аспекти: необхідність досягнення високого рівня життя населення і ефективність функціонування господарського механізму регіону [11].

Конкурентоспроможність країни (держави, нації), національної економіки є комплексним поняттям і спирається на фактори як внутрішнього, так і зовнішнього (глобального) середовища. Якісні зміни у зовнішньому конкурентному середовищі економічної діяльності як фірм (корпорацій), так і держав, його глобалізація, зумовлюють необхідність пошуку ефективних шляхів досягнення, підтримання і розвитку конкурентоспроможності національних економік. Тому логічним розвитком такого підходу є трактування конкурентоспроможності національної економіки як характеристики становища її товаровиробників на світовому ринку. Зокрема Б. В. Губський визначає конкурентоспроможність як обумовлене економічними, соціальними й політичними чинниками стійке становище країни на внутрішньому та зовнішньому ринках, здатність суб'єктів конкурентної боротьби протистояти міжнародній конкуренції на внутрішньому ринку та ринках інших країн [12].

Конкурентоспроможність у широкому розумінні сприймається як здатність господарства забезпечувати збалансованість своїх

зовнішніх пропорцій та уникати тих обмежень, які зумовлюються зовнішньоекономічною сферою, і як здатність країни самовідтворювати свої світогосподарські зв'язки. Досить важливим у даному контексті є усвідомлення, що основним предметом конкуренції є не безпосередньо продукт, а життєздатність господарства, яка краще відповідає суті поняття конкурентоспроможності на рівні національної економіки.

Думку про те, що на рівні національної економіки об'єктом конкурентоспроможності є вже не безпосередньо товар, а умови суспільного виробництва, обстоює Дж. Сакс, який розглядає конкурентоспроможність як передумову та інструмент сталого економічного розвитку країни [13]. Він вважає, що конкурентоспроможність національної економіки визначається наявністю в країні здорового ринку, чинників виробництва та інших характеристик, які формують потенціал для досягнення стабільного економічного середовища. Зростання здорової економіки має бути підкріплене зростанням ділової активності, кероване законом та стабільно працюючими ринками [13].

Автори вітчизняної економічної енциклопедії визначають конкурентоспроможність країни як «здатність економіки однієї держави конкурувати з економіками інших держав за рівнем ефективного використання національних ресурсів, підвищення продуктивності народного господарства й забезпечення на цій основі високого та постійного зростаючого рівня життя населення» [14].

Говорячи про конкурентоспроможність національної економіки, слід зважати не лише на позиції національних товарів на внутрішньому і зовнішньому ринках, але й на спроможність національної економіки виконувати її цільові функції. На необхідності забезпечення високого рівня конкурентоспроможності національної економіки як засобу підвищення добробуту суспільства наголошував М. Портер, який зазначав, що конкурентоспроможність не є самоціллю. На думку М. Портера, головна мета держави полягає в забезпеченні власних громадян достатньо високим рівнем життя. Спроможність держави це забезпечити залежить від того, наскільки

продуктивно використовуються національні ресурси – праця та капітал. Конкуренція відіграє вирішальну роль у процесі функціонування ринкової економіки. На думку М. Портера, саме вона є «конкретним механізмом, який примушує підприємців дотримуватися вказівок «невидимої руки» [15].

Як зазначає Я. Жаліло, конкуренції в ринковій економіці відведено роль «механізму своєрідного суспільного контролю» за ефективністю використання суб'єктом господарювання «довірених» йому суспільних ресурсів. Фундаментальним мотиваційним важелем розкриття й розвитку конкурентоспроможності економічних суб'єктів у ході конкуренції є абсолютні та порівняльні конкурентні переваги. В останнє десятиріччя відбулося швидке висунення на перші позиції конкурентних переваг володіння високими технологіями, висококваліфікованою робочою силою, інформаційними комунікаціями. Відтак однією з ключових передумов конкурентоспроможності суб'єктів господарювання є їхня здатність до динамічного пристосування до змін у структурі конкурентних переваг [16].

На думку І. Бідзюри, «оцінювати дієздатність держави слід також і з огляду на її спроможність забезпечити... створення економічних, політичних та соціальних передумов реалізації наявних (у тому числі потенційних) конкурентних переваг» [17].

Я. Б. Базилюк визначає конкурентоспроможність національної економіки як економічну категорію, що характеризує стан суспільних відносин у державі щодо забезпечення умов стабільного підвищення ефективності національного виробництва, адаптованого до змін світової кон'юнктури та внутрішнього попиту на основі розкриття національних конкурентних переваг і досягнення кращих, ніж у конкурентів, соціально-економічних параметрів [18].

О. Л. Чепурна пропонує під конкурентоспроможністю національної економіки розглядати стан і потенційну можливість національної економіки надалі забезпечувати ефективність виробничих процесів і добробут громадян на основі формування і використання конкурентних переваг країни [19].

Отже, конкуренція є основним рушійним елементом ринку, який розвивається на основі попиту і пропозиції. В економічній літературі визначено, що конкуренція – це суперництво старого з новим (інноваціями), коли конкуруючі одиниці шляхом аналізу структури ринку визначають ступінь свободи продавця і покупця на ринку, поставивши собі за мету якомога повне задоволення потреб покупця.

Дослідження понять «конкуренція» та «конкурентоспроможність» в економічній літературі виявили, що категорія «конкурентоспроможність національної економіки» є, з одного боку, складною та суперечливою, а з іншого – системною, оскільки при її визначенні інтегруються: ознаки й показники конкурентоспроможності національних товарів, підприємств, галузей, регіонів, кластерів; політико-правові, економічні, соціокультурні та ресурсно-інфраструктурні чинники розвитку; цінні та структурні можливості трансформування потенціалу конкурентоспроможності [20].

Суть системного підходу полягає у комплексному дослідженні об'єкта як цілісної множини елементів у сукупності відносин і зв'язків між ними. Основи концепції «цілісно-орієнтованого», тобто системного підходу до аналізу конкурентоспроможності закладено М. Портером в його теорії конкурентних переваг і в моделі конкурентоспроможності національної економіки [21, 22]. Детермінанти національної конкурентоспроможності визначені Портером як система, компоненти якої взаємно посилюються під впливом ефекту синергії.

Методологія дослідження конкурентоспроможності на засадах системного підходу залежить від принципу побудови структури системи. В економічній теорії та практиці все частіше йдеться про метарівень аналізу, метаекономіку. Метасистема розглядається як цілісна сукупність усіх нижчих рівнів, у їхній взаємодії [23].

Метаекономіку варто трактувати як якісно нове системне утворення, результат глобалізаційних процесів на світовому рівні, розглядати її в глобальному гео економічному та загальноцивілізаційному контексті (табл. 1) [7, с. 14].

Таблиця 1.1

Класифікація структурних рівнів організації економічних систем
та рівнів аналізу конкурентоспроможності

Структурні рівні організації економічних систем (рівні аналізу конкурентоспроможності)	Об'єкт дослідження	Суб'єкт конкурентних відносин	Конкурентний простір	Детермінанти конкурентоспроможності
Нанорівень	Фізичні особи	Фізичні особи	Ринок праці, соціальні угруповання та структури, трудові колективи, суспільство, соціум	Стан здоров'я, фізичні характеристики, здібності, схильності, рівень освіти, кваліфікація, досвід, організаційні, підприємницькі здібності
Субмікрорівень	Товар	Товар (як уособлення виробника, продавця)	Ринок товарів (регіональний, національний, світовий)	Якість, ціна, сервіс, маркетингове оточення
Мікрорівень	Підприємство	Підприємство	Національні (внутрішні) ринки, світовий ринок	Виробництво, маркетинг, фінанси, персонал, менеджмент
Мезорівень	Територіальні виробничі кластери, виробничі об'єднання, корпоративні структури	Територіальні виробничі кластери, виробничі об'єднання, корпоративні структури	Національні ринки, внутрішні міжнародні ринки країн, регіональні ринки, світовий ринок	Стратегічне управління, інтеграція, ресурси, технології, ринковий потенціал, міжгалузеві зв'язки, інновації, державна політика
	Галузі національної економіки	Галузі як сукупності підприємств, що виробляють подібні продукти, використовують подібні ресурси і технології	Національні ринки, внутрішні міжнародні ринки країн, регіональні ринки (в окремих випадках світовий ринок)	Структура галузі, ринок, внутрішнє та зовнішнє конкурентне середовище галузі, ресурси, виробництво, інновації, державна політика
	Регіональні економічні системи національно-локального рівня	Регіони країни	Національна економіка, міжнародні ринки	Фактори виробництва (трудові, природні, капітальні, інформаційні ресурси, інфраструктура), рівень життя, інвестиційна привабливість, підприємництво, соціально-політичні фактори, локальні інститути

Продовження табл. 1.1

Структурні рівні організації економічних систем (рівні аналізу конкурентоспроможності)	Об'єкт дослідження	Суб'єкт конкурентних відносин	Конкурентний простір	Детермінанти конкурентоспроможності
Макрорівень	Національні економічні системи країн світу з їх підсистемами (фінансовою, інвестиційною, інноваційною тощо), національні економічні моделі	Країни світу (як уособлення національних економік)	Міжнародний економічний простір як сукупність національних економік	Рівень життя, сталий розвиток, економічне зростання, ресурси, інновації, макроекономічне середовище, ступінь відкритості, фінанси, соціально-політичні фактори, інститути
Мегарівень	Національні економічні системи країн світу (в контексті гео економічної моделі), транснаціональні корпорації, міжнародні кластери, регіональні об'єднання країн, інтеграційні угруповання, глобальні (світові) гео економічні центри	Суб'єкти міжнародних економічних відносин, країни (національні економіки, уряди), фізичні і юридичні особи (підприємства, ТНК), галузі, регіони, інтеграційні угруповання, глобальні (світові) гео економічні центри як учасники міжнародної конкуренції на світогосподарському рівні	Глобальна світова (міжнародна) економіка як складна система взаємопов'язаних національних економік та інших суб'єктів МЄВ, між- та наднаціональних економічних процесів та інститутів, що їх обслуговують, та саме міжнародних економічних відносин	Відповідні детермінанти конкурентоспроможності систем нижчих рівнів в контексті інтегрованості у світову економіку, гео економічний простір, глобалізаційні процеси, глобальні стратегії розвитку та конкуренції
Метарівень	Економічні (соціально-економічні) суспільні системи, в контексті їхніх загальносистемних ознак, провідної політичної і економічної парадигми	Економічні (соціально-економічні) суспільні системи, їхні підсистеми (компоненти) нижчих рівнів, що беруть участь у конкурентному процесі на глобальному, загальноцивілізаційному рівні	Глобальна світова суспільна система, що складається з економічної, політичної, соціальної та духовної сфер, які підпорядковуються певним внутрішнім і зовнішнім закономірностям	Форми політичної і економічної організації, спрямовані на усталений розвиток суспільства, соціокультурні фактори, моральні цінності, взаємодія політичних, правових і економічних організацій, стратегічна спроможність, політична спроможність. Загальні інституційні умови, механізми регулювання і взаємодії

Автор концепції системної конкурентоспроможності Й. Штамер відзначає, що на метарівні здійснюється формування провідної політичної й економічної парадигми суспільства, моделі його розвитку та загальних інституційних умов [24].

Розвиваючи ідеї Й. Штамера, Л. Андрєєва та Є. Миргородська до факторів конкурентоспроможності метарівня відносять форми політичної і економічної організації, спрямовані на сталий розвиток суспільства: соціокультурні фактори, моральні цінності, взаємодію політичних, правових і економічних організацій, стратегічну спроможність, політичну спроможність [25].

І. В. Тараненко стверджує, що саме на метарівні наукового аналізу здійснюється типологія економічних (соціально-економічних) систем за глибинними сутнісними ознаками та критеріями, виокремлюються етапи глобального розвитку суспільства, досліджуються системні процеси і явища загальноцивілізаційного рівня [7, с. 15]. В такому контексті конкуренція ведеться вже не стільки за місце у міжнародному поділі праці, скільки за статус країни у глобальних політико-економічних процесах.

Конкурентоспроможність національної економіки є результатом взаємодії всіх суб'єктів економічних відносин у країні, формується в органічному поєднанні реалізації інтересів суб'єктів різних рівнів під впливом таких чинників, як товар, підприємства, галузі (кластер), економіка в цілому і залежить від того, наскільки інтегрованими є орієнтири підвищення ефективності використання суспільних ресурсів на цих рівнях. Конкурентоспроможність національної економіки – це економічна категорія, яка має певні особливості:

- виявляється в процесі міжнародних економічних відносин. Прагнення досягти високого рівня конкурентоспроможності є виразом як національних економічних інтересів, так і інтересів окремих фірм, які беруть участь у міжнародних економічних відносинах;
- розвивається у внутрішньому середовищі країни в процесі конкурентного змагання між суб'єктами економічних відносин;

- потребує постійного розширення джерел для розвитку суб'єктів господарювання та ґрунтується на принципах конкурентних взаємовідносин між ними;
- визначається умовами економічного розвитку країни та залежить від здатності суб'єктів економічних відносин використовувати ці умови з максимальною ефективністю для себе [3, с. 28].

Не менш важливим питанням є визначення факторів забезпечення конкурентоспроможності країн. В умовах глобалізації гостра конкурентна боротьба спонукає країни до найширшого використання як внутрішніх, так і зовнішніх джерел економічного зростання, до гармонізації національної та міжнародної економічної політики, взаємоприспосовування господарських механізмів й інституціональних структур на міждержавному і міжнародному рівнях, уніфікації господарського законодавства [26]. Основні рушії конкурентоспроможності сьогодні змістилися з наявності природних ресурсів до їх ефективного використання, застосовуючи інноваційні підходи та засоби [27, с. 112].

Поняття конкурентоспроможності еволюціонувало протягом різних періодів розвитку суспільства, хоча самого терміну як такого не існувало, і раніше застосувати його можна було, радше до конкретних племен, індивідів, класів, ніж до держави, бо тоді й держави в сучасному її вигляді не існувало: в первіснообщинну епоху визначальним фактором був фактор фізичної сили, потім – хитрість, вміння виробляти кращі знаряддя праці тощо, в період рабовласницького ладу – кількість рабів, земель, у феодальну – кількість помість, підвладних людей, територій; в капіталістичну – капітал диктував свої умови, соціалістична епоха відзначається диктатом соціалістичних ідеалів, преференцій, демократична вибудовує чіткі та зрозумілі, загальноприйняті у суспільстві правила, дотримуючись яких, країни змагаються, в ідеалі, цивілізованими методами, за право бути першими. Звичайно, зображена вище схема має дуже спрощений характер, але допомагає уявити еволюціоністський характер даного явища. Отже, на різних етапах

розвитку актуальним було питання конкурентоздатності в тих чи інших умовах. Найбільш чітких ознак даний термін набув в період демократії, де перемагає той, хто має конкурентні переваги.

Різницю в пріоритетах в наш час і в інші епохи, вплив факторів на конкурентоспроможність можна простежити за допомогою даних в табл. 1.2, яка була складена у результаті неофіційного опитування, проведеного серед науковців, дипломатів МЗС, учасників програми Courants du Monde (France), EU and European economic zone (Belgium) [28].

Таблиця 1.2

Вплив факторів на конкурентоспроможність в різні епохи
(1 – найменше значення, 6 – найбільше значення)

Періоди розвитку	Первісно-общинний лад	Рабовласництво	Феодалізм	Капіталізм	Соціалізм	Демократія
Рушійні сили						
Наявність природних ресурсів	6	5,5	5	4,5	4	4,1
Наявність трудових ресурсів	4,5	5,5	5,25	5	4,75	4,75
Наявність капіталу	1,75	3,5	4,25	6	4	5,25
Інституції	1,75	1,25	2,5	4,25	5,5	5,5
Інновації	4	3	3,5	5,25	4	5,75
Витонченість ведення бізнесу	1,75	1,25	2,25	5,25	3	5,75
Технологічна готовність (знаряддя праці)	4,75	4	4,25	5,25	4	5,75
Ринкова ефективність	2	2	3,25	5,25	2,5	6
Вища освіта	1,2	1	1,25	5	5,25	5,5
Здоров'я	5	4	4	4	5,5	5,75
Макроекономічні чинники (податкова система, законодавча база)	1	1,25	2,5	5	4	6
Інфраструктура	2,2	3	1,5	4,75	5	5,25

Одні респонденти робили ранжування серед факторів, інші – серед періодів. Тобто, одні звертали більше уваги на те, яке місце

займає кожен фактор в певний період, інші – який фактор, яке місце займав в кожен конкретну епоху (рис. 1.1).

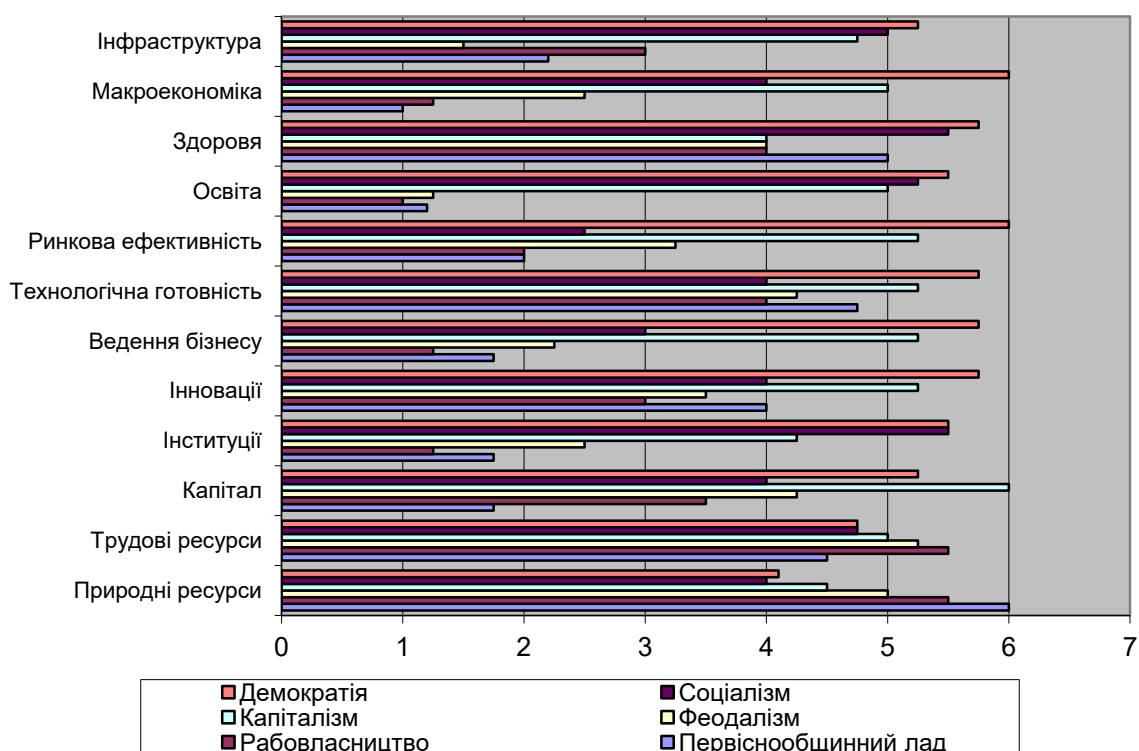

Рис. 1.1. Вплив факторів на конкурентоспроможність в різні епохи

Отже, наявність значних природних ресурсів в первіснообщинний лад була визначальним фактором, зберігаючи, певною мірою, цю тенденцію і в рабовласницький період. З часом вона втратила першочергове значення, поступившись таким факторам як, капітал, інституції в більш пізніх періодах.

Дослідження також показало, що інновації займали досить таки значне місце в первіснообщинний лад, адже винахід знарядь праці, їх удосконалення, вирощування культур і т.д. визначали перемогу в боротьбі за існування.

Варто зазначити, що на початковій стадії розвитку економіка більшою мірою залежала від наявності природних та інших ресурсів, пізніше здебільшого від їх використання, сьогодні здебільшого прогрес країни визначають інноваційність, кваліфіковані кадри. Високу конкурентоспроможність і економічне зростання

обумовлюють чинники, які стимулюють оперативне поширення нових технологій, особливого значення набувають характер і структура взаємодії науки, освіти, фінансування державної політики та промисловості [27, с. 111 – 112].

Докорінні перетворення, що відбулись у світовому господарстві наприкінці ХХ – початку ХХІ століття під впливом глобалізаційних процесів та розвитку науково-технічного прогресу призвели до якісної зміни змісту та форм конкурентних відносин. Такі зміни обумовили виникнення інноваційної конкуренції, визначили спрямування та змістовне наповнення процесу еволюції глобальної економічної системи. Утворилось методологічне підґрунтя для трактування інноваційної конкуренції, як нового типу конкурентних відносин, що набуває всеосяжного характеру в умовах глобалізації світового господарства.

Інноваційна конкуренція – заснований на створенні й нагромадженні нового знання та ефективному використанні інноваційних переваг, інституційно оформлений процес змагальної взаємодії суб'єктів. Інноваційна конкуренція обумовлює утворення двох груп конкурентних переваг – інноваційних (пов'язаних насамперед з процесами усередині системи), та інтеграційних (пов'язаних із зовнішніми взаємодіями), які діють з синергетичним ефектом та стають визначальним чинником забезпечення позитивної динаміки інноваційної конкурентоспроможності.

Виходячи з цього інноваційна конкурентоспроможність національної системи визначається як інтегральна властивість, обумовлена синергетичною взаємодією інноваційних та інтеграційних конкурентних переваг, які забезпечують через постійне самовідтворення системи на більш високому технологічному рівні досягнення цілей сталого розвитку, національного добробуту та безпеки [29, с. 423].

Сучасна економічна діяльність неможлива без застосування всіх видів ресурсів – природних, капітальних, фінансових, трудових, інформаційних, інноваційних, інфраструктурних. Проте в умовах глобалізаційного розвитку, на перший план за своїм значенням

виходять саме інноваційні фактори, які уможлиблюють подолання обмеженості традиційних ресурсів [29, с. 425].

Отже, базовими факторами національної конкурентоспроможності в умовах глобалізації виступають наявність ресурсів та можливість їх реалізації.

У контексті економічної діяльності поняття фактор означає „умови, причини, параметри, показники, що здійснюють вплив на економічний процес та його результат” [30, 31]. Фактори конкурентоспроможності – це умови яким повинен відповідати суб’єкт та зовнішнє середовище його функціонування для формування та підтримання певного рівня конкурентоспроможності як здатності до виконання суб’єктом функціонального призначення в конкурентному середовищі, та умови, які змінюються в процесі конкуренції. Фактори конкурентоспроможності сприяють створенню і реалізації конкурентних переваг. У той час як конкурентні переваги – це такі характеристики, завдяки яким суб’єкт конкурентних відносин здатний динамічно підтримувати свою конкурентну позицію в мінливому конкурентному середовищі. Фактори конкурентоспроможності являють собою потенціал для формування конкурентної переваги, який потребує суттєвих зусиль для його реалізації [32, с. 164].

Разом з тим, можна говорити про близьку природу факторів конкурентоспроможності та конкурентних переваг: «конкурентні переваги являють собою сукупність позитивних факторів, що забезпечують конкурентоспроможність економічних систем» [33, с. 59].

Досить важливим питанням є визначення факторів, котрі найбільшою мірою впливають на конкурентоспроможність національної економіки. Професор Х. Сала-і-Мартін виокремив 12 таких факторів, кількісні показники яких лягли в основу розрахунку індексу глобальної конкурентоспроможності країн. Даний інтегральний показник використовується в роботі Всесвітнього економічного форуму, який щорічно публікує звіт про міжнародну

конкурентоспроможність країн під назвою «Global Competitiveness Report. World Economic Forum». Даний інтегральний показник передбачає оцінювання ефективності за такими напрямками:

1. Інституціональне середовище;
2. Інфраструктура;
3. Макроекономічна стабільність;
4. Здоров'я та початкова освіта;
5. Вища освіта та підвищення кваліфікації;
6. Ефективність ринку товарів та послуг;
7. Ефективність ринку праці;
8. Розвиненість фінансового ринку;
9. Технологічний розвиток;
10. Розмір ринку;
11. Конкурентоспроможність підприємств;
12. Інноваційний потенціал [2; 38].

Отже, відповідно до міжнародних досліджень інноваційної ретроспективи та враховуючи переваги обраної Всесвітнім економічним форумом сучасної методики визначення глобальної конкурентоспроможності можна зробити висновок про те, що резерви конкурентоспроможності та підґрунтя випереджаючого економічного розвитку формується складною комбінацією політичних, економічних, соціальних і культурних факторів, визначальне місце серед яких належить інноваційному потенціалу.

На початок третього тисячоліття стало необхідним упорядкування процесів суспільно-економічного розвитку з приведенням у відповідність до високої динамічності якісних змін, зумовлених чинниками, генерованими самою природою цивілізаційного поступу, які все більше набувають глобального характеру [34, с. 22]. Як справедливо зазначають Р. Нельсон, С. Уинтер: «Жодна з інтелектуальних задач економічної теорії не заслуговує на більшу увагу, ніж осмислення величезного комплексу кумулятивних змін в технології та організації економіки, які за декілька останніх десятиліть цілковито змінили становище людства» [35, с. 19].

Якщо протягом першої половини ХХ ст. економічна думка щодо економічного розвитку концентрувалась навколо проблем накопичення капіталу, планування та індустріалізації, то згодом поступово усвідомлювалась роль людського капіталу. Так, неокласичний напрямок економічного розвитку пов'язується з позитивними оцінками та очікуваннями, а саме: 1. Розвиток – поступовий процес, для якого характерні органічне зростання та еволюція. 2. Розвиток – гармонійний процес, блага від якого дістаються всім і розповсюджуються на всю економічну систему. 3. Можна розраховувати на постійний економічний прогрес, оскільки результати відкриття нових джерел ресурсів і технічних нововведень, вірогідно, переважають ефект спадної віддачі обмежених ресурсів [36, с.178; 37, с. 16].

В сучасній науці виділяють декілька головних моделей економічного розвитку, які тісно пов'язані з господарським зростанням на основі досягнень науково-технічного прогресу та впровадженні інновацій:

1. Ресурсна модель (без високотехнологічного виробництва);
2. Інтелектуально-донорська модель;
3. Інноваційна модель [39, с. 5].

Нині інноваційна модель економічного розвитку є найбільш ефективною та стає тією основою, яка моделює і визначає економічну могутність будь-якої країни. Тісний взаємозв'язок між інноваційним типом розвитку економіки і виробничими відносинами потребує чіткого визначення інновацій. Доцільно розглянути як саме явище інновацій, так і становлення перших теоретичних уявлень про них в історичній ретроспективі.

В еволюції економічної теорії інновацій виділяють наступні етапи:

- економічні вчення про інновації доринкової економіки;
- економічні вчення й економічна теорія інновацій нерегульованих ринкових відносин;
- економічні вчення про інновації періоду комунікативної, соціально-ринкової економіки.

В період доринкової економіки перші спогади про інноваційний розвиток зустрічаються у філософських трактатах і збірках правил господарювання, що присвячувались питанням вдосконалення організації праці. В часи Стародавнього світу створення чогось унікального, невідомого розглядалось не як зміни виробничо-технологічного характеру, визначені часом, а як втручання божественної волі. Особливості світогляду в античний період вели до того, що виробнича діяльність людини здійснювалась в основному як стилізація природних процесів, наслідування природи, підлаштування під її ритми.

В епоху Відродження процес створення нового відобразився у наукових, літературних, художніх, філософських творах. Специфічною особливістю науки цієї епохи був її тісний зв'язок з мистецтвом. Епоха Відродження особливо відзначається великими науковими зсувами у сфері пізнання і створення нового. Цей розвиток пов'язаний із зародженням капіталістичного способу виробництва та успіхами нового світогляду.

Пізніше осмислення економічної творчості з позицій створення чогось нового спостерігаємо у представників Реформації. Реформація підштовхувала до економії, до розвитку промисловості, до відмови від дорогих розваг. Це сприяло нагромадженню капіталу, що вкладався в торгівлю й виробництво. У період первісного нагромадження капіталу виникає перше економічне системне вчення – меркантилізм. Його представники намагаються теоретично обґрунтувати необхідність нововведень і роблять перші спроби їх практичного впровадження в господарське життя суспільства [40, с. 39].

Період економічних вчень і економічної теорії інновацій нерегульованих ринкових відносин розпочинається з появою класичної школи політичної економії, де джерелом аналізу стають не організаційні, а технологічні нововведення, що пов'язано з дослідженням сфери виробництва. Класична політична економія розвивалася як наука про багатство, тому як початковий пункт своїх доктрин представники цієї течії обрали суспільний поділ праці.

Фундаментальне значення цього елемента представник класичної школи А. Сміт пояснював, по-перше, тим, що поділ праці є причиною, яка стимулює продуктивність, а розвиток виробництва визначає весь добробут країни. У першому розділі «Дослідження природи та причин багатства народів» А. Сміт стверджує, що найбільший прогрес у розвитку продуктивності праці виявився наслідком розподілу праці, що дав поштовх до винаходження машин, які полегшують і скорочують працю [41, с. 24].

К. Маркс у праці «Капітал» називає зростання продуктивності праці першим економічним законом, що відображає найбільш загальну основу й внутрішню логіку економічного прогресу, є джерелом і способом підвищення ефективності виробництва. К. Маркс вважав розвиток продуктивних сил базисом, а науково-технічний прогрес надбудовою, тобто наслідком, а не причиною розвитку виробництва [42, с. 16].

Поступово формуються теорії інновацій, які представлені різними напрямками. При цьому, залежно від особливостей і основних тенденцій розвитку ринкової економіки, акцент у дослідженнях ставиться на тому чи іншому комплексі проблем.

Так, на початку ХХ ст. однією з ключових проблем була проблема циклів. До цього науково-технічний прогрес ще не розглядався більшістю вчених як основний фактор циклічного та інституціонального економічного розвитку. Одним з перших, хто пов'язав причину економічних криз з особливостями відтворення основного капіталу, був видатний український учений-економіст М.І. Туган-Барановський. У праці «Промислові кризи в сучасній Англії, їхні причини і вплив на народне життя» М. І. Туган-Барановський проаналізував різні підходи до пояснення циклічного характеру розвитку виробництва і дійшов висновку, що перешкодою для безперервного кумулятивного розвитку виробництва є не стільки зовнішні обмежувальні фактори, скільки внутрішні властивості економічної системи, які, власне, і породжують циклічність її розвитку [43, с. 315–316].

Інноваційну проблематику розглядає і російський науковець того часу М. Кондратьєв. У теорії «довгих хвиль» він досліджує інновації як явище зі складною неоднорідною структурою. Окрім цього, М. Кондратьєв ув'язує «довгі хвилі» з радикальними змінами в інших сферах суспільного життя: «...і війни, і соціальні потрясіння залучаються до ритмічного процесу розвитку великих циклів і стають не вихідними силами цього розвитку, а формою його прояву» [44, с. 23]. Розвиваючи основні положення свого вчителя М. І. Туган-Барановського, М. Кондратьєв суттєво просувається у формуванні теорії інновацій. Суть його внеску полягає в тому, що, розглядаючи циклічний характер розвитку суспільного виробництва, він більш широко пов'язує ці цикли з технічним прогресом: «перед початком підйому хвилі кожного великого циклу, а іноді на самому його початку, спостерігаються значні зміни в основних умовах господарського життя суспільства (в тій чи іншій комбінації) в глибоких змінах техніки виробництва й обміну (яким у свою чергу передують значні винаходи і відкриття), в зміні умов грошового обігу, в посиленні ролі нових країн у світовому господарстві» [45, с. 370 – 371].

Період економічних вчень інновацій комунікативної, соціально-орієнтованої економіки починається з досліджень представників ортодоксальної економічної науки, які сформували сучасний напрямок економічної думки, який об'єднав неокласичну, неокейнсіанську школи та школу неокласичного синтезу. Особливий внесок у формування цілісної інноваційної теорії економічного розвитку вніс Й. Шумпетер. Він завершив концептуальний напрям, започаткований М. І. Туган-Барановським, сконцентрував свою увагу на економічних інноваціях, високо оцінив роль підприємця-новатора в економічному прогресі: «функція підприємців полягає в тому, щоб реформувати або революціонізувати виробництво, використовуючи винаходи, або в більш загальному значенні, використовуючи нові технологічні рішення для випуску нових товарів або виробництва старих товарів новим способом, відкриваючи нові джерела сировини і матеріалів або нові ринки, трансформуючи галузь.» [46, с. 183 – 184].

Проблемі взаємозв'язку інновацій та економічного зростання була присвячена нобелівська лекція Саймона Кузнеця, в якій він висловив нові підходи до теорії інновацій. По-перше, С. Кузнець увів поняття епохальних нововведень, на яких базується перехід від однієї історичної епохи до іншої. По-друге, новим джерелом зростання вчений вважав прискорений розвиток науки. «Вживання нововведень не тільки дає додаткові економічні ресурси для фундаментальних і прикладних досліджень з довгим терміном розробки й значними витратами капіталу, але, що слід зазначити особливо, дозволяє створювати нові ефективні засоби досліджень і дає додаткову інформацію про зміни в природних процесах, які відбуваються під впливом змін у виробництві» [45, с. 110]. По-третє, С. Кузнець відзначає, що соціальні наслідки нововведень можуть мати як позитивний, так і негативний характер, тому функція держави полягає у стимулюванні позитивних інновацій та попередженні виникнення негативних наслідків. По-четверте, технологічні нововведення взаємопов'язані з нововведеннями в інших сферах суспільства. Особливо це стосується країн, що розвиваються, тому що „помітний прогрес в економічному розвитку країн, що розвиваються, може спричиняти зміни в існуючих виробничих технологіях і, ймовірно, ще більш істотних нововведень у політичних і соціальних сферах» [45, с. 119].

Вагомий внесок у становлення теорії інновацій зробив англійський дослідник К. Фрімен. Аналізуючи промислові цикли, перш за все довгі хвилі економічного розвитку, він значно ширше, ніж Й. Шумпетер, розглядає причини довгих хвиль. К. Фрімен пов'язує їх не тільки з результатом впровадження радикальних нововведень, але і з процесом розширення, тобто дифузії технологічної парадигми від декількох лідируючих секторів до всієї економічної системи. Він акцентує увагу на тому, що широке розповсюдження технологій стає можливим у результаті соціальних та інституціональних змін: кооперації й конкуренції в підприємницькому секторі, організації науково-дослідної діяльності, національних і міжнародних режимів економічного регулювання.

В інноваційному розвитку економіки надзвичайно важливу роль відіграє інформаційна складова. Цьому аспекту інноваційної теорії значну увагу приділяє американський економіст Ф. Хайєк. У праці «Згубна самовпевненість» Ф. Хайєк зазначає, що «практично кожен індивід має певні переваги щодо інших у тому розумінні, що він володіє унікальною інформацією, якій можна знайти вигідне застосування, але яку можна використати лише за умови, коли рішення, що залежать від цієї інформації, приймає він сам або бере в цьому активну участь» [47, с. 149].

Німецький вчений Г. Менш став найпослідовнішим продовжувачем теорії Й. Шумпетера і розвинув його концепцію на сучасному рівні наукових знань. У своїй монографії «Технологічний пат: інновації долають депресію» він дотримувався тієї точки зору, що нововведення є переворотом у виробництві, базисні інновації «приходять групами, або хвилями й перебувають у безпосередньому зв'язку з кризовими явищами або процвітанням економіки» [48, 49]. Він також робить висновок про необхідність широкого залучення держави до інноваційних процесів, наголошує на необхідності регулювання з боку держави в напрямі створення економічних умов для розробки, реалізації та поширення інновацій.

Новий етап у розвитку теорії інновації в її поєднанні з інституціоналізмом здійснили такі вчені, як Дж. Гелбрейт, Г. Колм, Дж. Б'юнекен, Р. Коуз, Д. Норт, Г. Мюрдаль та ін. Їх наукові розробки суттєво розширили сферу економічного аналізу за рахунок досліджень наслідків впливу неекономічних факторів на господарське життя країни. Одним з цих напрямів є індустріально-технологічний інституціоналізм, засновником якого є Дж. Гелбрейт. У праці «Економічна теорія й цілі суспільства» [50, с. 116] Дж. К. Гелбрейт констатує, що плануючу підсистему економіки становлять корпорації, керовані техноструктурою, а її підсистему – дрібні фірми.

На думку сучасних науковців, економічний поступ характеризується не тільки інноваційною парадигмою, а послідовною зміною технологічних укладів, яка супроводжується структурною перебудовою суспільного виробництва.

1.2. Теоретичні основи управління інноваційним розвитком закладу вищої освіти

Визначальною тенденцією розвитку практично всіх сфер сучасної економіки в усьому світі є значимість інноваційної діяльності. На сьогодні без застосування інновацій у таких сферах, як виробнича, фінансова, наукова, освітня та інші, практично неможливо створити конкурентоспроможну продукцію, яка буде мати високий рівень наукоємності та новизни. Таким чином, в ринковій економіці інновації являють собою ефективний засіб конкурентної боротьби, так як ведуть до створення нових потреб, до зниження собівартості продукції, до притоку інвестицій, до підвищення іміджу (рейтингу) виробника нових продуктів, до відкриття і захоплення нових ринків, в тому числі і зовнішніх.

У сучасних умовах підвищення ефективності виробництва, удосконалення освітньої, наукової, фінансової та інших сфер можна досягти переважно за рахунок розвитку інноваційних процесів, які отримують кінцевий вираз у нових технологіях і нових видах конкурентоспроможної продукції та послуг. Розвиток нових технічних і організаційно-технологічних рішень, вдосконалення основних принципів управління стосовно специфіки вітчизняної економіки створюють умови для поновлення її численних сфер діяльності і дають додатковий імпульс для економічного зростання. За своєю природою інновації включають в себе не тільки технічні чи технологічні розробки, а й будь-які зміни в кращу сторону в усіх сферах науково-виробничої діяльності. Постійне оновлення техніки і технологій робить інноваційний процес основною умовою виробництва конкурентоспроможної продукції у будь-якій економічній сфері, завоювання і збереження позицій підприємств на ринку і підвищення продуктивності, а також ефективності організації.

Переорієнтація сучасної економіки на інноваційний шлях розвитку всіх її сфер вимагає переосмислення підходів до системи освітньої діяльності та адаптації її до сучасних реалій і вимог соціуму, причому найбільшій увазі вимагає сфера вищої освіти. Саме

заклади вищої освіти можуть розглядатися з точки зору їх особливої ролі в інноваційній структурі національної економіки України і їх місця в інноваційному процесі у масштабах як всієї країни, так і окремих регіонів, адже саме ЗВО є джерелами виникнення інновацій.

Освіта є одним з основних факторів розвитку національної економіки, її конкурентоспроможності на міжнародній арені. Економіка сучасного постіндустріального суспільства визначається більшістю дослідників як «економіка знань», у якій не природні ресурси складають головні багатства суспільства, а пріоритетними є інформація та інтелект. У новому суспільстві домінуючими є духовні цінності, створювані перш за все людьми, що функціонують у сфері науки та освіти. Таким чином знання є одним з ключових чинників економічного зростання і глобальної конкурентоспроможності.

Мінливі економічні умови у країні провокують вузи до комерціалізації наукової діяльності та, як наслідок, до вміння продавати результати науково-технічної творчості. У складній ситуації створення системи реалізації на внутрішньому і міжнародному ринках науково-інноваційної продукції, яку виробляє заклад вищої освіти, є одним із шляхів підвищення ефективності функціонування вузів в умовах ринкової економіки. Вчені вищої школи все більше уваги приділяють впровадженню результатів своїх розробок, використовуючи механізми інноваційної діяльності, що має на меті підвищення конкурентоспроможності продукції та послуг на основі створення та використання науково-технологічного нововведення. Отже, науково-підприємницька діяльність вищої школи є природним способом підтримати себе своїми власними силами, хоча і ціною деякого відволікання від прямих функцій.

Теоретичні дослідження інноваційної сфери набули особливої актуальності в умовах формування маркетингових концепцій (60-ті роки ХХ ст.) і активізації інноваційної діяльності у світовій економіці з середини 70-х років минулого сторіччя. Помітний внесок у вивчення даної проблеми зробили вітчизняні вчені-дослідники інноваційної діяльності: Баумоль В., Беляєв О., Богущ Л., Борщевський М., Буняк Н., Бурджалов Ф., Грищенко І.,

Данилишин Б., Дашевська Д., Жамін В., Зеніна-Біліченко А., Карташ М., Клімов Г., Козаченко Л., Коврегін В., Кондур О., Кононенко К., Кремень В., Крижанівський Є., Куклін О., Ломачинська І., Лук'янов А, Манченко К., Моргулець О., Пірус В., Родюк Н., Романовський О., Семів Л., Стадник В., Старицька О., Тодорова Т., Тощенко Ж., Федорук Д., Хаустов В., Черненко Т., Шевчук Л. та інші. У той же час в економічній літературі не в повній мірі висвітлюються питання з вивчення і розвитку інноваційної діяльності закладів вищої освіти.

Інноваційний розвиток освітньої діяльності має дозволити вузу не тільки підвищити якість підготовки і компетентність фахівців, що випускаються, а й дати йому певну економічну незалежність, що на сучасному етапі функціонування ринку освітніх послуг в Україні є важливою умовою виживання. У зв'язку з цим управління інноваційним розвитком освітньої діяльності ЗВО вимагає серйозного вивчення.

Інноваційність вищої освіти розглядається як її спроможність створювати інтелектуальний ресурс суспільства шляхом інтеграції наукових знань, створення підґрунтя інноваційного мислення і уяви про майбутній розвиток суспільства, якісного оновлення змісту і організації процесів навчання. Вища школа України дедалі стає більше схилитися у бік генерації нових знань, застосування нових технологій і підготовки фахівців нової формації. Важелями управління розглядаються якість вітчизняної освіти, освітні стандарти та норми, що реалізують вимоги до змісту освіти, до підбору науково-педагогічних кадрів [53].

Досвід функціонування багатьох вітчизняних вузів показує, що в сучасних соціально-економічних умовах найбільш життєздатними виявляються ті з них, які проводять активну інноваційну політику, вводять нові технології управління інноваційним розвитком освітньої діяльності ЗВО, запроваджують у навчальний процес сучасні освітні програми, спрямовані на створення нових промислових технологій і техніки, розширюють коло освітніх, науково-технічних і консалтингових послуг, що надаються населенню та різним

організаціям. Базовим критерієм, що визначає результативність процесу створення та використання інновацій у ЗВО, є його інноваційний потенціал, що характеризує здатність вищого навчального закладу до здійснення процесів нововведень. Інноваційний потенціал ЗВО являє собою сукупність різних видів ресурсів, включаючи матеріальні, нематеріальні, фінансові, трудові, інтелектуальні та інші ресурси, необхідні для успішного здійснення інноваційної діяльності [54].

Аналіз різних підходів до трактування сутності інноваційного потенціалу закладу вищої освіти дозволив виокремити властивості, які йому притаманні:

- адаптивність (здатність інноваційного потенціалу пристосовуватись до змін зовнішнього і внутрішнього середовища);
- динамічність (інноваційний потенціал змінює свої параметри в часі під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників);
- відкритість (інноваційний потенціал закладу вищої освіти формується під впливом факторів зовнішнього середовища);
- структурованість і системність (інноваційний потенціал складається із сукупності структурних елементів, між якими існують тісні взаємозв'язки, відтак зміни в одному з них призводять до зміни в інших);
- складність (інноваційний потенціал містить у собі структурні елементи, які можна поділити на менші, що закономірно об'єднані в єдине ціле певними зв'язками);
- відповідність (інноваційний потенціал повинен відповідати особливостям інноваційного процесу закладу вищої освіти);
- здатність до розвитку (одночасно з використанням інноваційного потенціалу відбувається його нарощення, це обумовлено тим, що результатом залучення інноваційних ресурсів до інноваційного процесу є створення інноваційного продукту, практичне застосування якого призводить до появи нових можливостей для розвитку його ресурсної складової [55, с. 51].

У зв'язку із загостренням конкурентної боротьби на ринку освітніх послуг особливої актуальності набувають нові методи

управління інноваційним розвитком освітньої діяльності ЗВО, спрямовані на підвищення підприємницької активності студентів і розвитком у них інноваційного типу мислення. Проведений аналіз теоретичних джерел показує, що концепція розвитку освітньої діяльності вузів, спрямована на придбання знань, умінь і навичок, себе вичерпала і повинна бути замінена новою концепцією, спрямованою на розвиток особистості.

Інноваційною системою вищої освіти є організація суб'єктів і об'єктів інноваційної діяльності, які взаємодіють у процесі створення інновацій на єдиних організаційних принципах, визначених стратегією інноваційного розвитку вищої школи. Вищий навчальний заклад є інноваційно-орієнтованим елементом загальнодержавної інноваційної системи, оскільки створює нововведення у всіх сферах своєї діяльності: у сфері освіти готує нових фахівців для діяльності у різних галузях національної економіки; в науковому секторі розробляє і створює науково-технічну продукцію для її використання у суспільному виробництві [56, с. 142].

Під інноваційною активністю ЗВО розуміється комплексна характеристика інтенсивності його інноваційної діяльності, заснована на здатності до мобілізації інноваційного потенціалу. Таким чином, інноваційна активність ВНЗ відображає інтенсивність використання інноваційного потенціалу, яка виражається через ресурсну і результативну складові.

У сучасних соціально-економічних умовах формується новий тип інноваційно-орієнтованого вузу, який є самостійним гравцем на ринку професійних освітніх послуг і вибудовує стратегію свого розвитку, спираючись на власні конкурентні переваги. Сучасні інноваційно-орієнтовані вузи повинні самостійно виявляти ключові точки реформування власних освітніх процесів, що вимагають інноваційних підходів і максимальних зусиль для успішної їх реалізації. Використання інноваційних методів управління освітньою діяльністю ЗВО дозволить якісно змінити зміст навчання, стимулювати і активізувати пізнавальну активність студентів,

розвинути високу ступінь самостійності у придбанні і застосуванні знань.

Головне завдання нових інноваційних установ вищої освіти полягає в тому, що життєво необхідно підвищити сприйнятливість економіки до інновацій і замкнути ланцюг «освіта – дослідження – інновації – економіка – освіта».

Головною сутністю організації управління інноваційним розвитком освітньої діяльності ЗВО є забезпечення її сучасної якості, вибудовування ефективної освітньої системи з дієвою економікою та управлінням, яка буде відповідати запитам сучасного суспільства і потребам розвитку особистості, суспільства і держави.

У результаті аналізу різних підходів до управління інноваційним розвитком закладу вищої освіти виділяють такі його пріоритетні напрямки:

1) розвиток багаторівневої системи навчання в установах вищої освіти в Україні;

2) орієнтація нової парадигми вищої освіти на перехід від освітньої концепції набуття знань, умінь і навичок, необхідних для діяльності у певних типових стандартних умовах відповідно до заданої кваліфікаційної характеристики, до концепції розвиваючої освіти;

3) формування і розвиток нових освітніх технологій на основі принципів фундаментальності, індивідуалізації, креативності і саморозвитку особистості та активізації її творчих здібностей;

4) ефективне і раціональне використання інтелектуальних ресурсів вузу, формування стійкого інтелектуального потенціалу, здатного ініціювати і реалізовувати інноваційні проекти різної складності і спрямованості;

5) внесення принципових змін в організацію освітньої діяльності ЗВО з урахуванням необхідності збереження і розвитку найбільш перспективних форм, методів і структур традиційної вітчизняної системи освіти;

б) розвиток у вузі сучасних інформаційних технологій, широке включення у систему Internet та інтенсивний розвиток дистанційних форм навчання студентів;

7) підготовка фахівців готових до інноваційної діяльності на основі інтеграції освітніх програм у рамках безперервної багаторівневої освіти.

Аналіз основних пріоритетних напрямів інноваційної освітньої діяльності вузу показує, що управління розвитком цієї діяльності є найважливішою і органічною частиною управління сучасного закладу вищої освіти, на частку якої припадає велика частина управлінських функцій, основними з яких є:

– соціальна, пов'язана із задоволенням освітніх потреб особистості та передачею культурних та освітніх традицій наступним поколінням;

– професійна, пов'язана із задоволенням потреби ринку праці у висококваліфікованих фахівцях і передачею професійних знань;

– освітня, пов'язана з підготовкою фахівців, готових до інноваційної діяльності, які через певний час будуть брати участь в управлінні інноваціями.

Закладам вищої освіти відводиться найважливіша роль у реалізації стратегії економічного зростання на основі знань і в формуванні демократичного суспільства. Вища освіта сприяє вдосконаленню інституційного режиму підготовки компетентних фахівців, які потрібні для вмілого управління макроекономікою та державним сектором. Істотною особливістю закладу вищої освіти з точки зору управління інноваційним процесом є те, що ЗВО може виступати не тільки як суб'єкт (учасник інноваційного процесу на національному рівні, що підвищує інноваційну активність економіки), але і в якості об'єкта, коли виникає необхідність управління інноваційним процесом у рамках самого ЗВО, використання його внутрішнього інноваційного потенціалу, щоб підвищити економічну ефективність і якість його діяльності.

Академічна діяльність вузів і науково-технічні дослідження, що ними проводяться, служать найважливішою опорою для

національних інноваційних систем. Вузи також часто складають основу національної інноваційної системи. Норми, цінності, установки та етичні принципи, які прищеплюються студентам в вузах, закладають фундамент соціального капіталу, необхідного для формування громадянського суспільства і соціальної культури.

Інновації є одним із визначальних факторів довгострокового економічного розвитку вузу, мають вирішальний вплив при створенні стратегічних планів і програм.

На сьогодні однією з принципово важливих і конструктивних ідей у стратегії розвитку системи вищої освіти є ідея випереджаючої освіти. Принципово важливою умовою ефективності інноваційної вищої освіти є необхідність її органічного зв'язку із наукою. Впровадження інноваційної освіти дозволить вузу підтримувати високий рівень підготовки студентів відповідно до передових вимог сучасної науки і техніки, а також забезпечити випуск висококваліфікованих фахівців, затребуваних на ринку праці, що позитивно позначиться на іміджі та конкурентоспроможності ЗВО.

У найзагальнішому сенсі під управлінням мається на увазі діяльність, спрямована на вироблення рішення, організацію, стимулювання, контроль, регулювання об'єкта управління відповідно до заданої мети, аналіз і підведення підсумків на основі достовірної інформації. Під управлінням закладу вищої освіти як суб'єктом ринку освітніх послуг розуміється система управління, побудована на концепції освітніх послуг як економічної діяльності, споживчоорієнтованому, системному, процесному і підприємницькому підходах, спрямована на підвищення якості освітніх послуг і задоволеності споживачів та розвиток у конкурентному середовищі. Метою управління ЗВО як суб'єктом ринку послуг є забезпечення ефективності діяльності вищого навчального закладу на ринку освітніх послуг та прогресивний розвиток за рахунок максимального використання потенціалу та задоволення потреб споживачів в освітніх послугах [57].

Під управлінням інноваційною діяльністю у ЗВО потрібно розуміти сукупність принципів, методів і форм управління

інноваційними процесами та інноваційною діяльністю у системі вищої освіти. Управління інноваціями у вищій освіті – це складний процес, який передбачає наявність різних методів діагностики, дослідження, аналізу, контролю. Своєю ефективність довели такі методи керівництва інноваційною діяльністю як створення творчих, дослідницьких груп, ефективної системи комунікацій, а також методи мотивації (стимулювання, мотивуючий контроль), методи регулювання соціально-психологічного клімату в колективі, створення умов для професійного зростання професорсько-викладацького складу.

Першочерговими цілями управління інноваційною діяльністю у ЗВО є підвищення якості освіти, зростання і розвиток вузу на базі активізації інноваційної діяльності, активне просування нових послуг, товарів і технологій на ринок освітніх послуг, а також використання можливостей подальшої спеціалізації і диверсифікації надання освітніх послуг вищої школи для активного зростання, підвищення конкурентоспроможності, економічного процвітання і експансії на нові ринки. При цьому загальна класифікація управління інноваційною діяльністю у ЗВО може бути проведена за наступними критеріями:

- 1) рівня (стратегічні і тактичні);
- 2) видів середовища (зовнішні і внутрішні);
- 3) змістом (економічні, соціальні, наукові, технічні, організаційні);
- 4) пріоритетності (пріоритетні, постійні, традиційні, разові);
- 5) періоду дії (довгострокові, середньострокові, короткострокові);
- 6) функціональних структур (процес надання освітніх послуг, НДДКР, персонал, фінанси, маркетинг, менеджмент);
- 7) стадій життєвого циклу організації (виникнення, зростання, зрілість, спад і завершення життєвого циклу).

Необхідно підкреслити, що кінцева мета управління інноваційною діяльністю у ЗВО полягає у забезпеченні довготривалого функціонування освітньої установи на основі

ефективної організації інноваційних процесів і високої конкурентоспроможності освітніх послуг. Критеріями ефективності організації інноваційних процесів у вузі в сучасних умовах є економічні параметри, що дозволяють порівнювати витрати на інноваційну діяльність і доходи від реалізації інновацій. Прибутковість і дохідність інновацій в цьому випадку виступають не як мета, а як найважливіша умова і результат здійснення інноваційної діяльності. Управління інноваційною діяльністю при цьому має забезпечити ефективне і узгоджене функціонування всіх зовнішніх і внутрішніх елементів інноваційного процесу.

При цьому принципи і завдання управління інноваційною діяльністю у ЗВО мають на увазі такі їх специфічні особливості, як:

- прагнення до підвищення якості вищої освіти за допомогою інноваційного менеджменту;
- підготовка фахівців, здатних і мотивованих до інноваційної діяльності;
- всіляке заохочення і економічне стимулювання інноваційної активності працівників вузу;
- орієнтація на створення і впровадження інноваційної інфраструктури у ЗВО у вигляді відповідного матеріально-технічного забезпечення;
- здійснення науково-дослідних робіт (НДР) та науково-дослідних конструкторських робіт (НДДКР) з метою створення нових товарів, послуг і технологій, що підвищують конкурентоспроможність національної економіки;
- державна підтримка інноваційної діяльності у закладах вищої освіти;
- постійна орієнтація на прискорене впровадження результатів виконуваних у вузах НДР і НДДКР шляхом скорочення інноваційного циклу;
- поглиблення регіональних і міжнародних коопераційних зв'язків між вузами для прискорення отримання результатів НДР і НДДКР і скорочення витрат і часу на їх реалізацію;

- використання цільового фінансування для здійснення НДР і НДДКР і пошук способів залучення інвестицій із зовнішніх джерел;
- орієнтація на диверсифікацію науково-дослідницької діяльності з метою виходу на нові ринки збуту освітніх послуг і результатів НДР і НДДКР;
- постійне нарощування матеріально-технічного потенціалу за допомогою збільшення витрат на придбання різного наукового обладнання для проведення НДР і НДДКР;
- цілеспрямоване збільшення питомої чисельності науково-технічних працівників у розрахунку на одного штатного працівника вузу;
- програмування заходів, необхідних для здійснення інноваційної діяльності в оптимальні терміни;
- використання спеціального програмно-цільового організаційно-економічного механізму управління ходом виконання НДР і НДДКР, а також інноваційних програм і проектів;
- створення у вузі культури, що сприяє інноваціям, і надання особливого значення інноваційної діяльності на основі загальних цілей успішного інноваційного розвитку вузу.

Завдання і функції управління інноваційною діяльністю у ЗВО, як правило, здійснюються через діяльність особливої категорії фахівців, які називаються менеджерами. Менеджер у вузі – це фахівець, що професійно займається управлінською діяльністю. До основних функцій управління інноваційною діяльністю у закладі вищої освіти відносяться:

- 1) планування, організація, економічне стимулювання (мотивація) і контроль інноваційної діяльності;
- 2) управління маркетинговими дослідженнями, пов'язаними з пошуком інновацій у сфері вищої освіти та науки з метою просування їх на ринки освітніх послуг;
- 3) управління впровадженням результатів інноваційної діяльності на ринку освітніх послуг;

4) управління процесом модернізації матеріально-технічної бази, необхідної для інноваційної діяльності у ЗВО при проведенні НДР і НДДКР;

5) управління фінансовим забезпеченням і грошовими потоками, пов'язаними з інноваційним розвитком вузу;

6) управління кадровим складом закладу вищої освіти з метою набуття працівниками необхідних професійних якостей для здійснення інноваційної діяльності;

7) управління проведенням НДР і НДДКР;

8) управління організацією технологічного процесу при проведенні інноваційної діяльності у ЗВО;

9) управління матеріально-технічним забезпеченням, необхідним для проведення НДР і НДДКР;

10) управління адаптацією системи менеджменту вузу до інноваційної діяльності та ін.

Методи управління інноваційною діяльністю у ЗВО ґрунтуються на особливостях виду управлінської діяльності. Будучи підсистемою загальної системи менеджменту, у них використовуються всі різновиди економічних, організаційних і соціально-психологічних методів. Особливе значення при цьому мають механізми і способи обґрунтування ідей, економічної оцінки інновацій, вивчення ринку, оцінки інноваційних проектів, мотивації творчості і економічного стимулювання ініціативності персоналу, управління цільовими програмами, просування нововведень на ринок.

Взаємозв'язок всіх принципів, цілей, завдань, функцій і методів управління інноваційною діяльністю у ЗВО, ресурсів, що забезпечують їх реалізацію, та факторів, що впливають на діяльність вузів, а також вирішення проблем, що виникають в результаті цієї діяльності, покладається в основному на управлінський персонал закладів вищої освіти.

Особливості функціонального призначення вищої освіти як системи відтворення економічного та інтелектуального потенціалу країни вимагають застосування наукового підходу до вирішення завдань, пов'язаних з управлінням інноваційною діяльністю у ЗВО, і

вказують на необхідність теоретичного осмислення проблем і перспектив його розвитку, всебічного врахування складних ринкових механізмів функціонування вищої школи.

Основними елементами управління інноваціями у закладах вищої освіти є:

- стратегічна діагностика (прийняття будь-яких стратегічних рішень можливо тільки на основі точної діагностики не тільки фінансово-економічного стану ЗВО, його стану на ринку освітніх послуг, а також оцінки затребуваності пропонованих освітніх послуг на ринку праці);

- формування стратегічної мети, індикаторів і рамкових обмежень, для яких необхідний аналіз стратегічних альтернатив, проведення оцінки вигод і ризиків, пов'язаних з реалізацією того чи іншого прогнозу стратегії розвитку соціально-економічної системи;

- стратегічне прогнозування, яке визначається рамковими обмеженнями і майбутнім станом об'єкта прогнозування, систематичним пошуком можливостей діяти, прогнозуванні наслідків цих дій в заданих умовах;

- стратегічне планування і реалізація проектів розвитку галузі, стратегічний контролінг, який передбачає відстеження за ключовими показниками процесу виконання стратегії і, в разі необхідності, проведення коригування стратегічних планів або перегляду стратегічних цілей.

Інноваційне управління діяльністю закладу вищої освіти як динамічною соціально-економічною системою передбачає обов'язкову наявність прогнозної інформації про перспективи її розвитку для прийняття необхідних управлінських рішень. Від якості прогнозних оцінок, їх ефективного використання в процесі управління діяльністю ЗВО залежить якість інтелектуального капіталу і ефективність функціонування економіки в цілому. Прогнозування для цілей управління інноваційною діяльністю ЗВО, що розглядається як передбачення майбутніх змін, є вибором методів і підходів для найкращого використання накопичених знань про

розвиток освіти в короткостроковій, середньостроковій і довгостроковій перспективі.

Якісні зрушення в сучасній економіці демонструють той факт, що сталося значне перегрупування факторів і джерел, що визначають економічний розвиток. Це означає, що домінантою у становленні моделі економічного зростання в XXI столітті повинна стати система інноваційних процесів, наукових знань, нових технологій, продуктів і послуг. Заходи державної інноваційної політики можна розділити на ті, що створюють сприятливе для інновацій соціально-економічне середовище, та ті, що безпосередньо ініціюють і регулюють інноваційні процеси. Не випадково в останні роки основною метою загальноекономічних програм став саме розвиток науково-технічного та інноваційного потенціалу, створення і розвиток національних інноваційних систем.

У сучасній практиці управління освітою стратегія його інноваційного розвитку багато в чому визначається відповідною нормативно-законодавчою базою. Вона формує правовий фундамент фінансової підтримки інноваційної діяльності навчального закладу [58, с. 139].

Стратегія успішного розвитку національних економічних систем держав-лідерів останніми роками тісно пов'язана з лідерством у дослідженнях і розробках, появою нових знань, розвитком високотехнологічного виробництва і створенням масових інноваційних продуктів. Розвиток інноваційного потенціалу – це не тільки шлях динамічного розвитку та успіху, а й засіб забезпечення безпеки та суверенітету держави, її конкурентоспроможності у сучасному світі [59]. Основна мета усіх законодавчих актів полягає у подоланні поточних негативних трендів у розвитку інновацій; створенні сприятливих умов для впровадження новітніх технологій та розвитку інновацій, для збереження та примноження професійного людського капіталу, творчого потенціалу країни; підвищенні ефективності використання бюджетних коштів, що спрямовуються на науку та інноваційний розвиток.

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [60] зазначено, що «сучасна філософія освіти, оновлена стратегія її реформування вимагають принципово нових наукових досліджень, обґрунтованого та послідовного запровадження передових науково-педагогічних технологій, раціональних і ефективних підходів до організації наукової та інноваційної діяльності у сфері освіти». Розвиток системи освіти у зазначеному напрямі ґрунтується на створенні системи мотивацій, стимулювання та заохочення інноваційної діяльності у сфері освіти, розробленні нових концептуальних моделей удосконалення окремих підсистем освіти; розробленні системи нівелювання ризиків негативних наслідків інноваційної діяльності у системі вищої освіти. Цьому має сприяти використання методів інноваційного менеджменту в освітньому управлінні, зокрема і у закладах вищої освіти.

Інноваційний менеджмент як система – це сукупність економічних, мотиваційних, організаційних і правових засобів, методів і форм управління інноваційною діяльністю організації з метою оптимізації економічних результатів її господарської діяльності [61, с. 112].

Задачами інноваційного менеджменту є:

1) організаційно-управлінські (створення якісно нової системи управління навчальним закладом в режимі інноваційної діяльності; створення єдиного інформаційного поля про інновації для усіх учасників навчального процесу; вироблення системи оцінювання ефективності інноваційних процесів; розроблення системи контролю, моніторингу, зворотного зв'язку під час інноваційної діяльності);

2) соціально-економічні (створення привабливого інвестиційного клімату; створення здорового конкурентного середовища; створення позитивного іміджу навчального закладу; приваблення потенційних клієнтів і споживачів освітніх послуг);

3) соціально-культурні (створення гуманного освітнього середовища та сприятливого клімату; підвищення рівня ділової активності, компетентності та професіоналізму членів педагогічного

колективу; підвищення рівня інноваційної культури; демократичні засади у всіх сферах діяльності закладу) [62, с. 89].

Інноваційний менеджмент тісно пов'язаний зі стратегічним управлінням, а функція планування у системі управління закладом вищої освіти є однією з головних, центральних функцій, що визначає кінцеві результати економічної, фінансової та інвестиційної діяльності.

Одним з об'єктів інноваційного менеджменту є інноваційний потенціал – це здатність суб'єктів управління інноваційною діяльністю розвивати інноваційну діяльність. Інноваційний потенціал можна поділити на гіпотетичний і фактичний. Гіпотетичний інноваційний потенціал ЗВО репрезентує ресурси, які можуть бути використані для розроблення і реалізації інновацій. Його елементами є трудові ресурси (професорсько-викладацький склад), матеріально-технічне забезпечення (навчальні корпуси та ін.), наукові лабораторії та обладнання, фінансові ресурси, інформаційні ресурси (методичне забезпечення освітнього процесу, бібліотека, доступ до світових академічних інформаційних ресурсів). Фактичний інноваційний потенціал вказує на доконану здатність закладу до раціонального використання інноваційних ресурсів, формування стратегії інноваційного розвитку та її виконання, адекватне оцінювання внутрішнього та зовнішнього середовища діяльності [63, с. 255].

За таких умов важливим пріоритетом державної інноваційної політики України повинно бути створення сприятливого інноваційного клімату та надання різнобічної підтримки вже існуючим та створюваним на базі державних ЗВО малим інноваційним підприємствам, технопаркам та бізнес-інкубаторам. Особливе значення це має для технологічних університетів, оскільки в реальному секторі економіки України, незважаючи на наявний ресурсний потенціал держави, в основному вичерпані можливості нарощування виробництва за рахунок екстенсивних факторів. Одним із чинників інноваційного розвитку країни є інноваційний бізнес в цілому, а також його важлива складова – малі інноваційні підприємства, технопарки та бізнес-інкубатори, успішність

функціонування яких при ЗВО підтверджується зарубіжним досвідом. Вирішення цих та інших питань у контексті підвищення конкурентоспроможності ЗВО потребує реструктуризації діяльності університетів з виокремленням інноваційної складової як пріоритетної [64, с. 18].

Науково-інноваційний комплекс сектору вищої освіти є одним з важливих елементів національної інноваційної системи. Так, наприклад, серед характерних особливостей розвитку американської інноваційної сфери слід підкреслити вирішальну роль університетів у створенні спільних дослідницьких проектів з приватними компаніями, тому у результаті такої співпраці вчені отримують можливість перетворити свої розробки у комерційну продукцію. Також у США проявляють виключно високу активність малі інноваційні компанії, чому сприяє наявність спеціальних державних програм підтримки таких фірм і доступність венчурного капіталу. Сукупність перерахованих компонентів структури американської інноваційної системи дозволяє США протягом багатьох років утримувати лідируючі позиції на ринку інновацій [65, с. 58].

Для вищої освіти у Фінляндії характерна чітка інноваційна спрямованість, що сприяє розвитку малого інноваційного підприємництва у студентському середовищі, активному формуванню start-up команд і ефективному створенні інноваційних компаній на базі розгалуженої системи інноваційної інфраструктури. Важливою особливістю фінських технічних інститутів є тісний зв'язок теоретичної підготовки і практики, що сприяє більш повній інтеграції вищої освіти і бізнесу. Центральною особливістю фінської освіти є, безперечно, налагодження перехресних зв'язків між закладами вищої освіти, наукою, малим та великим бізнесом. Через інвестування значних коштів урядом Фінляндії в інноваційну систему заклади вищої освіти активно впроваджують новітні досягнення у навчальний процес, заохочують студентів до дослідницької та інноваційної діяльності, тому система освіти Фінляндії визнана однією з найкращих у світі [66, с. 39].

У Польщі створена відносно розвинена інфраструктура підтримки інноваційної діяльності, основними елементами якої є технопарки, кластери, технологічні інкубатори, центри трансферту технологій і Національна мережа. Національна мережа інновацій була створена в 2002 р. як Польське агентство розвитку інновацій підприємництва, а саме організацій і фірм, що спеціалізуються у сфері консультаційних та інформаційних послуг з різних питань, таких як трансфер технологій, аудит інновацій та інноваційне підприємництво. Головним завданням є необхідність підвищення ефективності використання всіх елементів інфраструктури підтримки інвестиційної діяльності, яка є важливою умовою розвитку інноваційного потенціалу країни та її окремих регіонів [67, с. 390].

Як показує досвід передових країн світу, провідна роль у переході до інноваційної економіки належить університетам, так як тут сконцентровані основні складові успіху – науково-технічні ідеї та розробки, підготовка висококваліфікованих фахівців. Однак у діяльності вузу існує чимало проблем, серед яких посилення дисбалансу між наявним попитом на основні продукти діяльності вузу; втрата колишньої стабільності, особливо в області змісту і технології освіти; конкуренція традиційних способів з іншими формами освоєння знаннями; зміна зовнішнього середовища; підвищення вимог споживача до якості наукових досліджень, технологічних розробок, освітніх послуг.

При управлінні інноваційною діяльністю ЗВО виникає безліч проблем, серед яких можна виділити:

- не налагоджена система моніторингу та випереджаючого планування НДДКР, затребуваних у найближчому майбутньому бізнес-спільнотою;

- дефіцит кваліфікованих маркетологів, менеджерів з комерціалізації технологій та управління проектами;

- недостатня кількість профільних галузевих проектних конструкторських й технологічних бюро;

- неефективне використання і завантаження устаткування;

- неефективне використання можливостей підприємств-партнерів у частині використання їх устаткування та фахівців;
- невисока залученість наукових досягнень ЗВО в господарський оборот;
- не налагоджена система комерціалізації розробок університету на основі передачі прав на результати інноваційної діяльності за допомогою ліцензійних договорів [68].

Інноваційне управління закладом вищої освіти полягає у визначенні перспективних напрямів розвитку навчального закладу, у накопиченні необхідних ресурсів та його інноваційного потенціалу, у розробці і впровадженні нового змісту, форм і засобів освітнього процесу, у створенні умов для розвитку педагогічної креативності та забезпечення конкурентоспроможності закладу. Відтак, інноваційне управління ВНЗ сприяє появі нових навчальних систем (кредитно-трансферної, ступеневої, розвивальної, профільної та ін.), зростанню інноваційного компонента у змісті, формах і методах навчання (нові навчальні дисципліни, модулі, теми; дистанційна форма навчання; інтерактивні методи навчання), появі педагогічних інновацій, зростанню ролі ІКТ в управлінні закладами вищої освіти [69].

Стратегія управління інноваціями у закладах вищої освіти полягає у забезпеченні підготовки спеціалістів світового рівня на основі сучасних освітніх програм і стійкої їх роботи за рахунок того, що капітал, вкладений в освіту, має приносити навчальному закладу дохід, який дозволить йому здійснювати свою діяльність та постійно впроваджувати у навчальний процес інноваційні технології навчання. В Україні інноваційна діяльність ЗВО має здійснюватися у напрямках, які забезпечують конкурентоздатність і якість підготовки фахівців на ринку праці. Стратегічне управління інноваційними процесами в освітній сфері передбачає використання інноваційного вектора у навчанні студентів, зокрема, широке проведення науково-дослідної роботи у ЗВО, що дозволяє підвищити рівень професійної підготовки спеціалістів для різних видів економічної діяльності [70, с. 29].

Сьогодні інноваційна діяльність у вищій освіті – це необхідна умова для досягнення якості освіти, підготовки конкурентоспроможного і мобільного фахівця. Заклади вищої освіти на сучасному етапі зобов'язані вести не тільки фундаментальні, пошукові і прикладні наукові дослідження, а й виконувати дослідно-конструкторські розробки, створювати зразки нової техніки і технології, забезпечувати їх фінансування, здійснювати комерціалізацію результатів наукових досліджень вчених, викладачів і студентів і забезпечувати передачу готової продукції споживачеві.

Сьогодні інноваційну спроможність вітчизняних університетів не використовують повною мірою для нарощування темпів розвитку інноваційної діяльності підприємницьких структур. Головною причиною цього є недостатній рівень розвитку партнерства між ЗВО та сферою бізнесу, що визначають однією з ключових проблем формування й реалізації державної інноваційної політики в Україні. Сьогодні розвиток співпраці бізнесу та університетів, а саме в галузі наукових розробок та досліджень, є невикористаним резервом прискорення інноваційного розвитку України [71, с. 82].

На думку багатьох учених сучасні університети повинні реалізовувати повний інноваційний цикл, пов'язаний зі створенням інновацій. В основі інноваційного процесу у ЗВО лежать нові ідеї і можливості, які виникають як результат, з одного боку, незадоволеної потреби суспільства в темпах розвитку, а з іншого – як наслідок лобіювання нових досягнень у середовищі науки і технології.

Для того, щоб ЗВО можна було назвати інноваційним, необхідна наявність комплексу умов (організаційних, методичних, ресурсних), що забезпечують:

1) генерацію ідей, проведення функціональних і пошукових досліджень, отримання патентів;

2) організаційне забезпечення прикладних досліджень, дослідно-конструкторських розробок, створення макетних і дослідних зразків нової техніки і технології;

3) виробництво інноваційної продукції, проведення маркетингових досліджень, передачу готової продукції на ринок, забезпечення дифузії нововведень (інновації).

Інноваційний процес закладу вищої освіти проявляється у множинності напрямів його діяльності:

- підвищенні кваліфікації та міждисциплінарної підготовки інноваційно-активних фахівців, які користуються попитом на ринку праці;

- генеруванні інноваційних ідей;

- виконанні фундаментальних та прикладних наукових досліджень, у деяких випадках науково-дослідних та конструкторських робіт, де результатом слугують об'єкти інтелектуальної власності, ноу-хау, ліцензії, патенти, нові методи, явища, наукові публікації тощо;

- набутті навичок щодо науково-дослідної діяльності професорсько-викладацьким персоналом, науковими співробітниками, докторантами, здобувачами, аспірантами та студентами вищих навчальних закладів;

- поширенні знань щодо сучасних інновацій у різних галузях економіки у процесі освітньої діяльності студентів, які стимулюють розвиток інновацій у закладі вищої освіти;

- розробці, впровадженні та використанні у своїй діяльності інновацій освітньої сфери;

- здійсненні спільної діяльності щодо створення інновацій з інноваційними організаціями [72, с. 51].

Сучасний вуз повинен стати не тільки науково-освітнім центром. Він у силу розвитку інноваційної діяльності, інфраструктури її підтримки, встановлення тісних зв'язків між навчальним, науковим і інноваційними сегментами закономірно трансформується в особливий вузівський комплекс – навчально-науково-інноваційний комплекс. Саме наявність такого комплексу дозволяє характеризувати вуз як інноваційний.

Отже, заклад вищої освіти, який виступає як навчально-науково-інноваційний комплекс, являє собою наукове співтовариство, яке

здатне генерувати нові знання, використовувати їх для підготовки фахівців, поширювати знання, перетворювати їх в готовий комерційний продукт, задовольняти потребу в ньому людей, економіки і соціальної сфери країни, активно розвиваючи інноваційну діяльність. Інноваційна діяльність у даному випадку перетворюється у механізм впливу університету не тільки на розвиток освіти і науки в країні або регіоні, а й на їх економіку, соціальну сферу. У результаті інноваційної діяльності відбувається інноваційний розвиток вузу, який можна визначити як системну, якісну зміну установи вищої освіти в результаті цілеспрямованої розробки і впровадження інновацій у навчальний, науковий та виховний процеси вузу.

Отже, питання про управління інноваційним розвитком вузу стає одним з пріоритетних. Саме від того, як відбувається управління, яка існує система правовідносин суб'єктів інноваційної діяльності, система мотивацій, який кадровий склад, залежить інноваційний процес загалом. Тому соціально-управлінські інновації виникають як необхідна умова інноваційного процесу у закладах вищої освіти.

Найважливішим пріоритетом соціально-економічного розвитку нашої країни є переведення економіки на інноваційний шлях розвитку, що на практиці означає ефективну взаємодію вищої освіти і бізнесу, підготовку високопрофесійних кадрів, затребуваних на ринку праці. Досягнення такої мети, безсумнівно, вимагає вдосконалення системи управління інноваційною діяльністю у закладах вищої освіти, модернізації організаційної структури, впровадження нових технологій навчання, створення навчальних освітніх програм, використання сучасних методів управління та інформаційних технологій забезпечення управлінських рішень. Це, в свою чергу, вимагає створення додаткових інноваційних інфраструктурних бізнес-одиниць, що дозволяють здійснювати зв'язок між різними суб'єктами інноваційного процесу, акумулювати і обробляти інформацію з метою забезпечення інноваційної діяльності. Саме з цієї причини розвиток інноваційної діяльності у ЗВО в цілому і реорганізація процесу управління інноваційною діяльністю зокрема в

даний час повинна стати одним із пріоритетних завдань стратегічного менеджменту кожного закладу вищої освіти.

В умовах сучасної ринкової економіки вузи, здійснюючи інноваційну діяльність, не тільки підвищують ефективність своєї діяльності, а й тим самим стають активними учасниками у становленні та розвитку національної інноваційної системи і перш за все сприяють формуванню інноваційного шляху розвитку вітчизняної економіки. Можна стверджувати, що заклад вищої освіти є інноваційно-орієнтованим елементом національної інноваційної системи, що створює принципово новий ресурс – інноваційні знання, досягнення і технології майбутнього.

РОЗДІЛ II. ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка стану інноваційного розвитку секторів національної економіки України на основі параметрів виробничої функції Тінбергена-Солоу

Головна мета дослідження полягає у розробці дієвих механізмів управління інноваційним розвитком секторів національної економіки України з урахуванням їх відповідності технологічному прогресу та пропорційності ресурсного потенціалу.

Теоретичними та прикладними аспектами інноваційного розвитку підприємств, регіонів, держави присвячені дослідницькі роботи багатьох вчених. Так, Г. Хаканссон (2015) обґрунтовує необхідність координувати технічні дослідження і розробки з постачальниками та замовниками, а також детально вивчає, як це найкраще зробити [73]. Д. Уоллес (2017) робить висновок, що інновації можуть бути успішно використані шляхом встановлення надійних довгострокових екологічних цілей в умовах, коли регуляторні інструменти базуються на гнучкості, діалозі та довірі [74]. М. Доджсон (2018), синтезуючи бізнес-функції та економічний аналіз, вирішує проблему розвитку навичок інноваційної діяльності; ефекту державної інноваційної політики; наскільки підприємства розвинені і які процеси прийняття рішень для цього використані [75]. П. Айдалот і Д. Кібел (2018) досліджують, як нові технології, індустріальні інновації та зростання високотехнологічних галузей вплинули на регіональну зайнятість та економічні зміни в різних європейських країнах [76]. Останнім часом еволюційні теорії економічних і технологічних змін привернули значну увагу, що відображає проблеми, які виникають при аналізі основних динамічних явищ та кількісних змін. Так, П. Савіотті і С. Меткалфе (2018) розглядають технологічні зміни, спираючись на поняття

еволюційної біології, нерівноважної термодинаміки, систему та теорію організації [77].

Ідеї щодо оцінки інноваційного розвитку як національної економіки в цілому, так і окремих галузей народного господарства зокрема, не втратили своєї важливості і сьогодні. Проте, вченими-економістами ще недостатньо опрацьовані проблеми управління інноваційним розвитком секторів національної економіки з урахуванням їх відповідності технологічному прогресу та граничної норми технологічної заміни.

Для проведення достовірної та об'єктивної оцінки рівня інноваційного розвитку необхідно володіти інформацією щодо видів, обсягів та стану впровадження інновацій у виробничо-господарську діяльність, обсягів та джерел коштів на винаходи й конструкторські розробки, прийнятих технологічних рішень тощо. Все це, безперечно, складає комерційну таємницю суб'єкта підприємницької діяльності, а тому не може бути у публічному доступі, так само, як і звітна інформація конкретного респондента, подана органам Державної служби статистики України в період проведення статистичних спостережень.

У вільному доступі оприлюднені лише зведені статистичні дані, розміщені на офіційному сайті Державної служби статистики у розділі «Наука, технології та інновації» [78], зокрема про: кількість наукових кадрів та організацій; обсяги виконаних наукових та науково-технічних робіт; питому вагу підприємств, що займалися інноваціями; склад джерел фінансування інноваційної діяльності; кількість найменування інноваційних видів продукції та частку реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової.

Таким чином, проведення оцінки рівня інноваційного розвитку галузей національної економіки України можливе лише з дотриманням таких вимог:

– методичне забезпечення оцінки інноваційного розвитку має базуватися на реальних (офіційних) статистичних даних, наявних у публічному доступі;

– дослідження має охоплювати значний часовий лаг, не менше 10 років і відображати реальну динаміку;

– по-третє, об'єкт оцінки одночасно має бути суб'єктом інноваційного процесу [79; 80].

Слід зазначити, що ефективність секторів національної економіки доцільно розглядати з позиції, чи рівень їх інноваційного розвитку відповідає існуючим інноваційним технологіям, або ж випереджає, а результатом їх використання є реальна економія затрат часу та інших виробничих ресурсів [81]. Тоді в наявності є розширене інтенсивне відтворення, а у протилежному випадку, коли інноваційний розвиток галузі народного господарства забезпечено шляхом застарілих технологій, які не відповідають технологічному прогресу, – про просте екстенсивне відтворення. Іншим важливим аспектом ефективності галузі народного господарства є пропорційність ресурсного потенціалу, тобто співвідношення між ключовими факторами виробництва – фізичним і людським капіталом.

Отже, у ході оцінки рівня інноваційного розвитку секторів національної економіки ставиться ще одна важлива вимога – врахування відповідності технологічному прогресу та пропорційності ресурсного потенціалу [82]. Відповідність поставленим вимогам до методичного забезпечення оцінки інноваційного розвитку секторів національної економіки України забезпечує мультиплікативна динамічна модель виробничої функції Я. Тінбергена і Р. Солоу виду:

$$Q = A K^{\alpha} L^{\beta} e^{\gamma t}, \quad (1)$$

де Q – обсяг реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єктами господарювання сектора економіки, млн грн;

K – фактор фізичного капіталу (вартість сукупних активів підприємств сектора економіки), млн грн;

L – фактор людського капіталу (чисельність зайнятих працівників у сектора економіки), тис. осіб;

параметр A – вільний член (числове значення Q , якщо $\alpha = \beta = \gamma = 0$);

параметр α – коефіцієнт еластичності обсягу реалізації продукції за фактором фізичного капіталу (процентне зростання Q при зростанні K на 1%);

параметр β – коефіцієнт еластичності обсягу реалізації продукції за фактором людського капіталу (процентне зростання Q при зростанні L на 1%), причому $\beta = 1 - \alpha$;

параметр γ – параметр технологічного прогресу (коефіцієнт еластичності обсягу реалізації продукції за технологічним прогресом; e – число Ейлера (основа натурального логарифму);

t – фактор технологічного прогресу (порядковий номер року) [83, с. 227, 84, с. 85].

Ключовою складовою наведеної динамічної моделі виробничої функції Тінбергена-Солоу є «параметр технологічного прогресу γ » який у нашому дослідженні відображатиме рівень інноваційного розвитку сектора національної економіки. Так, у випадку $\gamma > 0$, робляться висновки, що інноваційний розвиток сектора національної економіки відповідає існуючому технологічному прогресу, оскільки впроваджено передові сучасні інноваційні технології у виробництво, автоматизовано робочі місця, логістичні процеси, що в кінцевому рахунку забезпечує додатковий приріст $+\gamma\%$ реалізації продукції та зростаючу віддачу від масштабів виробництва. Тоді параметр технологічного прогресу $\gamma > 0$ виступатиме індикатором розширеного інтенсивного відтворення. У протилежному випадку ($\gamma < 0$) інноваційну динаміку сектора національної економіки можна вважати екстенсивною, що відповідає простому відтворенню, оскільки впроваджені інноваційні технології у виробництво є застарілими, «відстаючи» від новітніх, у зв'язку з чим сектор втрачає $-\gamma\%$ реалізації промислової продукції через спадну віддачу від масштабів виробництва внаслідок невідповідності технологічному прогресу.

Моделювання інноваційного розвитку промислового виробництва України за методикою виробничої функції Тінбергена-Солоу (формула 1) проведемо згідно даних табл. 1.

Таблиця 1

Показники розвитку промисловості України

Роки	Обсяги реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єктів господарювання, млн грн (Q)	Сумарні активи підприємств (фізичний капітал), млн грн (K)	Чисельність зайнятих працівників (людський капітал), тис. осіб (L)
2002	229634,4	375069,3	4220,4
2003	289117,3	421773,2	4123,2
2004	400757,1	484089,5	3948,4
2005	468562,6	531319,5	3920,8
2006	551729,0	626141,9	3861,1
2007	775388,4	772465,3	3699,6
2008	989158,5	979319,5	3535,9
2009	872777,1	1097498,0	3523,2
2010	1159392,3	1225392,9	3271,7
2011	1464155,0	1385959,5	3203,0
2012	1517617,7	1755815,8	3209,6
2013	1493850,1	1872235,9	3103,7
2014*	1567714,0	2010917,3	2606,3
2015*	1917185,6	2356486,3	2417,8
2016*	2343000,4	2790399,5	2351,5
2017*	2862308,9	3142649,6	2334,4
2018*	3302543,7	3431936,8	2317,6

* без урахування тимчасово окупованих територій.

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України [85-87].

З даних, наведених у табл. 1, видно, що збільшення обсягів реалізованої промислової продукції (товарів, робіт, послуг) упродовж 2002-2018 рр. у 14,4 рази (середньорічний темп приросту реалізованої промислової продукції (товарів, робіт, послуг) склав +17%) відбулося в умовах зростання обсягу фізичного капіталу в 9,2 рази (середньорічний темп приросту сумарних активів промислових підприємств склав +13,9%) та скорочення чисельності зайнятих працівників у промисловості в 1,8 рази (середньорічний темп спаду чисельності зайнятих працівників у промисловості склав -3,5%).

Провівши статистичну обробку інформації, наведеної у табл. 1, отримуємо наступне рівняння виробничої функції Тінбергена-Солоу для промисловості України:

$$Q = 10,692 K^{0,385} L^{0,615} e^{0,123t} \quad (2)$$

Економічна інтерпретація одержаного рівняння (формула 2) наступна: при збільшенні вартості сумарних активів промислових підприємств (фізичного капіталу) на 1% обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, робіт, послуг) зростає на 0,39%; зі збільшенням чисельності зайнятих працівників у промисловості (людського капіталу) на 1% обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, робіт, послуг) зростає на 0,62%. Параметр технологічного прогресу $\gamma = 0,123$ у формулі (2) означає, що промисловість України одержує додатковий приріст +0,12% реалізації продукції внаслідок відповідності технологічному прогресу та ефективності інноваційної діяльності, у зв'язку з чим можна вести мову про його інтенсивний розвиток та розширене відтворення.

Отримане рівняння (2) достовірне і статистично значуще, оскільки описується високими статистичними оцінками, зокрема коефіцієнт множинної кореляції становить $R = 0,992$, коефіцієнт детермінації – $R^2 = 0,984$, F-критерій Фішера – $F = 423,5$, t-критерій Стьюдента – $t = 24,6$.

Також можна зробити висновок, що у промисловості України переважає фактор праці над фактором капіталу, тому промислове виробництво є мало автоматизованим, оскільки віддача праці (людського капіталу) значно перевищує віддачу фізичного капіталу. Це відображає показник граничної норми технологічної заміни (MRTS):

$$\text{MRTS} = -\frac{\alpha L}{\beta K} = -\frac{0,385 L}{0,615 K} = -0,625 \frac{L}{K}. \quad (3)$$

З формули (3) видно, що витрати праці для компенсації зменшення на 1 одиницю капіталу в 1,6 рази менші за витрати капіталу. Тобто, для промисловості України економія 1 млн грн сукупних активів еквівалентна додатковим залученням 625 осіб зайнятих працівників і, відповідно, економія 1 тис. працівників може бути заміщена 1,6 млн грн фізичного капіталу. Одержані результати підтверджують висновки про низький рівень механізації та

автоматизації праці промислового виробництва в Україні, але інтенсивний розвиток та розширене відтворення. При цьому домінування людського капіталу над фізичним, еквіваленте більшими грошовими альтернативними витратами (у нашому випадку приблизно 1,6 : 1) можна також інтерпретувати як його вищу цінність у промисловості України.

Аналогічно проведемо розрахунки для побудови виробничої функції Тінбергена-Солоу з метою отримання параметра технологічного прогресу та обчислення граничної норми технологічної заміни для інших секторів національної економіки, згідно КВЕД-2010 [88]:

- сільське господарство, мисливство та лісове господарство;
- будівництво;
- оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів;
- тимчасове розміщення й організація харчування;
- транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність, інформація та телекомунікації;
- фінансова та страхова діяльність;
- операції з нерухомим майном, професійна, наукова та технічна діяльність, діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування;
- освіта;
- охорона здоров'я та надання соціальної допомоги.

Для реалізації поставленої задачі аналогічно було сформовано вихідні статистичні дані і проведено всі необхідні розрахунки (див. табл. 1) для кожного з наведених видів економічної діяльності та проведено статистичну обробку інформації. При цьому період дослідження взято на 3 роки коротший, з 2005 до 2018 року, у зв'язку з відсутністю офіційних статистичних даних на офіційному сайті Державної служби статистики за 2002-2004 рр. Результати моделювання виробничих функцій Тінбергена-Солоу для отримання фактичних значень параметра технологічного прогресу та проведених розрахунків граничних норм технологічної заміни зведемо у табл. 2.

У табл. 2 зведено параметри рівнянь досліджуваних секторів економіки, економічна інтерпретація яких наступна.

Таблиця 2

Ранжування секторів національної економіки України за параметром технологічного прогресу (рівнем інноваційного розвитку)

Вид економічної діяльності за КВЕД-2010	A	α	β	γ	MRTS	R	t	R ²	F
1. Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	5,967	0,341	0,659	0,183	-0,518	0,993	26,4	0,986	384,0
2. Будівництво	47,042	0,105	0,895	0,160	-0,117	0,987	19,4	0,974	207,2
3. Освіта	7,780	0,277	0,723	0,126	-0,382	0,989	21,6	0,979	256,5
4. Промисловість	10,692	0,385	0,615	0,123	-0,625	0,992	24,6	0,984	423,5
5. Тимчасове розміщування й організація харчування	8,487	0,327	0,673	0,111	-0,486	0,985	17,8	0,969	173,8
6. Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність, інформація та телекомунікації	15,483	0,321	0,679	0,090	-0,473	0,989	20,8	0,977	238,3
7. Операції з нерухомим майном, професійна, наукова та технічна діяльність, діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	20,654	0,245	0,755	0,086	-0,324	0,905	6,7	0,820	25,0
8. Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,662	0,907	0,093	0,083	-9,749	0,991	23,1	0,982	293,8
9. Фінансова та страхова діяльність	8,533	0,618	0,382	0,023	-1,617	0,937	8,5	0,879	39,8
10. Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	3,874	0,846	0,154	0,010	-5,487	0,984	17,5	0,968	168,0

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [85-87].

1) При збільшенні вартості сумарних активів (фізичного капіталу) сільськогосподарських підприємств на 1% обсяг реалізованої сільськогосподарської продукції (товарів, робіт, послуг) зростає на 0,34%; зі збільшенням чисельності зайнятих працівників (людського капіталу) у аграрному виробництві на 1% обсяг а зі

збільшенням чисельності зайнятих працівників (людського капіталу) на 1% обсяг реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) зростає на 0,76%. Параметр технологічного прогресу $\gamma = 0,086$ означає, що сектор операцій з нерухомим майном, професійної, наукової та технічної діяльності, діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування в Україні одержує додатковий приріст +0,09% реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) внаслідок відповідності технологічному прогресу та ефективності інноваційної діяльності, у зв'язку з чим можна вести мову про його інтенсивний розвиток та розширене відтворення. Отримане рівняння достовірне і статистично значуще, оскільки описується високими статистичними оцінками: коефіцієнт множинної кореляції 0,905, коефіцієнт детермінації 0,82, F-критерій Фішера 25, t-критерій Стьюдента 6,7.

7) При збільшенні вартості сумарних активів (фізичного капіталу) підприємств сектору охорони здоров'я та надання соціальної допомоги на 1% обсяг реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) зростає на 0,91%; зі збільшенням чисельності зайнятих працівників (людського капіталу) на 1% обсяг реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) зростає на 0,09%. Параметр технологічного прогресу $\gamma = 0,083$ у формулі означає, що аграрний сектор України одержує додатковий приріст +0,08% реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) внаслідок відповідності технологічному прогресу та ефективності інноваційної діяльності, у зв'язку з чим можна вести мову про його інтенсивний розвиток та розширене відтворення. Отримане рівняння достовірне і статистично значуще, оскільки описується високими статистичними оцінками: коефіцієнт множинної кореляції 0,991, коефіцієнт детермінації 0,982, F-критерій Фішера 294, t-критерій Стьюдента 23,1.

8) При збільшенні вартості сумарних активів (фізичного капіталу) підприємств сектору фінансової та страхової діяльності на 1% обсяг реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) зростає на 0,62%; зі збільшенням чисельності зайнятих працівників (людського капіталу) на 1% обсяг реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) зростає на 0,38%. Параметр технологічного прогресу $\gamma = 0,023$ у формулі означає, що сектор фінансової та страхової діяльності в Україні одержує додатковий приріст +0,02% реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) внаслідок відповідності технологічному

прогресу та ефективності інноваційної діяльності. Одержане рівняння достовірне і статистично значуще, оскільки описується високими статистичними оцінками: коефіцієнт множинної кореляції 0,937, коефіцієнт детермінації 0,879, F-критерій Фішера 40, t-критерій Стьюдента 8,5.

9) При збільшенні вартості сумарних активів (фізичного капіталу) підприємств сектору оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів на 1% обсяг реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) зростає на 0,85%; зі збільшенням чисельності зайнятих працівників (людського капіталу) на 1% обсяг реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) зростає на 0,15%. Параметр технологічного прогресу $\gamma = 0,01$ у формулі означає, що сектор оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів в Україні одержує незначний додатковий приріст +0,01% реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) внаслідок відповідності технологічному прогресу та ефективності інноваційної діяльності. Одержане рівняння достовірне і статистично значуще, оскільки описується високими статистичними оцінками: коефіцієнт множинної кореляції 0,984, коефіцієнт детермінації 0,968, F-критерій Фішера 168, t-критерій Стьюдента 17,5.

Ранжування секторів національної економіки за параметром технологічного прогресу дає змогу визначити найбільш і найменш інноваційно розвинені з них (див. табл. 2). Так, в національній економіці України найбільш інноваційно розвиненими і такими, господарська діяльність яких відповідала технологічному прогресу, виявилися 3 сектора сфери матеріального виробництва – сільське господарство, мисливство та лісове господарство (параметр технологічного прогресу $\gamma = 0,183$), будівництво (параметр технологічного прогресу $\gamma = 0,160$), промисловість (параметр технологічного прогресу $\gamma = 0,123$) і один сектор нематеріального виробництва – освіта (параметр технологічного прогресу $\gamma = 0,126$). Найменш інноваційно розвиненими, але такими, що відповідають технологічному прогресу, можна вважати такі сектори національної економіки, як охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (параметр технологічного прогресу $\gamma = 0,083$), фінансова та страхова діяльність (параметр технологічного прогресу $\gamma = 0,023$), а також оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (параметр технологічного прогресу $\gamma = 0,010$).

Також варто відзначити суттєвий прогрес в інноваційному розвитку секторів фінансової та страхової діяльності і сектора роздрібної торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів, параметр технологічного прогресу яких у 2006 році був від'ємним числом, відповідно $-0,04$ і $-0,034$ [17], а через 2 роки став додатним – відповідно, приріст склав $+0,063$ і $+0,044$.

Для завершення аналізу доцільно порівняти одержані фактичні значення MRTS і параметра γ кожного сектора національної економіки з критичними ($MRTS < -1$; $\gamma < 0$), сформувавши матрицю «Гранична норма технологічної заміни – Параметр технологічного прогресу» (рис. 1).

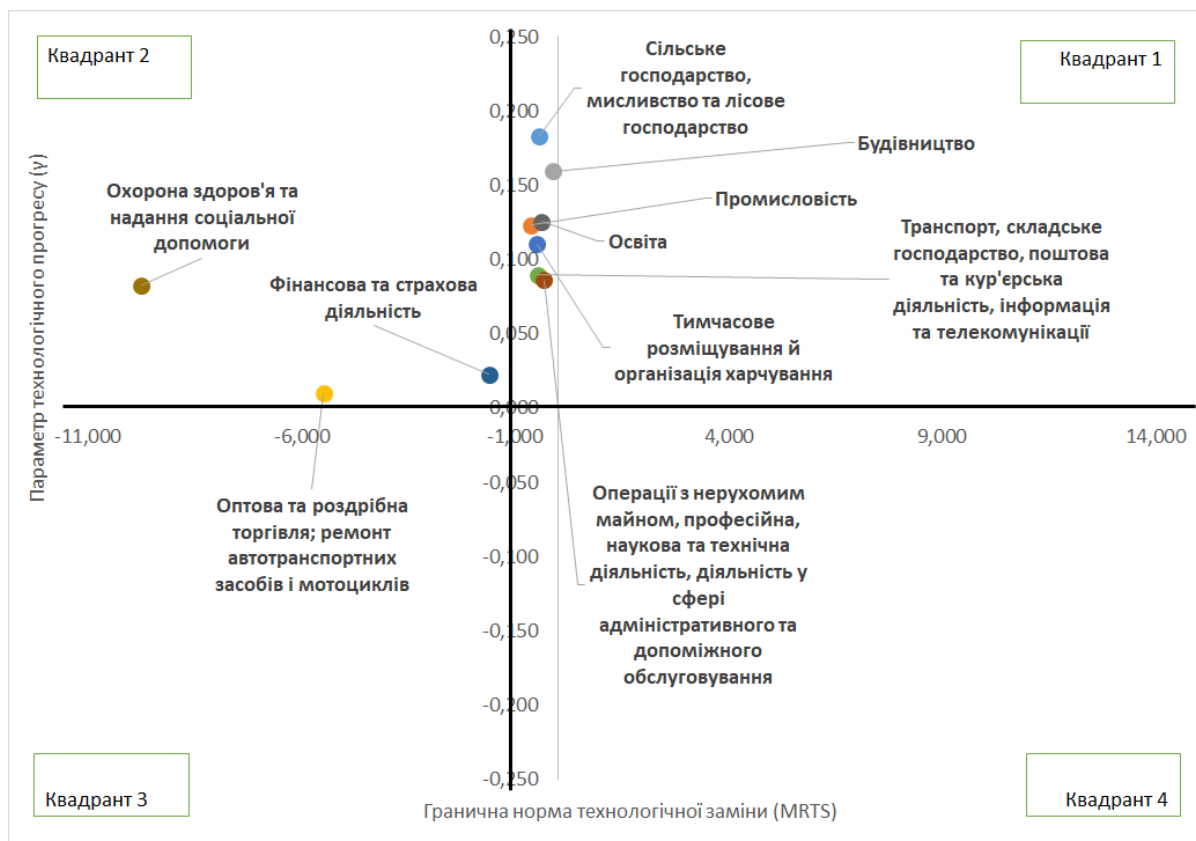

Рис. 1. Позичування секторів національної економіки на матриці «Гранична норма технологічної заміни – Параметр технологічного прогресу»

Джерело: авторська розробка.

З даних рис. 1 видно, що у квадрант 1 запропонованої матриці, який характеризується значенням граничної норми технологічної заміни, меншим -1 та значенням параметра технологічного прогресу,

більшим 1, потрапило 7 секторів національної економіки, зокрема:

1) Сільське господарство, мисливство та лісове господарство ($\gamma = 0,183$; $MRTS = -0,518$). Витрати праці для компенсації зменшення на 1 одиницю капіталу в 1,9 рази менші за витрати капіталу. Для аграрного сектора України економія 1 млн грн сукупних активів еквівалентна додатковим залученням 518 осіб зайнятих працівників і, відповідно, економія 1 тис. працівників може бути заміщена 1,9 млн грн фізичного капіталу. У структурі ресурсів переважає людський капітал, частка якого 66%. При цьому домінування людського капіталу над фізичним, еквіваленте більшими грошовими альтернативними витратами (у нашому випадку приблизно 1,9 : 1) можна також інтерпретувати як його вищу цінність у сільськогосподарському виробництві в Україні.

2) Будівництво ($\gamma = 0,160$; $MRTS = -0,117$). Витрати праці для компенсації зменшення на 1 одиницю капіталу в 8,5 рази менші за витрати капіталу. Для будівельного сектора України економія 1 млн грн сукупних активів еквівалентна додатковим залученням 117 осіб зайнятих працівників і, відповідно, економія 1 тис. працівників може бути заміщена 8,5 млн грн фізичного капіталу. У структурі ресурсів переважає людський капітал, частка якого 89%. При цьому домінування людського капіталу над фізичним, еквіваленте більшими грошовими альтернативними витратами (у нашому випадку приблизно 8,5 : 1) можна також інтерпретувати як його вищу цінність у будівельному секторі в Україні.

3) Освіта ($\gamma = 0,126$; $MRTS = -0,382$). Витрати праці для компенсації зменшення на 1 одиницю капіталу в 2,6 рази менші за витрати капіталу. Для сектора освіти в Україні економія 1 млн грн сукупних активів еквівалентна додатковим залученням 382 осіб зайнятих працівників і, відповідно, економія 1 тис. працівників може бути заміщена 2,6 млн грн фізичного капіталу. У структурі ресурсів переважає людський капітал, частка якого 72%. При цьому домінування людського капіталу над фізичним, еквіваленте більшими грошовими альтернативними витратами (у нашому випадку приблизно 2,6 : 1) можна також інтерпретувати як його вищу цінність у секторі освіти в Україні.

4) Промисловість ($\gamma = 0,123$; $MRTS = -0,625$). Витрати праці для компенсації зменшення на 1 одиницю капіталу в 1,6 рази менші за витрати капіталу. Для промислового сектора України економія 1 млн грн сукупних активів еквівалентна додатковим залученням 625 осіб

зайнятих працівників і, відповідно, економія 1 тис. працівників може бути заміщена 1,6 млн грн фізичного капіталу. У структурі ресурсів переважає людський капітал, частка якого 62%. При цьому домінування людського капіталу над фізичним, еквіваленте більшими грошовими альтернативними витратами (у нашому випадку приблизно 1,6 : 1) можна також інтерпретувати як його вищу цінність у промисловому виробництві в Україні.

5) Тимчасове розміщування й організація харчування ($\gamma = 0,111$; $MRTS = -0,486$). Витрати праці для компенсації зменшення на 1 одиницю капіталу в 2,1 рази менші за витрати капіталу. Для готельно-ресторанного бізнесу в Україні економія 1 млн грн сукупних активів еквівалентна додатковим залученням 486 осіб зайнятих працівників і, відповідно, економія 1 тис. працівників може бути заміщена 2,1 млн грн фізичного капіталу. У структурі ресурсів переважає людський капітал, частка якого 67%. При цьому домінування людського капіталу над фізичним, еквіваленте більшими грошовими альтернативними витратами (у нашому випадку приблизно 2 : 1) можна також інтерпретувати як його вищу цінність у готельно-ресторанному бізнесі в Україні.

6) Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність, інформація та телекомунікації ($\gamma = 0,090$; $MRTS = -0,473$). Витрати праці для компенсації зменшення на 1 одиницю капіталу в 2,1 рази менші за витрати капіталу. Для секторів транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності, інформації та телекомунікації в Україні економія 1 млн грн сукупних активів еквівалентна додатковим залученням 473 осіб зайнятих працівників і, відповідно, економія 1 тис. працівників може бути заміщена 2,1 млн грн фізичного капіталу. У структурі ресурсів переважає людський капітал, частка якого 68%. При цьому домінування людського капіталу над фізичним, еквіваленте більшими грошовими альтернативними витратами (у нашому випадку приблизно 2,1 : 1) можна також інтерпретувати як його вищу цінність у секторі транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності, інформації та телекомунікації в Україні.

7) Операції з нерухомим майном, професійна, наукова та технічна діяльність, діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування ($\gamma = 0,086$; $MRTS = -0,324$). Витрати праці для компенсації зменшення на 1 одиницю капіталу в 3,1 рази менші за витрати капіталу. Для секторів операцій з нерухомим

майном, професійної, наукової та технічної діяльності, діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування в Україні економія 1 млн грн сукупних активів еквівалентна додатковим залученням 324 осіб зайнятих працівників і, відповідно, економія 1 тис. працівників може бути заміщена 3,1 млн грн фізичного капіталу. У структурі ресурсів переважає людський капітал, частка якого 76%. При цьому домінування людського капіталу над фізичним, еквіваленте більшими грошовими альтернативними витратами (у нашому випадку приблизно 3 : 1) можна також інтерпретувати як його вищу цінність у секторах операцій з нерухомим майном, професійної, наукової та технічної діяльності, діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування в Україні.

Інноваційний розвиток секторів національної економіки, що ввійшли до квадранту 1 матриці «Гранична норма технологічної заміни – Параметр технологічного прогресу», характеризується відповідністю технологічному прогресу, оскільки параметр технологічного прогресу $\gamma > 0$, при чому лідером інноваційного розвитку виявилось сільське господарство, мисливство та лісове господарство. Іншою особливістю секторів національної економіки квадранту 1 матриці «Гранична норма технологічної заміни – Параметр технологічного прогресу» є домінування людського капіталу над фізичним – найбільше у будівництві (заміщення 1 млн грн сукупних активів еквівалентне 117 працівнику і навпаки – заміщення 1 тис працівників еквівалентне 8,5 млн грн сукупних активів), а найменше – у секторі промисловості (заміщення 1 млн грн сукупних активів еквівалентне 625 працівникам і навпаки – заміщення 1 тис працівників еквівалентне 1,6 млн грн сукупних активів).

До квадранту 2 матриці «Гранична норма технологічної заміни – Параметр технологічного прогресу», який характеризується відповідністю технологічному прогресу та домінуванням фізичного капіталу над людським, потрапило 3 сектора національної економіки – охорона здоров'я та надання соціальної допомоги ($\gamma = 0,083$; $MRTS = -9,749$, тобто для заміщення 1 млн грн сукупних активів необхідно додатково залучити 9749 особу, а для заміщення 1 тис працівників необхідно додатково залучити 103 тис. грн сукупних активів; сектор оптової та роздрібної торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів ($\gamma = 0,023$; $MRTS = -1,617$), для якого характерним є відповідність технологічному прогресу та

домінування фізичного капіталу над людським (заміщення 1 млн грн сукупних активів еквівалентне 1617 осіб, а заміщення 1 тис працівників еквівалентне 618 тис. грн вартості сукупних активів; сектор фінансової та страхової діяльності ($\gamma = 0,010$; $MRTS = -5,487$), інноваційний розвиток якого характеризується незначною відповідністю технологічному прогресу і домінуванням фізичного капіталу над людським, оскільки заміщення 1 млн сукупних активів еквівалентне 5487 осіб персоналу і, відповідно, заміщення 1 тис. працівників еквівалентне 218 тис вартості сукупних активів.

За результатами проведеного дослідження можна зробити загальний висновок про необхідність розробки концептуальних основ оптимізаційного моделювання інноваційних процесів на секторальному рівні національної економіки.

Показано, що галузеві механізми трансформації під впливом фактору технологічного прогресу призначені для забезпечення трансформації економічної системи. Запропонована концептуальна основа моделювання інноваційних процесів у секторальному розвитку національної економіки базується на тому, що завдання управління інноваціями є комбінаторним, а їх складність зростає зі збільшенням кількості проектів або розширенням горизонту планування. Тому для вирішення цієї проблеми доцільно використовувати алгоритми, які успішно працюють з великими масивами даних та здатні вирішувати багатокритеріальні задачі, а також є гнучкими до врахування можливих факторів та критеріїв.

Ключовою складовою вдосконаленої мультиплікативної динамічної моделі виробничої функції Тінбергена-Солоу є параметр технологічного прогресу, який відображає рівень інноваційного розвитку. У ході дослідження було отримано рівняння виробничої функції Тінбергена-Солоу для 10 секторів української економіки. Отримані рівняння є достовірними та статистично значущими, оскільки описуються високими статистичними оцінками.

З метою розробки стратегічних завдань інноваційного менеджменту було розроблено та апробовано матрицю «Гранична норма технологічної заміни – Параметр технологічного прогресу», за квадрантами якої проведено позиціонування досліджуваних секторів національної економіки. Практичною цінністю матриці «Гранична норма технологічної заміни – Параметр технологічного прогресу» є врахування двох ключових аспектів секторального розвитку національної економік – ресурсної пропорційності (пріоритетності).

2.2. Інноваційний розвиток фармацевтичної промисловості як важливий фактор підвищення конкурентоспроможності економіки України

Розробка та створення нових ефективних лікарських препаратів для лікування різних захворювань залишаються актуальним завданням сучасної фармації та медицини. Враховуючи, що нині визначається тенденція до підвищення насиченості та питомої ваги препаратів-генериків, це питання набуває важливого значення.

Наукова новизна дослідження полягає в проведеному комплексному дослідженні інноваційних процесів в фармацевтичній галузі, з використанням методики, розробленої автором, що дозволило виявити особливості та перспективи розвитку галузі. Зокрема, в дослідженні отримані наступні результати:

Розглянуто основні тенденції розвитку українського фармацевтичного ринку і основні стримуючі його фактори. Розглянуто такі показники, як :структура продажів на фармацевтичному ринку різних груп товарів, а також виділені лідери серед виробників лікарських препаратів, визначена частка фармацевтичних підприємств у загальній місткості фармацевтичного ринку. Проведений аналіз рівня інноваційного розвитку фармацевтичних підприємств України.

Доведено, що фармацевтична галузь характеризується специфічними інноваційними процесами, складною структурою, великим числом високотехнологічних робочих місць, високою інвестиційною привабливістю. Інвестиції в фармацевтичну галузь мають довгостроковий характер і в майбутньому можуть приносити плоди в абсолютно нових, важкопрогнозованих напрямках, тому складно своєчасно оцінити їх ефективність.

Запропоновано запроваджувати в практику вітчизняних фармацевтичних виробників різноманітні форми партнерства, що дозволить всім учасникам цього ринку отримати необхідні йому вигоди від кооперації.

Практична значимість дослідження. Отримані в ході дослідження результати і висновки можуть бути використані для аналізу інноваційної активності в інших високотехнологічних галузях. Крім того, представлені в роботі висновки і рекомендації щодо підвищення ефективності інноваційної діяльності фармацевтичних підприємств можуть бути корисні представникам українських галузевих бізнес-асоціацій, профільним міністерствам.

Важливою особливістю сучасного етапу розвитку української економіки є орієнтація на перехід до інноваційного типу розвитку, до «економіки знань». Саме інновації, знання та інтелект виступають основними детермінантами сучасного розвитку. Сформувалося глибоке розуміння необхідності кардинальної модернізації матеріального виробництва на основі інноваційної моделі розвитку, розширення виробництва інноваційних видів продукції, які за показниками якості та безпеки відповідають вимогам європейських і світових стандартів. Ці обставини і обумовлюють безальтернативність інноваційної парадигми структурної перебудови національної економіки.

Сьогодні інновації стають ключовим чинником розвитку для більшості підприємств. Зростає число наукових робіт, де досліджується інноваційна діяльність. У більшості з них, акцент робиться не на ціновому механізмі конкуренції, а на інноваційних процесах, пов'язаних з поліпшенням всього виробничо-господарського потенціалу підприємства. Ось чому вітчизняні вчені намагаються обґрунтувати національні інноваційні пріоритети, знайти дієві механізми залучення та ефективного використання інновацій. Однак масштаби і рівень наукової розробки зазначених проблем залишаються недостатніми [90, с. 18].

Інноваційна діяльність, в першу чергу – це впровадження у вітчизняне виробництво результатів науково-технічного прогресу. При цьому, бажано, продуктів науково-технічного прогресу теж вітчизняного. На жаль, сьогодні подібне взаємовигідне співробітництво науки і бізнесу в Україні явище нечасте.

Дискусії, які відбуваються в сучасній економічній науці про те, що в останні роки інноваційні процеси не дають суттєвих результатів, залишаються вкрай актуальними і звертають увагу на необхідність детального дослідження найбільш наукомістких галузей, які могли б показати суть специфіки сучасного інноваційного розвитку. Серед усіх галузей світової економіки, фармацевтична відрізняється винятковою наукомісткістю і тому може розглядатися як приклад, в контексті досліджень динаміки розвитку глобальних інноваційних процесів. Можна стверджувати, що фармацевтична галузь і відповідні наукові дослідження – важлива складова національних інноваційних систем.

Фармацевтична промисловість входить в число пріоритетних галузей з точки зору інноваційного розвитку української економіки. Фармацевтичний ринок відноситься до категорії найбільш динамічних ринків, що розвиваються.

Фармацевтична промисловість на даному етапі є однією з найперспективніших галузей економіки. Фармацевтичний ринок як потужний промисловий сектор, входить в п'ятірку найбільш прибуткових галузей світової економіки. Фармацевтична промисловість, за класифікацією ОЕСР, відноситься до наукомісткої галузі, і за даними Євростату, в світі є лідером серед високотехнологічних галузей за створенням валової доданої вартості на зайняту особу. При цьому близько 1/5 всіх витрат на НДДКР в світі припадає на фармацевтичне виробництво .

Відповідно до статистичних даних, жителі України щороку витрачають за різними джерелами від 32 до 50 млрд грн на ліки, що становить 90% усіх витрат на лікарські засоби в країні. Держава ж бере на себе лише 10%, або 4 млрд грн цих витрат. В останні роки в Україні спостерігається тенденція до зниження рівня споживання лікарських засобів у натуральному вигляді, проте у грошовому виразі цей рівень підвищився майже втричі – з 27 дол. до 80 дол. на душу населення, у 2018 році – ще більше [91]. При цьому експерти говорять про ситуацію, коли більша частина громадян просто не можуть лікуватися через брак коштів, а якщо лікуються, то це

призводить до їх зубожіння. Тому зазначена тема є своєчасною, нагальною і актуальною.

Виробництво високотехнологічної продукції вимагає значних інвестицій у фундаментальні та прикладанні наукові дослідження. Тому для українських фармацевтичних підприємств ключовим чинником, який визначає конкурентоспроможність, є розвиток інноваційного потенціалу [92].

Більшість вчених, які досліджували динаміку розвитку фармацевтичного ринку та характерних для нього інноваційних процесів, вказували, що в останні десятиліття галузь зазнавала безперервні інтенсивні зміни як в бізнес-моделях, так у виробничій та науково-дослідницькій діяльності.

Отже, можна виокремити роль трьох елементів, що мають вплив на прогрес галузі і є її значущими характеристиками: державного регулювання галузі, системи патентування і фінансування наукових досліджень (венчурне, корпоративне, державне фінансування фармацевтичних інноваційних розробок). Окрім цього, особливістю фармацевтичної галузі є наявність розвиненого ринку генериків, які створюють конкуренцію новітнім медикаментам і ускладнюють взаємодію між великими ТНК, які розробляють препарати, і менш великими (часто регіональними) компаніями, що займають істотну частку на тому чи іншому ринку. Генерик - це непатентований лікарський препарат, що є відтворенням оригінального препарату, на який закінчився термін патентного захисту. Може відрізнитися від оригінального препарату, за складом допоміжних речовин, і не тільки. Все це впливає на ціноутворення в галузі та ускладнює перебіг інноваційних процесів, тому простий аналіз цін на препарати і витрат на інноваційні розробки не може вважатися задовільним індикатором інноваційності галузі. Отже, потрібна розробка розширеного способу оцінки інноваційних процесів в галузі.

Ландшафт фармацевтичного ринку зазнає постійного впливу, як нових гравців, так і інноваційних трендів. Загальний обсяг продажів рецептурних препаратів компаній, що входять в топ-50, становить

понад 620 млрд дол., а сумарні інвестиції в R&D перевищують 110 млрд дол.

Фармацевтична галузь складається з двох секторів з принципово різною економікою і бізнес-стратегією. Перший – наукомісткий (інноваційний), для якого характерні використання патентів, торговельних марок, агресивної реклами, і як результат – висока рентабельність (у середньому близько 13%, в окремих випадках до 40–50% і вище). Другий – сектор відтворених продуктів, що мало відрізняється від виробництва більшості товарів широкого споживання, відносно низькорентабельний (5–10%). Критерієм оцінювання ефективності в обох секторах є частка експорту [93, с. 74].

У 2017 році питома вага фармацевтичних компаній в загальному обсязі дорівнювала 10,7%, в структурі сукупних світових витрат на R&D акумулювали 18%. Сумарний обсяг R&D-інвестицій фармацевтичних компаній за підсумками 2015 року склав 87,7 млрд євро. Згідно з даними аналітичної компанії «Evaluate Pharma», в останні 10 років фармацевтична галузь інвестувала понад 1,2 трлн дол. в дослідження і розробку інноваційних лікарських препаратів. За прогнозами до кінця 2019 року обсяг світових витрат фармацевтичних компаній на R&D може рівнятися 149 млрд дол. Середньорічний темп приросту з 2014 по 2018 рік становить 1,4%. Для порівняння даний показник у 2004 по 2011 рік перебував на позначці 6,6%.

Нами представлений рейтинг найбільших R&D бюджетів фармацевтичних компаній 2012-2019 роках. Список очолює «Novartis», витрати даної компанії на R&D складають 8,8 млрд дол. Частка R&D-інвестицій в доході компанії склала 19,4%. Згідно з прогнозами різних фахівців, позиції даних компаній, що знаходяться в топ-10, залишаться незмінними довгий час (табл. 1).

З аналізу діяльності цих компаній видно, що вони прикладають всі сили на пом'якшення зовнішніх факторів і захист своєї частки на рику. Вони постійно шукають можливості для компенсації

патентного обвалу і зменшення багатьма державами витрат на охорону здоров'я.

Таблиця 1

Великі R&D-бюджети фармацевтичних компаній

2012-2019 рр. *

Компанії	Обсяг R&D-інвестицій, млрд дол США		Частка R & D-інвестицій в дохіді компанії,%	
	2012 р.	2019 р.	2012 р.	2019 р.
Novartis	8,8	10,3	19,4	19,7
Roche	8	9,4	21,4	20,4
Merck&Co	7,9	7,9	19,2	19,8
Pfizer	7	6,7	14,9	14,4
Sanofi	6,1	6,7	15,9	13,6
Johnson&Johnson	5,4	6,3	15,9	15,8
GlaxoSmithKline	5,3	6,2	22,8	23,7
Eli Lilly	5,1	4,5	25,7	28,9
AstraZeneca	4,5	4,3	16,4	20,7
Bristol-Myers Squibb	3,7	4,2	28,1	19,3

* Складено автором за даними аналітичної компанії «Evaluate Parma»

Можна зробити висновок, що в найближчому майбутньому лідерами залишатимуться ті компанії, які роблять акцент на розробку нових ліків, форм терапії і способів лікування. Займати верхні позиції рейтингу будуть ті гравці, які витрачають великі кошти на придбання нових компаній.

Важливою тенденцією є постійне скорочення виробництва інноваційних препаратів, зменшення ефективності НДДКР призводить до збільшення статті витрат пов'язаних з розробкою нових препаратів. За останні роки витрати на дослідження виросли більш ніж на 80%, але при цьому нових препаратів було зареєстровано на 43% менше. Важливою проблемою сучасного ринку є те, що вартість розробки нових препаратів неухильно зростає.

Створення інноваційних препаратів є дорогим і складним процесом, згідно з даними Європейської федерації фармацевтичної промисловості, середня вартість розробки нового лікарського препарату становить приблизно 1,5 млрд дол., а час від моменту розробки та до виходу препарату на ринок в середньому дорівнює 12 - 13 років (див. рис. 1).

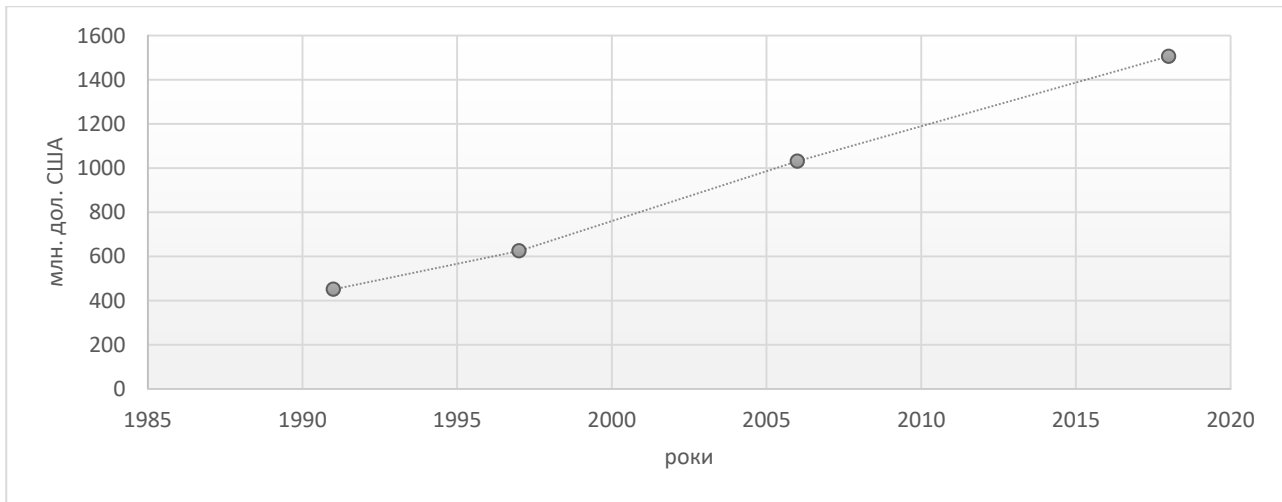

Рис. 1. Зміна вартості розробки нового лікарського препарату в 1991 – 2018 рр.

Складено автором за даними «Evaluate Parma»

Фармацевтика входить в трійку галузей, що є лідерами за інвестиціями, неістотно поступаючись лише харчовій промисловості. На кожні 100 гривень створеної доданої вартості тут припадає 19 грн капітальних інвестицій. Обсяг інвестицій у фармацевтичне виробництво ще не досяг докризового рівня, але рівень їх інтенсивності є вищим, ніж в середньому по галузях економіки України.

Фармацевтика в Україні – це промисловість, яка має безпосередній вплив на економіку країни. В ній задіяні лише 0,15% працівників від загальної кількості зайнятих, але вони створюють 0,83% ВВП країни і забезпечують 24 млрд грн доданої вартості. Можна стверджувати, що український фармацевтичний бізнес подолав кризу 2014 року і стрімко відновлюється. Протягом останніх трьох років промисловість зростала в середньому на 11% в рік, що втричі швидше, ніж економіка України в цілому.

Вітчизняний фармацевтичний ринок є однією з небагатьох галузей, де немає монополії. В Україні мають ліцензії на виробництво лікарських препаратів 115 фармацевтичних підприємств. Навіть лідер фармацевтичного ринку має ринкову частку 5% [94, С. 442].

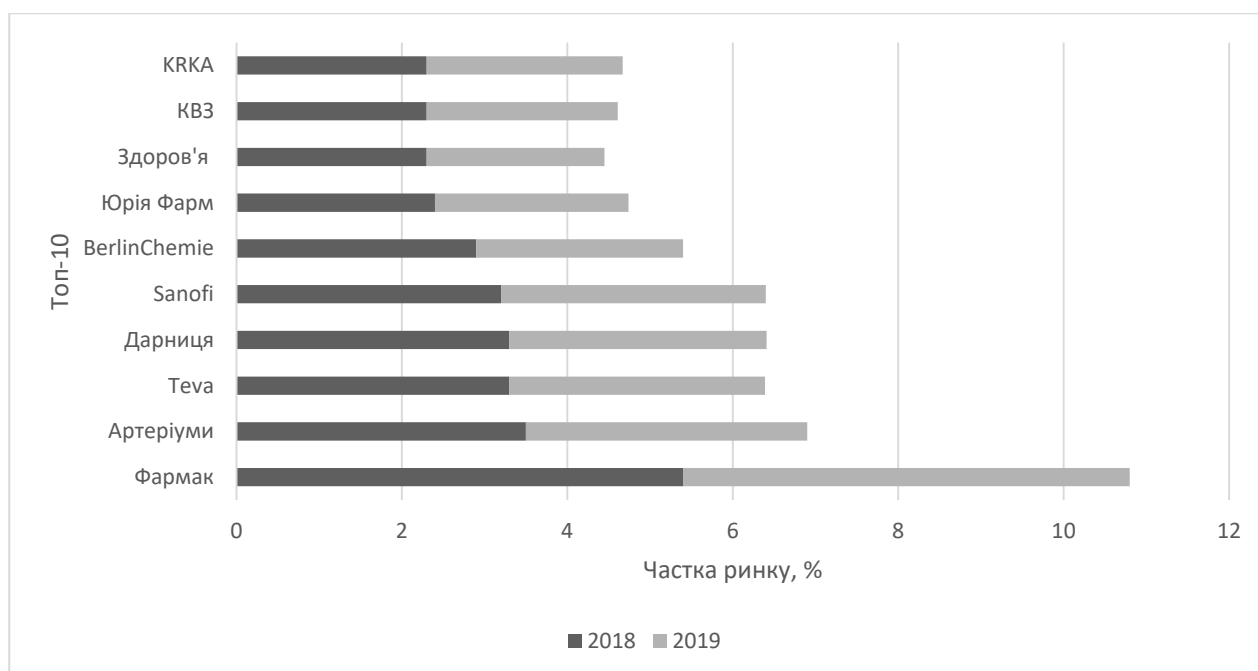

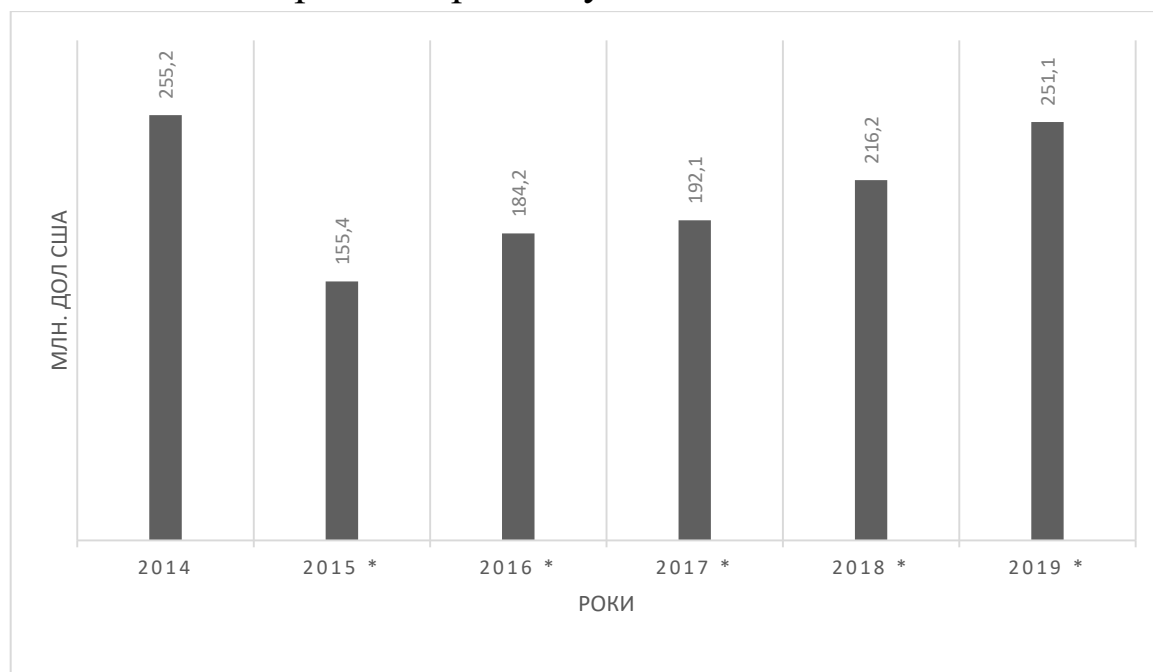
Рис. 2. ТОП-10 компаній за обсягами аптечних продажів товарів «аптечного кошика», частка ринку, 2018-2019 рр.

Складено автором за даними [95]

Ринок аптечних продажів висококонкурентний, частка ТОП-10 компаній становить 30,8%, вона розподілена майже порівну між національними та іноземними виробниками. Як бачимо, з компанії за обсягами частки ринку очолюють «Фармак», «Корпорація Артеріум», «Teva» і «Sanofi» (рис. 2). Усі компанії, які входять до топ-10 продемонстрували приріст продажу, проте серед них лише 3 продемонстрували приріст продажу вище середньоринкового показника і змогли збільшити свою частку на ринку.

Спостерігається значний спад експорту фармацевтичної продукції у 2015 році, це пов'язано закриттям ринку Росії. У 2015 році експорт фармацевтичних препаратів з України скоротився на 40% до 155 млн дол. Проте, фармацевтичні виробники в пошуках нових ринків збуту, спромоглися змінити ситуацію на ринку. У 2019 році експорт становив 251,1 млн дол, що на 16% більше, ніж у 2018 році (рис. 3). Обсяги експортних продажів у 2018 році склали \$184 млн. Топ-напрямами для експорту фармацевтичної продукції залишаються ринки країн близького зарубіжжя, проте гравці ринку

активно освоюють інші регіони, зокрема Близькосхідний, Азійсько-Тихоокеанський та країни Євросоюзу.

* без урахування тимчасово окупованих АР Крим, м. Севастополя (за весь період) та територій Донецької та Луганської областей (за 2015–2019 рр.)

Рис 3. Експорт фармацевтичної продукції за 2014 – 2019 рр.

Складено автором за даними Державної служби статистики

Протягом 2016-2018 років українські фармацевтичні виробники отримали дев'ять сертифікатів GMP від регуляторних органів країн-членів ЄС, що є передумовою виходу на європейські ринки. У 2018 році українську фармацевтичну продукцію продавали до 81 країни світу, в той час як у 2017 році – лише до 50 країн.

Фармацевтичні підприємства переглянули експортну стратегію, і розширили свої ринки збуту фармацевтичної продукції. Якщо до 2014 року експорт для підприємств обмежувався пострадянським простором, то тепер вітчизняні фармацевтичні виробники відкрили для себе нові ринки збуту в таких країнах як Бразилія, Ірак, Ємен, Лівія, Куба, Сомалі, Колумбія, Філіппіни (рис. 4).

Як можемо бачити з рис. 4, до 10-ки країн в які фармацевтичні підприємства експортують свою продукції увійшли Бразилія та Ірак. Частка Бразилії в загальній долі країн в які експортується ліки 15,3 %, тобто дана країна посідає друге місце. Лідером залишається Узбекистан.

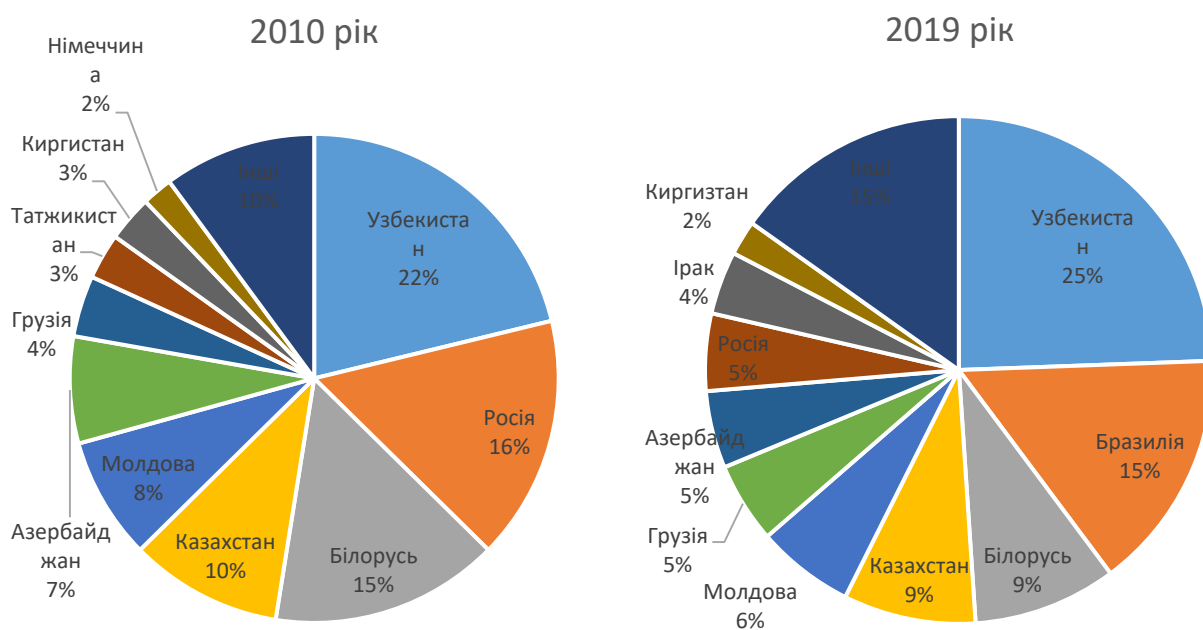

Рис. 4. Доля країн в яку експортується фармацевтичної продукції українськими підприємствами, порівняльна характеристика 2010 та 2019 рр.

** без урахування тимчасово окупованих АР Крим, м. Севастополя та територій Донецької та Луганської областей (за 2019 р.)*

Складено автором за даними Державної служби статистики

Отже, період 2016-2019 рр. демонструє помірне зростання, після економічного спаду 2014-2015 рр. у фармацевтичній галузі. Позитивні тенденції були б неможливі без макроекономічної стабілізації. Також можна констатувати, що український фармацевтичний ринок подолав кризу 2014 – 2015 років і стрімко відновлюється.

За інтенсивністю інноваційних розробок фармацевтична галузь посідає перше місце, випереджаючи такі наукомісткі сектори економіки, як автомобілебудування та розробка програмного забезпечення. При цьому, число нових лікарських препаратів які виходять на ринок не збільшується, що змушує говорити про кризу продуктивності інноваційної діяльності в галузі. В зв'язку з цим, виникає необхідність оцінити рівень інноваційної активності в галузі в цілому і прояснити тенденції – знижується роль міжнародних

компаній в фармацевтичних інноваціях і які особливості фармацевтичних інновацій в сучасних умовах.

Кожен інноваційний лікарський засіб має свій життєвий цикл, який в середньому може тривати 10–15 років та, окрім часових, потребує дуже значних фінансових затрат. В дослідження і розробку (Research & Development – R&D) одного препарату інвестуються мільярди доларів, при цьому лєвова частка з них припадає саме на забезпечення доказів якості, безпеки та ефективності препарату за рахунок проведення клінічних досліджень.

При цьому для виведення інноваційного препарату на ринок необхідно не лише довести його якість, безпеку та ефективність, а й продемонструвати, що він принципово відрізняється від методів терапії, що вже існують, та є більш ефективним для лікування тієї чи іншої патології. Це завдання є серйозним викликом, саме тому й інноваціями займаються лише найбільші фармацевтичні компанії, що мають усі ресурси для розробки, виробництва та впровадження в клінічну практику принципово нових лікарських засобів.

Клінічні випробування надають багато переваг і пацієнтам, і державі. Пацієнт отримує безкоштовний лікарський нагляд та інноваційні препарати. Для держави це зменшення витрат на лікування тяжкохворих пацієнтів, можливість майбутньої реєстрації лікарських засобів без проведення досліджень та інвестицій у інфраструктуру медичних закладів.

Незначна кількість клінічних випробувань в Україні пояснюється складнощами регуляторної політики, ненадійним захистом інтелектуальної власності та оподаткуванням досліджуваних лікарських засобів (рис.5).

Прагнення до інновацій є основною рушійною силою в медицині і фармації. У сучасному світі пошук і впровадження інновацій є обов'язковим процесом для медицини і фармації.

Що стосується кількості фармацевтичних підприємств, які впроваджують інновації, спостерігається тенденція до збільшення кількості фармацевтичних підприємств (рис. 6.)

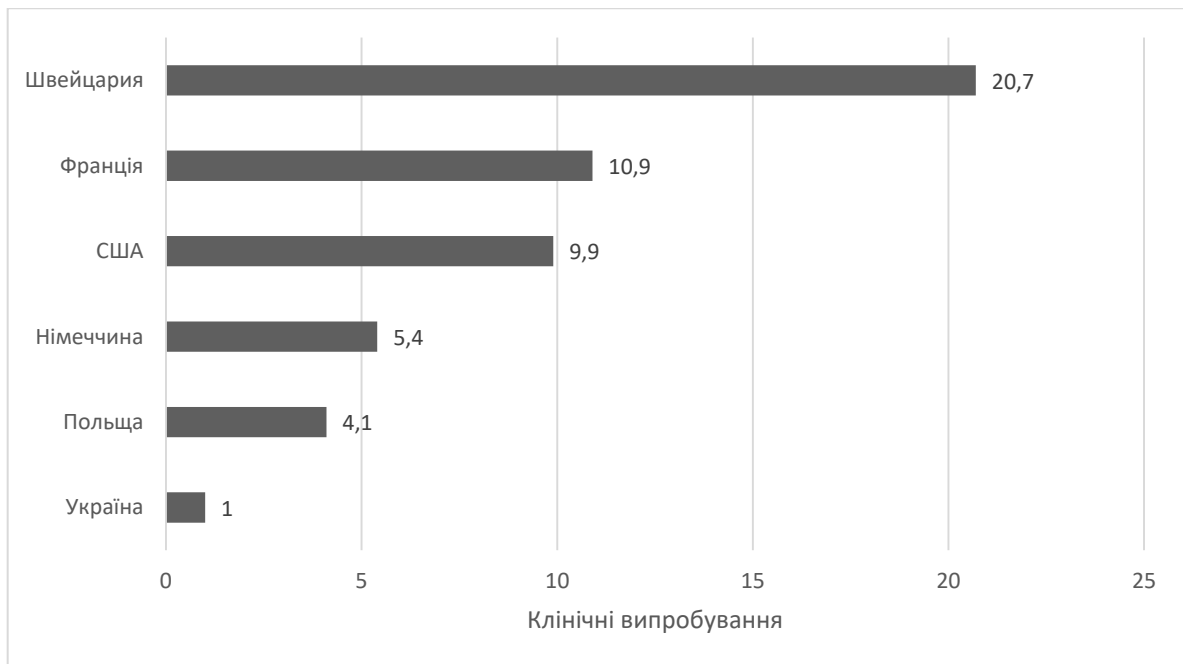
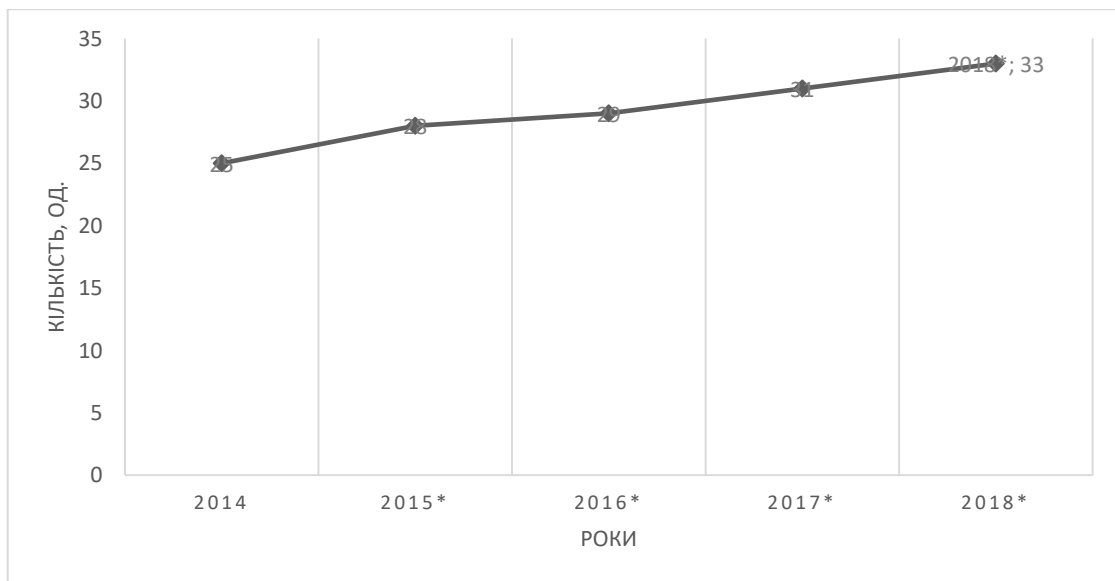

Рис.5. Загальна кількість випробувань по країнах, на 100 тис. населення в країні, 2018 рік

Складено автором за даними ClinicalTrials.gov [96]

*без урахування тимчасово окупованих АР Крим, м. Севастополя (за весь період) та територій Донецької та Луганської областей (за 2015–2019 рр.)

Рис. 6. Кількість фармацевтичних підприємств, що впроваджували інновації за 2014-2018 рр.

Складено автором за даними Державної служби статистики

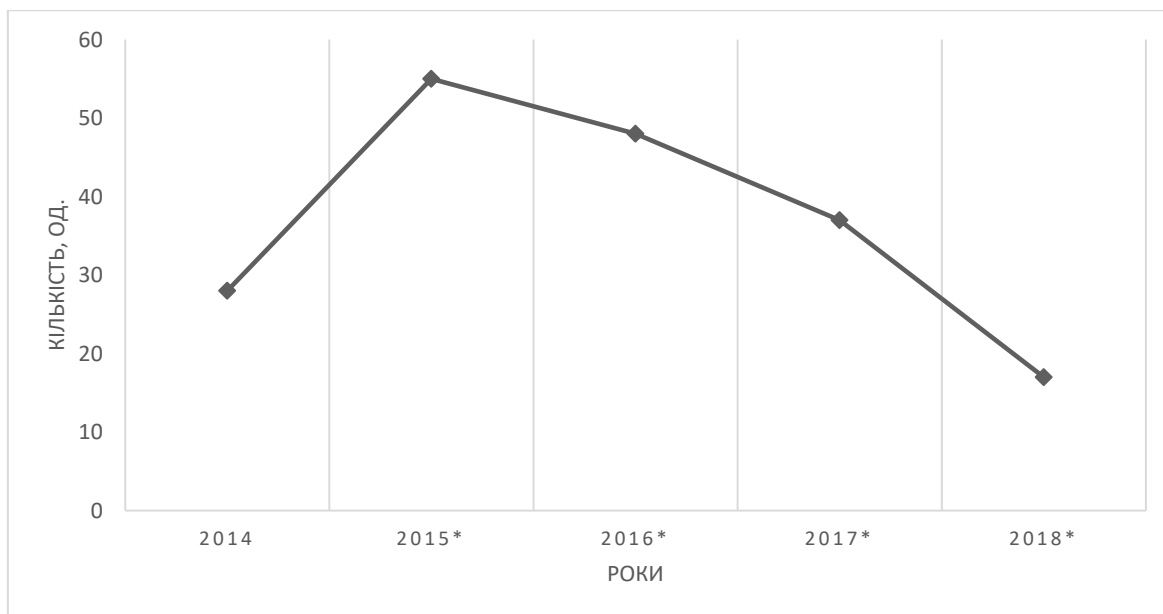
Аналізуючи рис. 6 протягом 2014-2018 років можна спостерігати збільшення кількості підприємств у галузі виробництва основних

фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів, які впроваджували інновації. Інновації можуть бути створені у формі продукту або процесу, хоча чіткої межі між ними немає [96]. Так, у 2018 році 33 фармацевтичні підприємства впроваджували інновації, що на 8 підприємств більше ніж 2014 році. Частка підприємств які впроваджують інновації в загальній кількості фармацевтичних підприємств становить 29% у 2018 році. Незначне зростання кількості підприємств, що впроваджують інновації є наслідком проблем, що гальмують розвиток інноваційної діяльності у фармацевтичній галузі, а саме:

- зовнішні та внутрішні дисбаланси економічного розвитку;
- недосконалість законодавчої бази в частині стимулювання інноваційної активності фармацевтичних підприємств;
- відсутність відповідної інноваційної інфраструктури й механізмів комерціалізації науково-технічних розробок;
- непослідовність та неефективність політики в сфері інноваційної діяльності;
- недостатній рівень та нестабільне фінансування інноваційної діяльності [97, с. 32].

Фармацевтичні підприємства, які прагнуть реалізовувати інноваційну діяльність, потребують значних капіталовкладень, особливого інвестиційного забезпечення. Але на сьогодні інвестиційний клімат в Україні оцінюється як високо ризиковий. Причиною такого стану є не тільки відсутність коштів для вкладень, але і підвищений ризик будь-яких форм інвестування. Тому прослідковується зменшення кількості впроваджених нових технологічних процесів на фармацевтичних підприємствах (рис. 7).

На рис. 7 представлена динаміка впроваджених нових технологічних процесів і освоєних виробництв інноваційних видів продукції на фармацевтичних підприємствах. В період 2015-2018 рр. спостерігається скорочення науково-технічного потенціалу, спостерігається зменшення передових і принципово нових розроблених передових технологій фармацевтичних підприємств.

* без урахування тимчасово окупованих АР Крим, м. Севастополя (за весь період) та територій Донецької та Луганської областей (за 2015–2019 рр.)

Рис. 7 Кількість впроваджених нових технологічних процесів на фармацевтичних підприємствах за 2014-2018 рр.

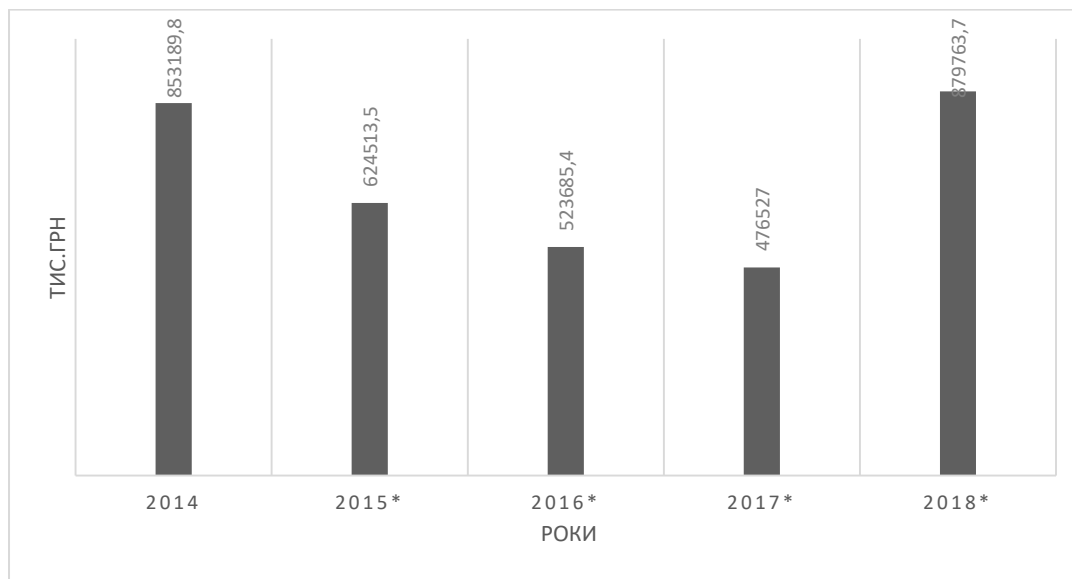
Складено автором за даними Державної служби статистики

Так, ми бачимо, що у 2018 році кількість впроваджених нових технологічних процесів зменшалась на 70% в порівнянні з 2015 роком. У 2015 році простежується максимальна кількість та становить 57 нових технологічних процесів, а у 2018 це лише 17. Свого максимального значення показник досяг у 2015 році і склав на фармацевтичних підприємствах 55.

Підприємства, що займаються інноваційною діяльністю в здебільшого вкладають кошти в закупівлю готових технологій, ніж в розробку власних.

Як засвідчують дані рис. 8 обсяг реалізованої фармацевтичними підприємствами України інноваційної продукції у 2018 році істотно виріс: він збільшився з 403236 тис. грн, що 84,6% більше ніж 2017 році. Водночас спостерігалось скорочення у 2017 році в порівнянні з 2014 роком. Так, у 2017 році обсяг реалізації становив 476527 тис. грн, що на 44,2 менше ніж у 2014 році. Найбільш успішними в реалізації інноваційної продукції був 2018 рік. Загалом ситуація з

реалізацією інноваційною продукцією характеризувалася значною нестабільністю протягом аналізованого періоду.

* без урахування тимчасово окупованих АР Крим, м. Севастополя (за весь період) та територій Донецької та Луганської областей (за 2015–2019 рр.)

Рис.8. Кількість реалізованої інноваційної продукції фармацевтичними організаціями за 2014-2018 рр.

Складено автором за даними Державної служби статистики

Україна має значний інноваційний потенціал, необхідний для розвитку фармацевтичної галузі. Розроблення лікарських препаратів здійснює ДНЦЛЗ, Український науково-дослідний інститут фармакології та токсикології, Інститут проблем ендокринної патології ім. В.Я. Данилевського НАМН України, Інститут органічної хімії НАНУ, Інститут мікробіології та вірусології ім. Д.К. Заболотного НАНУ, Інститут мікробіології та імунології ім. І.І. Мечникова НАМН України, НФаУ та інші заклади.

Інтелектуальні продукти, пов'язані з розробкою, виробництвом і використанням лікарських засобів займають особливе місце серед інших об'єктів інтелектуальної власності. Обумовлено це, перш за все, тим, що ці продукти належать до соціально значимої продукції і відіграють особливу роль в забезпеченні здоров'я населення та якості його життя.

Перш ніж отримати дозвіл до медичного використання (тобто, потрапити на ринок), лікарський засіб проходить тривалий процес випробувань, зокрема, доклінічних і клінічних досліджень. Його діюча речовина, метод виробництва і склад готового лікарського засобу, як правило, є об'єктом патентної охорони, дія якої обмежена певним терміном (в Україні – до 25 років), і простором – територією країни. Особливість патентної охорони полягає в тому, що дає можливість власнику патенту монополізувати використання свого інноваційного лікарського засобу, що в підсумку призводить до повернення інвестицій, які були в нього вкладені розробником, вдало сформулював Дж. Робінсон: «Уповільнюючи поширення досягнень технічного прогресу, патенти створюють умови для того, щоб поширювалися найбільш значущі досягнення». У кращому разі лише 2% сполук, що приймають участь в дослідженнях, виявляються дієвими активними речовинами, що задовольняють всім вимогам відповідних органів. Тому виробники прагнуть уникнути нових розробок і просувати вже існуючі продукти. Патентна монополія є стимулом для значущих інновацій. Після закінчення терміну дії патенту будь-яке фармацевтичне підприємство може придбати право на виробництво власної версії оригінального препарату, або створити так званий відтворювальний лікарський засіб.

Сьогодні в Україні активно розвиваються нововведення, які принципово не змінюють техніко-економічний рівень виробництва. Тому наразі постає цілий ряд проблем перед фармацевтичною галуззю України. По-перше, в Україні відсутній механізм впровадження інноваційних лікарських препаратів. Зараз питома вага генеричних лікарських засобів у зіставленні з інноваційними лікарськими препаратами складає в Україні приблизно 90%, а для порівняння в Росії – близько 80%, США – 25%, Німеччині – 35%, Великобританії – 55%, Польщі – 61%, Японії – 22%, Франції – 35%. Отже інноваційна складова українського фармацевтичного ринку є найнижчою, хоча ефективність державної політики саме у галузі управління інноваційним розвитком визначає конкурентоспроможність національної економіки.

Однозначно інноваційні фармацевтичні засоби збільшують середню тривалість життя людей. Однак, достеменний ефект істотно більший — інноваційні лікарські засоби ведуть до економічного розвитку країни. Позитивний вплив містить: підняття продуктивності та підвищення робочої сили, ділових операцій та створення робочих місць, підвищення кваліфікації лікарів, доступність медичних технологій, загальне підвищення рівня обізнаності щодо медичних знань в країні, підвищення додаткових податкових надходжень від медицини.

Зрозуміло, що виробництво високотехнологічної продукції вимагає значних інвестицій у фундаментальні та прикладанні наукові дослідження. Тому для українських підприємств ключовим чинником, який визначає конкурентоспроможність, є розвиток інноваційного потенціалу.

Слід зазначити, що за останні роки урядом було прийнято багато постанов і рішень, державних програм, спрямованих на підвищення інноваційної результативності фармацевтичних підприємств, але більшість з них не вдалося реалізувати в повному обсязі в реальній економіці. Через це виникають економічні суперечності між інтересами держави і фармацевтичних підприємств, орієнтованими на інноваційний шлях розвитку, вирішення яких вимагає фундаментальних досліджень. Для подолання розриву в розвитку економіки в порівнянні з розвиненими країнами необхідно: позначення пріоритетів в національній економіці, зокрема щодо розвитку високотехнологічного виробництва [98].

Щоб зробити якісний прорив у галузі, необхідно терміново підвищити рівень інноваційної активності в ній, і це можливо зробити шляхом стимулювання вітчизняних інноваційних розробок, адже зараз вітчизняні компанії витрачають на НДДКР лише близько 1% від виручки. В таких умовах говорити про інноваційний розвиток не доводиться. Виходом на початковому етапі може стати залучення іноземних компаній з локалізацією підприємств в Україні, що позитивно позначиться на галузі (істотно посиливши конкуренцію на вітчизняному ринку, тим самим стимулюючи наших виробників

випускати більш якісну продукцію) [99]. На думку дослідників, за несприятливих умов господарювання актуальним для підприємств стає пошук альтернативних шляхів забезпечення свого оптимального функціонування, які би врахували максимально повне використання наявних ресурсних можливостей підприємства [100, с. 12]. Конкуренція в інноваційному секторі проявляється, головним чином, не у формі зниження цін, а у формі розробки і випуску нових препаратів, що характеризуються високою ефективністю і безпекою [93].

Причин незадовільної ситуації з виробництвом та реалізацією інноваційної продукції досить багато, і вони мають об'єктивний та суб'єктивний характер. До об'єктивних причин можна зарахувати переважну належність економіки України до третього та четвертого технологічного укладів та синдром «середньої країни», коли держава, з одного боку, не має достатніх ресурсів для утримання високотехнологічних галузей, а з іншого – незначний попит на інноваційну продукцію не дозволяє таким галузям працювати рентабельно [101, с. 46].

Навіть найбільші гравці фармацевтичного ринку не можуть вести дослідження за всіма видами захворювань. Спеціалізація в сфері фармакології і біоінженерії зростає з кожним роком, виділяються нові напрямки. Концентрація всіх цих напрямків в рамках одного унітарного підприємства, злиття цих напрямків призведе до зниження якості дослідницького процесу, а значить, і зниження рентабельності виведення на ринок нового лікарського засобу. Виходячи з цього, доцільно вступати в партнерства відразу з декількома науковими центрами, що займаються дослідженням в різних областях захисту здоров'я.

Так, компанія Bayer, що є лідером на фармацевтичному ринку, має десятки партнерів в області розробки, в число яких входять передові університети (Оксфордський університет – стратегічний дослідницький альянс в області гінекологічної терапії з акцентом на ендометріоз і фіброми матки), наукові та дослідні центри по всьому світі). Тому, вітчизняні компанії також доцільно створювати та

розвивати стратегічні партнерства для залучення інвестицій і спільної розробки нових лікарських засобів. Партнерство може здійснюватися з такими закладами як: ДНЦЛЗ, Українським науково-дослідним інститутом фармакології та токсикології, Інститутом проблем ендокринної патології ім. Данилевського В. Я. НАМН України, Інститут органічної хімії НАНУ, Інститутом мікробіології та вірусології ім. Заболотного Д. К. НАНУ, Інститутом мікробіології та імунології ім. Мечникова І. І. НАМН України, НФаУ та іншими заклади.

Важливим фактором змінення конкурентоспроможності фармацевтичної галузі є активна державна політика їх підтримка і стимулювання, зокрема фінансового та податкового. Іншими ефективними інструментами державного впливу механізм кластерного розвитку, державне фінансування та державно-приватне партнерство для розробки інноваційних лікарських препаратів. Розробка, виробництво інноваційних лікарських препаратів втілюється у приватному секторі (охоплюючи клінічні фази випробування нових лікарських препаратів). Діяльність з винаходу нових лікарських препаратів носить міжнародний характер, не тільки в рамках однієї країни або регіону. Функція державних органів полягає у виробленні вимог до ефективності, безпеки та якості лікарських засобів, що випускаються. У більшості країнах державні органи ще регулюють ціни на лікарські засоби.

Висновок. Таким чином, одним із головних факторів забезпечення стабільного економічного розвитку і безпеки нашої країни є інноваційна діяльність фармацевтичних підприємств. Тому важливо своєчасно виявляти проблеми та розробляти дієві інструменти інноваційного розвитку фармацевтичних підприємств. Забезпечення інноваційної активності підприємств повинно здійснюватися в комплексі з національною інноваційною системою, створенням високотехнологічних виробництв і промислового освоєння результатів науково-дослідних робіт.

Різні варіанти партнерства щодо виробництва лікарських і співпраці вітчизняних, закордонних виробників та державних органів

сприятливо позначиться на розвитку всієї фармацевтичної галузі в Україні. Слід зауважити, що немає універсального варіанту партнерства. Будь-який вид партнерства приносить певні вигоди як розробникам, так і виробникам, однак і встановлює ряд обмежень. Вибір залежить від початкових умов. Як правило, більш розвинені, усталені дослідницькі центри, які мають ряд успішно реалізованих проектів, мають більший вибір засобів залучення фінансування та форм створення альянсів, ніж знову утворені центри.

Інноваційний розвиток фармацевтичної галузі повинен стати імпульсом для реалізації заходів, що забезпечують зміну структури фармацевтичного ринку України і наближають до моделі, прийнятої в індустріально розвинених країнах, при якій на ринку представлені інноваційні препарати і якісні генерики, а відсоток «Брендовані генерики» мінімізується. Інноваційний сценарій розвитку фармацевтичної галузі дозволить українським виробникам організувати виробництво високотехнологічної фармацевтичної продукції, підвищити рівень вітчизняної фармацевтичної продукції до світового та успішно конкурувати із закордонними виробниками як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

На закінчення відзначимо, що в українських фармацевтичних підприємств існують реальні можливості переходу на інноваційний шлях розвитку і використання сучасних інноваційних технологій. Однак, це можливо лише при законодавчій та фінансовій підтримці держави.

2.3. Формування економічної політики інноваційного розвитку в Україні: принципи та умови

Інновації можна розглядати як кінцеву рушійну силу довгострокового економічного зростання і процвітання, адже фактично наука, технології і інновації є ключовими складовими для поліпшення економічних показників і соціального добробуту. Зростаюча роль інновацій і технологічних змін пов'язана зі змінами в інноваційному процесі за умови ефективної економічної політики та сприяє інноваційному розвитку.

Зміст досліджень з проблеми формування економічної політики інноваційного розвитку в Україні, його стимулювання та інституційного забезпечення свідчать як про науковий інтерес до вищезазначених проблем, так і про відчутну потребу з боку суб'єктів господарювання впровадження результатів їх діяльності у практику управління інноваційним розвитком країни.

У дослідженні набули подальшого розвитку:

- обґрунтування підходів у формуванні економічної політики інноваційного розвитку на принципах забезпечення реалізації інтересів держави і приватного капіталу, а саме: соціальної спрямованості економічної політики та її оптимізації, узгодженості інтересів населення, бізнесу і держави, оптимізації технологій проведення економічної політики держави;

- розуміння сутності, ролі та функцій інституту відповідальності у реалізації інноваційної політики, який має розширити інструменти інноваційного конструювання через стимули, мотиви, обмеження формального і неформального характеру, виробити ефективний механізм економічної політики та утвердити принцип довіри до влади в суспільстві; забезпечити конкурентоспроможність національної економіки через формування потреби у інтелектуальному і людському капіталі.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що висновки та узагальнення, можуть стати базою для розробки стратегії довгострокового економічного зростання на

інноваційній основі як на державному рівні, так і на регіональному. Теоретичні аспекти дослідження доцільно використовувати при викладанні навчальних дисциплін «Політична економія» та «Національна економіка» для здобувачів вищої освіти в системі підготовки молодших бакалаврів за спеціальностями «Фінанси, банківська справа та страхування», «Маркетинг» та «Облік і оподаткування».

Глобалізація світової економіки, зусилля зі вступу України до різних світових організацій та її бажання стати розвинутою країною з конкурентоспроможною економікою, зумовлює потребу в переході від сировинно-орієнтованої економіки до інноваційної. Формування наукомісткого виробництва, підвищення ролі нематеріальних форм капіталу та інтелектуального фактору, перехід до інтенсивного способу виробництва підтвердили свою беззаперечну перевагу й перспективність [104, с. 12]. Надзвичайно важливим є аналіз мотивації суб'єктів господарювання в напрямку інноваційної діяльності та формування інституційних форм забезпечення економічного зростання в умовах інноваційної економіки.

Сформувати ефективне середовище для інноваційного розвитку та інноваційної економіки можливо за таких умов: по-перше, необхідно своєчасно встановлювати напрями найбільш інтенсивного розвитку науки, техніки, технологій тощо; по-друге, важливо оцінювати потребу тих чи інших напрямів науки, техніки, технологій для вирішення актуальних проблем економічного зростання; по-третє, необхідно визначати напрями, які потребують значних капітальних затрат, оскільки стійке покращення економічної кон'юнктури неможливе без підвищення норми вкладень в основний капітал та нематеріальні активи [105].

Сутність інноваційної економіки (відносно традиційної) полягає в управлінні складною системою економічних об'єктів, що розвиваються. На початкових стадіях інноваційної діяльності об'єкт (проблема, ідея, винахід, інтелектуальна власність тощо) має неречовий (інтелектуальний) характер, на завершальних стадіях

об'єкт має традиційний речовий характер. Практично це є першою особливістю інноваційної економіки.

Друга особливість полягає в складності економічних процесів: існування перехідних процесів від інтелектуального об'єкту до матеріального об'єкту і від інтелектуального виробництва до матеріального виробництва.

У той же час інноваційна економіка не є якою-небудь самостійною сферою відносно сфер традиційної економіки – інноваційна діяльність можлива і необхідна у всіх класичних (традиційних) сферах економіки: промисловості, сільському господарстві, добувній та переробній промисловості. Ця діяльність є новою (сучасною, перспективною) формою виробничих відносин, яка ефективно застосовується в будь-якій сфері економіки. Економічні категорії традиційної економіки (виробництво, праця, продуктивні сили, виробничі відносини тощо) дійсні і для інноваційної економіки. Але необхідно чітко розділяти комплексні процеси виробництва інновацій, які мають істотно відмінні особливості порівняно з традиційними процесами матеріального виробництва. Це є третя особливість інноваційної економіки [106, с. 27].

Вважаємо, що інноваційна економіка – це сфера формування економічних умов здійснення перехідних процесів від інтелектуального об'єкту до матеріального об'єкту і від інтелектуального виробництва до матеріального виробництва з метою отримання кінцевого ефекту – забезпечення довгострокового економічного зростання та підвищення якості життя населення. Як було зазначено, основу інноваційної економіки складає інтелектуальний потенціал. Якщо при відставанні у науково-технічному розвитку для підтримки економічного зростання достатньо банківського фінансування та державних інститутів розвитку, то вихід на вищий щабель науково-технічного розвитку вимагає високорозвиненої фінансової системи, яка дозволяє диверсифікувати ризики інноваційної діяльності [106].

Зміст переходу економіки будь-якого господарюючого суб'єкта на якісно новий тип розвитку, який дозволяє набувати найважливіші

риси економічного середовища – економічну стійкість та конкурентоздатність складають переваги використання сукупності інноваційних факторів.

Інноваційний тип як спосіб економічного зростання, збільшення об'ємів виробництва стає можливим при перетворенні більшості факторів-ресурсів у системні утворення (системи машин, технологічні ланцюги і макротехнологічні системи, системний кваліфікований ресурс, який поєднує кваліфікацію дослідника, аналітика, управлінця, робітника і службовця). Має місце перехід продуктивних сил на новий рівень прогресу, який характеризується проявом взаємозалежностей всіх цих елементів. Загострюється необхідність радикальної цільової переорієнтації на складніші і змінюючі потреби людини і окремих угруповань, колективів тощо. Зростає взаємозв'язок економічних, екологічних, соціальних, духовних та ін. потреб. Іншими словами, повинна відбуватися істотна зміна динаміки інтересів людини, а відповідно, і мотивів її трудової активності. Формується тенденція перегрупування можливостей у системі факторів-ресурсів на користь факторів, що отримуються за допомогою нових цілісних багатогалузевих наукових знань [107, с. 41].

Передумови економічного зростання розкриваються з урахуванням формування стратегічних програм реструктуризації виробництва, забезпечених джерелами і механізмами цільової концентрації інвестиційних ресурсів в інноваційній економіці. Відтворення функцій інноваційних моделей відображає інтенсифікацію відтворювального процесу конкурентного типу. Реструктуризація виробництва є пріоритетним завданням не тільки в умовах трансформації економіки, але й в ефективно функціонуючому відтворенні, що забезпечує безперервну заміну застарілих технологій більш прогресивними, а ядром структурних змін стає інноваційна сфера. Оновлення технологій у виробництві пов'язано із залученням матеріальних та інтелектуальних ресурсів з традиційних і нетрадиційних джерел. Тому можна вважати, що найвищого ступеня економічна інтеграція досягає в інноваційній сфері.

Досвід країн, які досягли успіхів у реалізації нововведень, випуску і експорті наукоємної продукції дозволяє виокремити деякі типи інноваційного розвитку, які можна закласти в основу економічної політики держави.

В основі першого типу інноваційного розвитку стратегія «використання» зарубіжного науково-технічного потенціалу і перенесення нововведень у власну економіку. Другий тип базується на стратегії «запозичення», і полягає в тому, що за наявності дешевої робочої сили і використання частини власного науково-технічного потенціалу, освоюється випуск продукції, яка раніше вироблялася в розвинутих країнах, з наступним нарощенням кадрів інженерно-технічного супроводу виробництва. Цей тип розвитку вимагає поєднання державної і корпоративної форм власності. Він характерний для Китаю, Південної Кореї, країн Південно-Східної Азії.

Використання власного науково-технічного потенціалу, залучення вчених і конструкторів, інтеграція фундаментальної і прикладної науки дозволяє створювати нові продукти, високі технології, що можуть реалізовуватися у виробництві, та соціальній сфері, і є основою ще одного типу інноваційного розвитку зі стратегією «нарощування». Цей тип інноваційного розвитку характерний для економіки США, Англії, Франції, Німеччини.

У зв'язку з цим, важливо обґрунтувати і вибір українського типу розвитку зі стратегією економічного зростання, яке спиралося б на власний виробничий, науково-технічний, інтелектуальний потенціал та природні ресурси. Вважаємо, що прийнятність окремих елементів стратегії «запозичення», сприятиме організації спільних підприємств для виробництва конкурентоспроможної продукції і її збуту на внутрішньому та зовнішньому ринках (включаючи загальний ринок країн СНД), зокрема і в тих економічних нішах, де вже реалізує подібні товари зарубіжний партнер. Такі процеси можливі при спільному (або на замовлення окремих фірм) виробництві, зокрема виробництві елементів електронної та побутової техніки. Ці підприємства можуть підтримувати виробничий потенціал,

забезпечувати зайнятість і розвивати власні інноваційні проекти. Тут значна роль відводиться й корпоративному сектору із середніми та малими підприємствами, оскільки однією з переваг є функціонування їх при великих виробництвах для швидкої передачі технологій на випуск товарів, що необхідні основному виробництву.

Можливим є варіант використання стратегії «нaroщування». Вона буде направлена на такі проривні напрями, як космос, авіація, атомна енергетика, виробництво деяких видів машинобудівної продукції. В умовах нестачі інвестиційних ресурсів така стратегія повинна опиратися на обмежене коло вискоєфективних проектів (маються на увазі пріоритетні науково-технічні напрями і критичні технології зі строком впровадження до 5 років). Для цього необхідними є державні замовлення на конкурсній основі при гарантії державного фінансування і дольової участі інноваційних інвесторів.

Інноваційний тип розвитку характеризується трьома комплексними ознаками:

- новаторськими цілями діяльності, її інноваційними результатами в кожному періоді розвитку в порівнянні з попереднім;
- інноваційними засобами досягнення новаторських цілей, тобто технологічною базою, що постійно оновлюється;
- сукупністю внутрішніх і зовнішніх умов, які дозволяють забезпечити інноваційну спрямованість виробництва на постійній відтворювальній основі. До таких умов належать нормативно-правова база інноваційного функціонування господарюючої системи, її структурно-функціональна модель, що динамічно оновлюється, розвинений інноваційний менеджмент, мотиваційний механізм, доступність інноваційних факторів-ресурсів у їх комплексі, розвинена здатність господарської системи інтегрувати науку, освіту, виробництво і ринок [107, с. 42].

Економічні тенденції цього типу є об'єктивними, відображають істотні взаємозв'язки в інноваційному відтворенні господарюючих систем і включають:

1. Зростаючу інтеграцію науки, освіти, виробництва і ринку. В

умовах ринкових відносин вона періодично порушується, але постійно прагне до кількісного, а особливо якісного узгодження цих сфер, що призводить до зростання комплексності господарських механізмів. Ця тенденція реалізується у формуванні корпоративної основи економіки й утворенні інноваційних корпорацій, у розвитку макротехнологічних систем, інноваційно орієнтованих кластерів, різноманітних міжгалузевих і міжрегіональних науково-виробничо-фінансових структур, інноваційних і венчурних систем.

2. Посилення інноваційної орієнтованості інвестицій. Вказана інноваційна орієнтованість має періодичні спади під впливом закону циклічності, але в довгостроковій перспективі чітко проглядається в практиці ТНК, економіці країн, що розвиваються. Вона проявляється не тільки в зростанні питомої ваги інвестованих коштів у техніко-технологічний і інноваційний розвиток, але й у появі в структурі інвестицій їх різновидностей з чіткими перевагами та спрямованістю на інноваційне відтворення. Тут доречне використання в інноваційному інвестуванні венчурного капіталу, виробничого лізингу, різних видів інтелектуальної власності, включаючи торгові знаки.

3. Зростання інтелектуалізації всіх видів праці: фізичної, науково-дослідної, управлінської, підприємницької, посередницької – тут мають місце особливості прогресу сучасних продуктивних сил.

4. Зростаюча взаємозалежність типу розвитку на конкретний період із системами різного рівня в макроекономіці. Тип розвитку господарської системи на макрорегіональному і корпоративному рівнях не може відрізнятись від типу розвитку більшості підсистем, що в неї входять, наприклад, регіональна економіка не може бути інноваційно орієнтованою, якщо більшість корпорацій і підприємств на території розвиваються переважно або за екстенсивним, або за простим інтенсивним типом. Такий взаємозв'язок проявляється при ускладненні організаційно-функціональної моделі корпорацій, які переходять на інноваційний тип за рахунок формування в їх складі особливої господарюючої зони із числа малих і середніх наукових і інноваційних фірм, а також розвитку довгострокових зв'язків з

міжгалузевими і міжрегіональними науковими установами.

При використанні сформованого науково-технічного потенціалу державі важливо брати участь у підтримці пріоритетних проектів, формуванні системи конкурсів та інвестиційних фондів для фінансування інновацій. Але інноваційний механізм поки що ще не склався як такий, тому ресурси і можливості існують у відриві від реструктуризації виробництва та ефективності його розвитку. Бюджетні асигнування не особливо підштовхують інноваційні процеси, адже механізму фінансування та організації виконання інноваційних проектів не було створено. За всі роки бюджетного фінансування програм не з'явилося ні однієї значущої ринкової перспективної інновації, крім удосконалених в ракетно-космічній, авіаційній галузях та озброєнні. Більшість програм слугували засобом «підживлення» наукових установ [108, с. 61].

Серед причин, які мають вплив на модернізацію економіки, можна назвати штучну стерилізацію необхідних ресурсів (природних, трудових ресурсів, капіталу, технологій) та відсутність політичної волі для їх мобілізації. Ще існують залишки економіки радянського типу, яка породжувала систему ігнорування нововведень суб'єктами господарювання при одночасному розумінні потреби в інноваційних зрушеннях. Зрозумілим є той факт, що відсутність позитивних зрушень при переході до інноваційного типу відтворення пов'язана, з одного боку, з економічною політикою, а з іншого, – із системою економічних відносин та її інституційним втіленням. Тому повинні змінюватися та розвиватися приватні та державні інститути.

Крім недостатнього фінансування, є й інша причина гальмування інноваційної діяльності. Вона пов'язана з тим, що нова продукція освоюється переважно шляхом інтенсивного використання наявного обладнання і технологій або через модифікацію виробів, що вже випускаються. Така сторона інноваційної діяльності свідчить про загострення проблеми технологічного стану промислового виробництва, який не відповідає вимогам сьогодення. Відтворення наявної технологічної бази, домінування в промисловості традиційних галузей – добувної та обробної, стримування розвитку

внутрішнього ринку та сировинний ухил виробничої структури, спрямований переважно на експорт, не може забезпечити довгострокове зростання і підвищити конкурентоспроможність виробництва. Як свідчить досвід розвинених країн, новий технологічний спосіб виробництва і новий тип економічного зростання, що базується на знаннях дозволить останньому забезпечити стабільні темпи, підвищити рівень споживання та якість життя.

Вітчизняна промисловість не може забезпечити створення ознак інноваційного розвитку на основі капіталізації своїх переваг, навіть маючи високий рівень розвитку технологічних ідей, науково-дослідної бази, знань та освіти через ряд причин: - низький рівень оплати праці та захисту прав інтелектуальної власності, «відплив умів», складні процедури ліцензування технологій, вузький потенціал інвестування в освіту і НДДКР [109, с.7].

Враховуючи важливість інноваційного чинника, як стимулу розвитку промисловості, вважаємо, що пріоритетом подальшого економічного підвищення має стати тенденція до прискорення розвитку науки та високих технологій та ефективної реалізації інноваційної політики.

В основі такої політики має бути інноваційна програма розвитку. Основні її цілі можна сформулювати таким чином:

- 1) визначення тенденцій розвитку науково-технічного прогресу в конкретних напрямках;
- 2) організація управління розвитком окремих суб'єктів господарювання та держави в цілому;
- 3) визначення напрямів інноваційної діяльності, які є перспективними;
- 4) оцінка ефективності інноваційних процесів;
- 5) визначення ризиків, що виникають у процесі створення і використання нововведень та їх оцінка;
- 6) розробка проектів щодо впровадження нововведень;
- 7) формування системи управління інноваціями на різних рівнях системи господарювання;

8) створення сприятливого інноваційного клімату, а також умов для адаптації організації до нововведень;

9) прийняття рішень, спрямованих на стимулювання інноваційної активності суб'єктів господарювання;

10) обґрунтування інноваційних рішень в умовах невизначеності і ризику [110, с. 54].

Інноваційна політика держави повинна реалізовуватися за межами науково-технічного прогресу і стати інструментом здійснення значних змін у суспільстві, пов'язувати заходи в рамках державної науково-технічної політики з заходами в рамках соціальної, військової, економічної й екологічної політики. Тому інноваційна політика є складовою і науково-технічної політики, і загальної політики держави [111, с. 22].

Вважаємо, що на формування пріоритетів інноваційної політики в Україні будуть мати вплив тенденції світового технологічного розвитку, а саме:

- інтенсивний розвиток нових технологічних ніш та сегментація глобальних ринків нано-, біо- та інформаційно-комунікаційних технологій. Прогнозні оцінки структури світового обсягу високотехнологічного виробництва на період 2010-2020 рр. свідчать про її трансформацію в напрямі посилення соціально-економічної ролі в розвитку суспільства інформаційно-комунікаційних технологій, технологій виробництва медичної техніки, фармацевтичних лікарських препаратів, частка яких у 2020 р. наблизатиметься до рівня 90% ринку високих технологій (рис. 1).

- стимулювання пошукових досліджень у сфері гуманітарних та технічних наук;

- сприяння науковим розробкам у напрямку диверсифікації енергетичного виробництва та переходу до поступової заміни традиційних енергетичних матеріалів на екологічні безпечні види палива;

- розширення сфер застосування результатів науково-прикладних розробок у галузі нано- та біотехнологій [112].

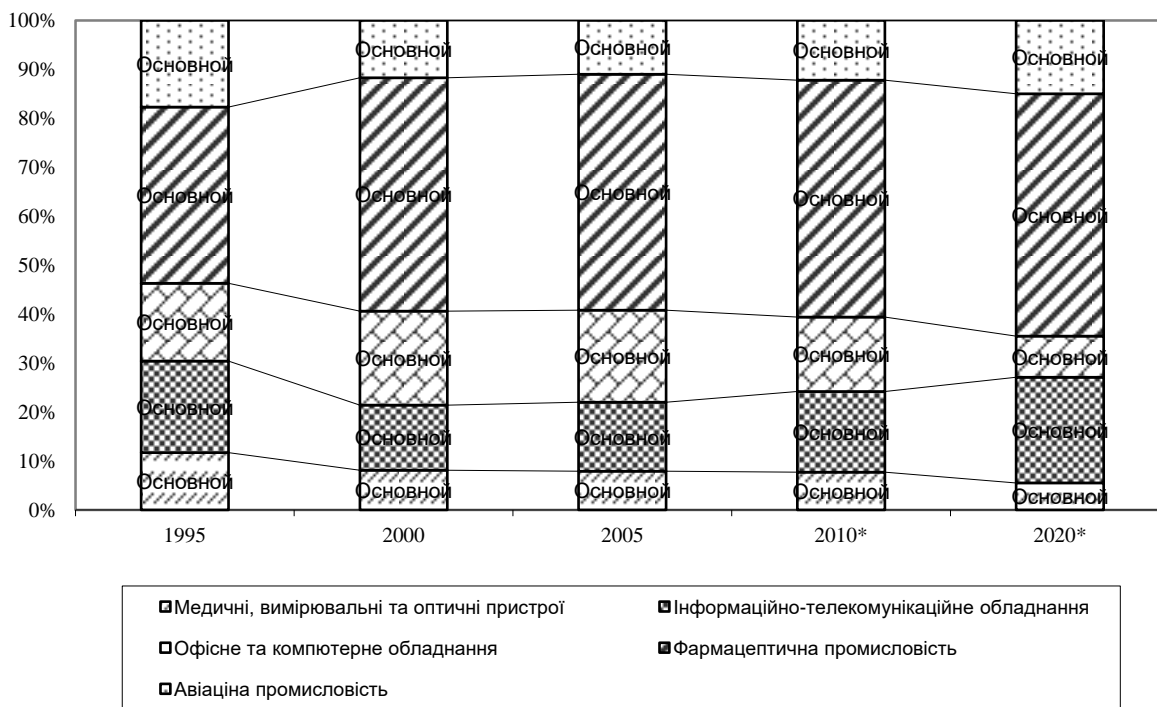

Рис. 1. Структура світового обсягу високотехнологічного виробництва за напрямками розвитку технологій, % [9]

Крім того, для визначення пріоритетів державної політики розвитку інноваційної економіки України необхідно аналізувати слабкі і сильні сторони інноваційної системи [113, с. 261].

На нашу думку, інноваційна система України має сильні сторони: інтелектуальний потенціал, доступ до Інтернет, досвід проведення НДДКР. Слабкими сторонами цієї системи є: відсутність механізмів інноваційного фінансування малого та середнього бізнесу, недостатня державна підтримка НДДКР, неефективна економічна політика держави.

Загалом, формуючи теоретичну базу економічної політики, економічна теорія розробляє способи подолання економічних негараздів (кризових явищ, безробіття, інфляції тощо). Однак вона не є набором конкретних рекомендацій, які придатні для безпосереднього використання у господарській практиці, тобто не пропонує готових рецептів стосовно того, яким чином діяти у тій чи іншій ситуації. Це вже є прерогативою урядових структур, які приймають рішення та обирають відповідні важелі впливу для розв'язання нагальних завдань. [114].

Ознаками неефективної (деструктивної) економічної політики держави, на нашу думку, є те, що:

- механізм приватизації призвів до розвалу державного сектора, перетворив його в аутсайдера вітчизняної індустрії;

- розукрупнення ефективних і конкурентоспроможних підприємств завадило створенню потужних промислово-фінансових груп, ТНК;

- зростання прошарку середнього класу відбулося переважно за рахунок стрімкого зростання кількості торговців, посередників, бухгалтерів, обліковців та представників інших видів діяльності, які не мають реального відношення до економіки знань, в якій головним ресурсом є інформація, а, отже, не стають носіями інноваційного типу поведінки;

- побудова жорсткої, економічно та соціально неефективної моделі розвитку з надмірною експлуатацією праці і зосередженням переважної частки національного багатства у мізерної групки сімей;

- зародження та загострення суперечностей якісно нового спрямування, найнебезпечнішими з яких є міжнаціональні, міжконфесійні, суперечності між «ною» елітою, сформованої з підприємців, вищих менеджерів, та елітою дореформеного періоду [115, с. 14].

Також до ознак деструктивної політики можна віднести невизначеність в економічній політиці. Причина останньої полягає у багатофакторності економічних процесів. Тобто, на реалізацію цілей економічної політики впливають як контрольовані державою, так і неконтрольовані чинники. Останні поділяються на зовнішні та внутрішні. Основними причинами неконтрольованості є, насамперед, те, що на економічні процеси впливає низка чинників, які не завжди можна врахувати, тому слід відібрати основні, а другорядними можна знехтувати. Наприклад, прогнозуючи надходження до доходної частини державного бюджету, необхідно врахувати доходи від тих видів податків, які забезпечують левову частку доходів бюджету. Іншою причиною неконтрольованості чинників, що впливають на реалізацію мети економічної політики, є

наявність інформаційної асиметрії (нерівномірного розподілу інформації між суб'єктами економічної політики). Зміст даного процесу пов'язаний, насамперед, з обсягом інформації, якою оперують «носії економічної політики» (її розробники), а також – із її достовірністю, що підлягає врахуванню у процесі прийняття економічних рішень [114].

Зазначимо, що головна причина невизначеності та неефективності здійснюваної політики пов'язана з тим, що вона здійснюється в інтересах рушійних сил суспільства – представників власності і влади, адже саме вони втілюють ту модель і вектор розвитку, які сприяють реалізації їх інтересів. Хоча, насамперед, економічна політика, має враховувати об'єктивні потреби та інтереси народу. Ян Тінберген (1903-1994) визначив економічну політику через *систему дій уряду, яка повинна включати вибір кінцевої цілі політики, виходячи з максимізації функції суспільного благополуччя* [116]. На його думку, реалізація моделі економіко-політичного устрою суспільства можлива при одночасній оптимізації всіх складових елементів економічної політики і політичних заходів, які на неї впливають. Тому навіть в класичному розумінні економічна політика потребує інноваційного підходу. Отже, виникає потреба формування інноваційної економічної політики, складовими якої власне є, інноваційна політика, бюджетна, податкова, монетарна, науково - технічна і технологічна політика, промислова, соціальна політика тощо, і яка повинна сприяти забезпеченню конкурентоспроможності країни.

Можна виокремити такі функції економічної політики: - здійснення регулювання економіки в інтересах соціальних груп, що мають політичну владу; - зрівняння економічних інтересів соціальних груп, які мають політичну владу, та економічних інтересів соціальних груп, які її не мають, інакше держава буде нездатна забезпечити стабільне становище суспільної системи; - забезпечення задоволення економічних інтересів усієї соціальної системи загалом (грошовий обіг, енергетичне забезпечення, будівництво споруд, інфраструктура, екологічні проблеми тощо);- встановлення та розвиток

взаємовигідних економічних зв'язків з іншими країнами, а також захист економічних інтересів своєї країни [117, с. 92].

На нашу думку, ці функції економічної політики реалізуються під впливом певних факторів, які і стримують її ефективність та зокрема, її складової інноваційної політики. Так, фактори можна виокремити в 3 групи:

- економічні фактори, пов'язані з пошуком стимулів для розвитку корпоративного сектору, забезпечення прав власності, справедливий розподіл доходів і майна, стабільний рівень цін, висока зайнятість, збалансованість зовнішньоекономічних зв'язків, перехід до різних форм власності та типів господарювання, які надають сучасній економіці поліфонічного характеру та сприяють ефективному розвитку в умовах НТР;

- політичні фактори формують вектор політики. Нестабільність, протистояння, неузгодженість інтересів окремих груп багатих людей стримує як, зокрема, формування базових суспільних цінностей (людина, її права та свобода, відповідальність, державність, добробут населення, відданість загальнолюдським цінностям, національна безпека тощо), так і процес оптимізації економічної політики, в цілому;

- правові фактори дозволяють формувати правові форми реалізації економічного механізму. Змінність – риса вітчизняного законодавства – не дає потенційним інвесторам гарантій стабільності господарювання та забезпечення потенційної конкурентоспроможності. Формування нормативного середовища дозволяє законодавчо закріпити цілі, завдання, компетенції, повноваження державних органів та їхніх посадових осіб, а також економічні потреби, інтереси і нормативи, що сприяли б ефективній взаємодії системи відносин «державна – суспільство – економіка – право» [117, с. 94]. Тому з метою усунення негативних проявів економічної політики доцільним в країні було б створення відповідного інституційного середовища.

Взаємодія суспільних і державних інститутів, освітніх установ і підприємницьких структур у проведенні загальної довгострокової

стратегії розвитку дієво вплине на ступінь активності інноваційної діяльності і забезпечить впровадження її результатів в практичну діяльність. Найбільш характерними й прийнятними для умов України напрямками інституційного забезпечення інноваційного шляху розвитку економіки можуть бути: «інституційно-правове забезпечення інноваційного розвитку; реформування форм власності інститутів інноваційної сфери; удосконалення системи управління та організаційних форм науково-дослідних та проектно-конструкторських організацій; формування нових інноваційних інституцій (технопарків, дослідницьких центрів, лабораторій) у складі виробничих підприємств, науково-виробничих комплексів та інших корпоративних структур; формування фінансово-координаційних інститутів інноваційного розвитку, залучення інституційних інвесторів в інноваційну сферу діяльності; регіональне інституційне забезпечення інноваційного розвитку» [118, с. 452].

Формування інституційної інфраструктури інноваційної сфери є складовою інституційної реформи і передбачає створення потужних комерційних банків, корпорацій, некомерційних організацій, домашніх господарств, потужних промислово-фінансових груп, ТНК, розвиток інститутів малого і середнього підприємництва, системи державного управління трансформаційним процесом. До інституційного середовища обов'язково повинні бути віднесені діючі науково-дослідницькі організації – інститути НАН України, галузеві академії, університети, інші навчальні заклади, галузеві та регіональні науково-дослідні інститути, проектно-конструкторські організації, виробничо-експериментальні бази, науково-технічний потенціал яких, незважаючи на втрати кадрового складу, залишається ще достатньо високим.

Інституційна підтримка інноваційної сфери може відбуватися в рамках формування національної інноваційної системи (НІС).

Концепція НІС займає все більш вагомe місце в сучасній економічній науці. В основі концепції – відмова від спрощеної моделі зв'язку між інтелектуальним потенціалом суспільства і його реалізацією в соціально-економічному розвитку. Замість лінійної

залежності «наука → освіта → виробництво → споживання» розглядається комплекс прямих і зворотних зв'язків всередині системи, що саморозвивається, котрий можна графічно представити на рис.2 .

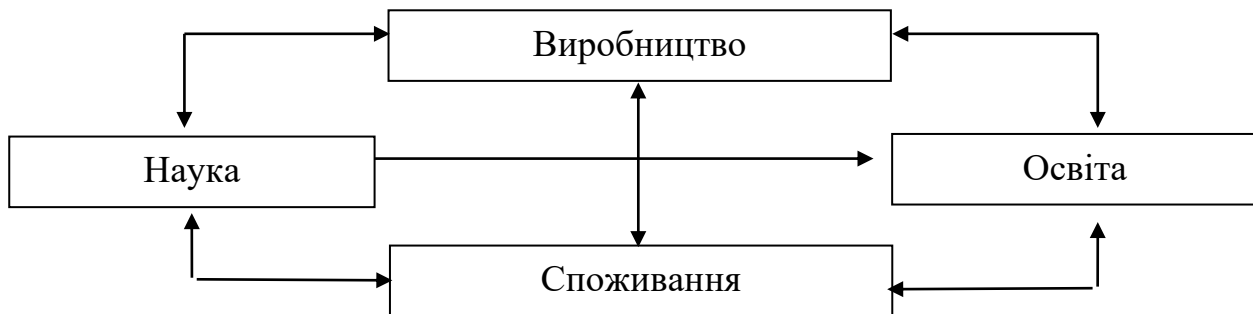

Рис. 2. Комплекс зв'язків між інтелектуальним потенціалом і його реалізацією

Створення та функціонування національної інноваційної системи передбачає координацію й удосконалення взаємодії розрізнених нині органів і організацій, які здійснюють інвестиційну, інноваційну, науково-технічну експертизу, в єдину систему та подолання перешкод у впровадженні інноваційно-інвестиційної моделі економіки України, оскільки основні елементи створюваної НІС – науково-технічна сфера, інноваційна інфраструктура, підприємства, інтелектуальні та матеріальні ресурси – функціонують ізольовано один від одного, без збалансованості в цій системі.

Зазначимо, що інституційний розвиток інноваційної економіки можна тлумачити як формування в інституційному середовищі інституційних обмежень і дозволів, що враховуються суб'єктом інноваційного процесу під час здійснення інноваційної діяльності. Для того, щоб засвоєння інституційних норм стало основою інноваційного розвитку, суб'єкт повинен інтегруватися в інституційну систему, тобто використати інститути з максимальною корисністю. А інституційний розвиток суб'єктів інноваційної економіки, з позиції інституціоналізму, повинен включати наступні внутрішні моменти: засвоєння інституційних норм, їх виконання та використання [104, с. 33].

Важливим компонентом інституційної інфраструктури інноваційної сфери має стати побудова ефективної інформаційної інфраструктури, забезпечення доступу бізнесу та населення до Інтернету. Для повноцінного досягнення цієї мети слід вживати заходів, які згруповані за такими напрямками: поліпшення умов економічної діяльності та умов життя міського та сільського населення шляхом зменшення законодавчих та адміністративних обмежень використання ІТ-інфраструктури для ведення бізнесу, отримання знань, реалізації інноваційних ідей; представлення діяльності органів державного управління через забезпечення легкого доступу до публічної інформації [119, с. 14].

Враховуючи досвід інституційних трансформацій в інноваційній сфері можна сформувати основні сценарії стратегічних напрямів інституційного забезпечення інноваційного розвитку:

- песимістичний сценарій, що передбачає «доганяючи» стратегію та провідну роль держави у проведенні інноваційно-інвестиційної та відповідної промислової політики, яка базується на максимальному використанні існуючої інституційної науково-технічної та інноваційної мережі, націленої на досягнення офіційно визначених науково-технічних пріоритетів;

- базовий (ймовірний) сценарій, що передбачає гармонізацію «доганяючої» та «випереджаючої» стратегії і реалізує концепцію узгодженості трансформаційних інституційних процесів національних науково-інноваційних структур, що виконують розробки на світовому рівні і мають забезпечити структурні технологічні зміни у відповідних пріоритетних галузях економіки та створення міжгалузевих науково-виробничих комплексів із залученням іноземного капіталу на основі вертикальної інтеграції господарських зв'язків, націленої на модернізацію технологічних процесів у рамках всього відтворювального циклу конкретної продукції за іншими пріоритетними напрямками [118, с. 459 – 461].

Зазначимо, що сьогодні дієвими інститутами інноваційного розвитку є Міністерство освіти і науки України, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України,

Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України, Національна академія наук тощо. Хоча й в їх діяльності є ряд недоліків, які пов'язані по-перше, з дублюванням обов'язків, які розподілені між декількома міністерствами, по-друге, відсутністю єдиного органу керування інноваційним розвитком, по-третє, неефективним є виконання Міністерством освіти і науки України функції координатора інноваційним розвитком. Доцільно було б створити спеціалізоване міністерство – Міністерство освіти, науки і техніки України або Міністерство інноваційного розвитку економіки. Деякі кроки в цьому напрямку було зроблено – створено Державний комітет з питань науково-технічного та інноваційного розвитку з метою забезпечення реалізації державної політики в цій галузі.

Основним інститутом, який би забезпечив реалізацію інноваційної економічної політики, повинен стати *інститут відповідальності*. Феномен відповідальності включає в себе декілька значень – зобов'язання до відповіді, розумність, точність, визначеність, залежність, надійність [120, с. 175].

Дотепер відповідальність розглядалася в правовому аспекті та з позиції бізнесу, зокрема в останньому обговорювалася соціальна відповідальність. Так, Колот А. А., на основі досліджень А. Керролла, розглядає відповідальність окремих суб'єктів підприємницької діяльності у вигляді піраміди із 4-ма видами відповідальності: економічною, правовою, етичною та філантропічною (дискреційною). Економічна відповідальність виступає базовою функцією суб'єкта підприємницької діяльності та спрямована на задоволення потреб споживачів та отримання прибутку. Тобто, суб'єкт підприємницької діяльності, який є прибутковим, вже можна вважати соціально-відповідальним, тому що в основі лежить наступний механізм: суб'єкт підприємницької діяльності, який отримує прибуток, сплачує з нього податки та виплачує заробітну плату. У випадку, коли суб'єкт підприємницької діяльності не є прибутковим, то й податки не можуть бути сплачені та працівники потерпають від заборгованості із заробітної плати. Саме тому, можна вважати, що прибутковість

компанії вже є соціальною відповідальністю цього суб'єкта підприємницької діяльності.

Правова відповідальність проявляється в додержанні усіх правових вимог та норм законодавства, яке стосується сфери діяльності суб'єкта підприємницької діяльності. Етична відповідальність може бути простежена в дотриманні норм суспільства та моралі, які не мають нормативно-правового закріплення. Філантропічна відповідальність – виступає найвищим рівнем відповідальності – характеризується добровільною участю суб'єкта підприємницької діяльності в реалізації соціально-значущих програм та формуванні нової якості життя суспільства [121].

Вищеописані види відповідальності можна покласти в основу діяльності інституту відповідальності. На нашу думку, даний інститут відповідальності повинен:

- сприяти тому, щоб економічна політика стала незмінною формою взаємодії держави і суспільства у напрямку формування інноваційної економіки;
- дозволити економічній політиці розширити інструменти інноваційного конструювання через стимули, мотиви, певні заходи, обмеження формального і неформального характеру;
- виробити передавальний механізм економічної політики, що дозволить забезпечити досягнення екзистенційних цілей, пов'язаних з нормами етики та моралі;
- утвердити принцип довіри до влади в суспільстві та забезпечити конкурентоспроможність національної економіки через формування потреби у інтелектуальному і людському капіталі;
- сформуванати концепцію культури економічної політики.

Активне використання досягнень НТП вимагатиме не тільки значних ресурсних затрат, а й підвищення інноваційної культури в суспільстві, яке має бути забезпеченим як у суб'єктів інноваційної діяльності, так і у пересічних громадян через активізацію просвітницької діяльності, стимулювання винахідництва та підвищення загального рівня освіти в державі [122, с. 11-12].

Згідно позиції Дж. Кейнса, що економіка не може розвиватися сама собою, то економічна політика – це державне регулювання, що впливає на такі незалежні змінні, як схильність до споживання, гранична ефективність капіталу та норма процента, а через них – на зайнятість та національний дохід. Потреба у ефективному державному регулюванні інноваційного розвитку та економічного зростання через інститут відповідальності зростає. Вважаємо, що можна виділити дві групи механізмів регулювання економічного зростання (інноваційного розвитку) [123, с. 13]:

- механізми прямого регулювання (нормативно правові й програмні механізми), які спрямовані на створення умов ефективного функціонування ринку й безпосередньо впливають на діяльність суб'єктів господарювання;

- механізми непрямого регулювання зростання (фінансові механізми) – це коригувальні дії суб'єктів ринку, які через створення економічних умов змушують останніх діяти в напрямку, необхідному державі.

Відомо, що ринок не може забезпечити оптимальний розподіл ресурсів, тому ринкове саморегулювання замінюється й доповнюється різними формами державної участі. І навпаки, неефективність державних заходів і прямих форм втручання вимагає використання більш гнучких приватних і змішаних форм власності й підприємництва, непрямого економічного регулювання [123, с. 12].

Отже, підсумовуючи вищесказане, вважаємо, що в основу економічної політики інноваційного розвитку держави мають бути покладені такі принципи [124, с. 52]:

1. Соціальна економічна спрямованість економічної політики (боротьба з бідністю, підвищення життєвого рівня населення, відновлення виробничого потенціалу, забезпечення добробуту, безпеки і життєдіяльності населення, вирішення екологічних проблем, використання ресурсозберігаючих технологій).

2. Оптимізація економічної політики. Оптимальним показником повинні бути не інтереси невеликих груп багатих людей, а інтереси народу – доступ до освіти, охорони здоров'я, вирішення

житлових проблем, зниження рівня корупції та бандитизму, підвищення життєвого рівня тощо.

3. Узгодженість інтересів учасників – населення, бізнесу і держави. Грамотна економічна політика повинна враховувати інтереси всіх груп, забезпечувати свободу підприємництва, усувати перешкоди, що стримують ініціативу громадян і кожного трудового колективу.

4. Оптимальна технологія проведення економічної політики держави вимагає вироблення оптимальної податкової, інноваційної, інвестиційної і фінансово-кредитної політики та забезпечення ефективності їх правового регулювання. Для прикладу, оптимізувати параметри податкової системи таким чином, щоб з одного боку, збільшити доходи бюджету за рахунок різкого підвищення оподаткування заможної частини населення, а, з другого – звільнити від оподаткування доходи бідніших верств населення.

5. Розробка раціонального механізму проведення державної економічної політики. Цей механізм націлений на поєднання інтересів бізнесу і населення, зокрема він повинен забезпечувати збитковість заходів сфери бізнесу, якщо вони суперечать інтересам основної частки населення. На цій основі повинен бути відрегульований механізм оподаткування експлуатації наших природних ресурсів, доцільно ввести істотне підвищення податків на надприбутки.

Враховуючи, що роль економічно розвинених країн полягає у регулюванні, стимулюванні і координації фінансування науки і технологій всіх учасників інноваційного процесу, для України реалізація інноваційної економічної політики має зосереджуватися в трьох напрямках: організація інноваційного фінансування; регулювання фінансування інноваційної діяльності; забезпечення стимулювання взаємодії в сфері фінансування НДДКР держави, приватного сектору і наукового співтовариства.

РОЗДІЛ 3. ОРІЄНТИРИ І НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

3.1. Державне регулювання інноваційних процесів національного господарства в конкурентному середовищі

Анотація. Розкрито сутність державного регулювання інноваційних процесів національного господарства в конкурентному середовищі. Досліджено, що позитивно вплинуло на інноваційну сферу національного господарства пожвавлення інвестиційної та ділової активності в розрізі регіонів. Досліджено фактори, що помітно покращили інноваційне середовище і забезпечили ефективне стимулювання інноваційного розвитку. Зарубіжний та вітчизняний досвід засвідчив, що саме державі належить виключна роль регулювання та стимулювання інноваційної діяльності, оскільки вона володіє потужним впливом на інноваційний процес за допомогою економічних методів прямої та опосередкованої дії з метою підтримки конкурентоспроможності інноваційної продукції.

Дістали подальший розвиток дослідження мотивації створення підприємств з іноземними інвестиціями, орієнтованих на залучення в країну передової техніки і технології, з таким короткочасним ефектом як отримання валютної виручки. Дослідження показало, що підприємства з іноземними інвестиціями не можуть вирішувати проблеми валютного дефіциту в державі, однак створення умов для залучення в країну передової прогресивної техніки і технологій є основою реалізації ряду актуальних завдань економічного і соціального розвитку країни.

Практичне значення дослідження полягає у розробленні теоретичних положень і наданні методико-прикладних рекомендацій з удосконалення державного регулювання інноваційних процесів національного господарства в конкурентному середовищі, зокрема з'ясовано, що для цього необхідно надання додаткових пільг пріоритетним базовим галузям з боку держави, розвиток науково-технічного прогресу в Україні та створення сприятливих умов для

припливу інноваційного капіталу іноземних інвесторів, що матиме позитивний вплив на розвиток економіки України.

Необхідність державного регулювання інноваційних процесів, в першу чергу, викликано їх зростаючим значенням для економіки і суспільства в цілому, так як, економічне зростання країни базується на поєднанні екстенсивних та інтенсивних факторів.

Під екстенсивними факторами розуміється приріст маси використовуваних у виробництві первинних ресурсів – трудових, земельних і капітальних, під інтенсивними факторами – підвищення якості застосовуваних ресурсів і ефективності їх використання. У сучасну епоху можливості економічного зростання за рахунок залучення в оборот нових первинних ресурсів досить обмежені. Тому вирішальне значення для економічної динаміки набувають інтенсивні фактори [125].

У найбільш розвинених країнах внесок науково-технічного прогресу в приріст валового внутрішнього продукту становить від 75 до 100%. Таким чином, першим аспектом загальнодержавного значення інновацій є їх вирішальний вплив на макроекономічні показники. Крім цього, інновації впливають на структуру суспільного виробництва, на інституційні економічні механізми, на соціальну стабільність, на навколишнє середовище, на інтенсивність міжнародного технічного співробітництва, на рівень національної безпеки і, що найголовніше, на конкурентоспроможність національної економіки в системі світового господарства. Очевидно, що держава повинна регулювати інноваційний процес, так як в даний час саме він визначає перспективи розвитку країни.

Механізми державного регулювання інноваційних процесів можуть бути наступними:

- акумуляція коштів на наукові дослідження та інновації;
- координація інноваційної діяльності, тобто визначення загальних стратегічних орієнтирів інноваційних процесів;
- стимулювання інновацій;
- створення правової бази інноваційних процесів;
- формування науково-інноваційної інфраструктури;

- інституційне забезпечення інноваційних процесів;
- регулювання соціально-екологічного спрямування інновацій;
- підвищення суспільного статусу інноваційної діяльності;
- регіональне регулювання інноваційних процесів;
- регулювання міжнародних аспектів інноваційних процесів (науково-технічної та інноваційної кооперації, а також міжнародного трансферу інновацій).

Підприємство-розробник, захистивши свій винахід патентом в Україні, не може видати на нього ліцензію закордонному інвестору і отримати за це винагороду. У всьому світі затверджені умови по ліцензуванню з регулярним перерахуванням роялті, які дозволяють підприємству розробнику не втрачати права на створену інновацію. Перекривається могутній додатковий канал для підтримки вітчизняної науки, блокується процес відтворення нових технологій, звужується база переозброєння промисловості та сфери послуг, бюджет країни недотримує важливі податкові надходження.

При ефективному правовому захисті організації, які розробляють нову техніку, повинні вступати у взаємодію з інвесторами, які користуються системою пільг для модернізації виробництва і введення об'єктів інтелектуальної власності в господарський оборот. Права на результати наукових розробок повинні використовуватися на ринку з моменту свого створення [126].

Держава регулює, формує та проводить інноваційну політику, через міністерства та відомства керуючи державними бюджетними інвестиціями. У її розпорядженні є такі соціальні регулятори, як пільгове оподаткування, субсидії та субвенції на розвиток територій.

Позитивно вплинуло на інноваційну сферу національного господарства пожвавлення інвестиційної та ділової активності в розрізі регіонів. Всі ці фактори помітно покращили інноваційне середовище і забезпечили ефективне стимулювання інноваційного розвитку. Зазначимо, що зарубіжний та вітчизняний досвід засвідчив, що саме державі належить виключна роль регулювання та стимулювання інноваційної діяльності. Оскільки вона володіє

потужним впливом на інноваційний процес за допомогою економічних методів прямої та опосередкованої дії з метою підтримки конкурентоспроможності інноваційної продукції. Зазначимо, що основними методами стимулювання інноваційної діяльності на сьогодні в Україні є [127]:

- методи прямої дії (адміністративного регулювання, які орієнтовані здебільшого на результат інноваційної діяльності): субсидування, податкові пільги, страхування інноваційних ризиків, пільгове кредитування інноваційної діяльності, митні пільги тощо;

- методи непрямої дії (опосередкованого регулювання, спрямовані на формування сприятливого інноваційного середовища, визначаються дією інституційних факторів): підвищення кваліфікації, оплата навчання працівникам, премії, підтримка системи патентування, формування нових форм організації інноваційної діяльності: сприяння утворенню «центрів кристалізації інновацій», стимулювання попиту на інноваційний продукт тощо.

Удосконалення механізмів стимулювання інноваційної діяльності повинно відбуватися на основі моніторингу стану інноваційного розвитку економіки регіону, прогнозування тенденцій розвитку технологій тощо.

На відміну від більшості країн світу, вітчизняним законодавством не передбачено стимулювання залучення в інноваційну сферу позабюджетних коштів, не стимулюються витрати промисловості на наукові дослідження і розробки, а також інвестиції в інноваційну сферу з боку банків та інших інвесторів, які активно застосовують венчурний капітал.

Існуючий кризовий стан національної інноваційної системи в Україні проявляється не тільки в недостатньому фінансуванні з державного бюджету, а й в падінні платоспроможного попиту на науково-технічну продукцію з боку підприємницького сектора, в зниженні професійних та якісних характеристик наукових кадрів і стану матеріально-технічної бази наукових досліджень. Має місце перехід кваліфікованих відносно молодих фахівців у сфері бізнесу та еміграція вчених та інженерів за кордон.

Проте є і позитивні зміни, пов'язані інституційними перетвореннями і формуванням державного управління та законодавчої бази, пов'язаної з введенням конкурсного відбору при фінансуванні наукових та інноваційних проектів, освітою різних фондів, в тому числі і венчурних, охороною інтелектуальної власності.

На сучасному етапі розвитку економіки України підвищується роль підприємницького сектору у виконанні та фінансуванні досліджень, концентрація фінансових і технічних зусиль у підтримці та розвитку конкурентоспроможної продукції (венчурні фонди, технопарки, дослідницькі центри).

У світовій практиці зв'язок між тематикою досліджень і корпоративною стратегією компаній полягає в трансформації інституційних форм наукової діяльності, шляхом переміщення наукових досліджень із спеціалізованих підрозділів корпорацій в виробничі, що сприяє подоланню внутрішньо-фірмових бар'єрів, зниження трансакційних витрат і більш ефективному втіленню наукових результатів в продукти і послуги [128].

Стратегічні напрями можуть використовуватися для розробки нормативно-правових документів у сфері національного господарства, програмних та поточних документів державних органів та органів місцевого самоврядування всіх рівнів щодо розвитку галузі у відповідному періоді. Також ці напрями доцільно враховувати при координації заходів щодо модернізації економіки країни та національного господарства та при розробці ефективних механізмів реалізації реформ. Інноваційна система є соціальною системою, а інновації – це результат взаємодії між економічними агентами, які беруть участь в трансформації знання в інновації.

У сучасному світі зростає число учасників інноваційної діяльності. Інновації охоплюють не тільки технологічні зміни, а й сферу організації, управління; зростає їх економічна віддача, посилюється різноманіття джерел інформації. Ефективність і сама можливість інноваційної діяльності визначається зв'язками між різними стадіями інноваційного процесу та його учасниками.

При цьому необхідно зазначити, що інституційна складова інноваційного процесу характеризується: як компонент середовища, що супроводжує технологічні зміни, і як інноваційний потенціал процесів взаємодії, що є невід'ємною частиною інноваційної системи. На необхідність формування інноваційної системи вказує прискорення інноваційного процесу [129].

За минулі сто років швидкість поширення нових технологій зросла більш ніж в 10 разів. Наприклад, процес телефонізації половини американських домогосподарств з моменту винаходу цього засоби зв'язку зайняв 50 років, а той же рівень підключення до інтернету - 5 років.

При побудові інноваційної інституційної структури необхідно враховувати чинники інтенсивності інноваційних процесів. Фактори інтенсивності інноваційних процесів можна розділити на внутрішні і зовнішні. До внутрішніх факторів відноситься національна інноваційна структура, що включає ресурси, які використовуються в інноваційному процесі: джерела фінансування НДР, людський капітал, інвестиції в освіту і фундаментальні дослідження, а також політика в області захисту інтелектуальної власності, створення умов, сприятливих для бізнесу; специфічне кластерне середовище для інновацій, сприятливе для мікроекономічних рішень фірм в області НДР (науково-дослідних розробок); використання великого капіталу; великих ринків; комплексного, централізованого і строго інтегрованого ринку; багатих і надійних джерел сировини; внутрішній попит; створення ефективного механізму державного регулювання інноваційної діяльності; економічна культура [130].

Реалізація таких напрямків, як підвищення рівня державної підтримки реалізації інноваційних проектів національного господарства та розвиток механізмів державно-приватного партнерства передбачає розробку відповідних методик вирішення завдань, тому надалі зупинимося на них докладніше.

З метою організації діяльності з реалізації Концепції, необхідно спочатку розробити програму реалізації Концепції. При цьому основоположними принципами організації системи управління

реалізації програми мають бути: забезпечення нормативної, методичної та інформаційної єдності програми; участь у розробці програми представників органів влади, суб'єктів національного господарства та науки.

Найважливішою умовою розробки ефективної (життєздатної) програми є зв'язок планування, реалізації, моніторингу та оцінки ефективності її реалізації. У цьому зв'язку необхідно розробити деталізований план заходів щодо реалізації програми, а також систему цільових індикаторів.

Україні необхідно активізувати створення довідкових інформаційних мереж для інформаційної підтримки вітчизняних наукових розробок і їх комерціалізації. Концентрація коштів на перспективних проектах з гострою практичною спрямованістю буде супроводжуватися реформуванням державного сектора науки: створенням нових організаційних форм і скороченням або повною ліквідацією організацій, що втратили зв'язок з наукою та не мають ні кадрових, ні матеріально-технічних ресурсів. Їхнє майно, як і майно інших слабо дієздатних наукових організацій разом з кадровим складом може бути передано закладам вищої освіти, для формування дослідницьких університетів і формування корпоративної науки, наприклад за рахунок створення центрів передових технологій з наданням їм необхідних фінансових та інших ресурсів.

Серед методів побудови математичних моделей, які адекватно описують інноваційно-інвестиційної процеси, найбільшу перевагу віддається методам системного аналізу. Системний аналіз містить в собі: декомпозицію проблеми; облік внутрішньої цілісності системи, поняття конфігуратора, тобто сукупності якісно різних точок зору на проблему, яка підлягає вирішенню, облік релевантності властивостей системи.

Основними поняттями, які використовуються в системному підході, є: система, процес, вхід, вихід, зворотний зв'язок, обмеження.

Існуюче уявлення про можливості здійснення підйому економіки країни шляхом залучення іноземних інвестицій навряд чи

можна вважати обґрунтованим. Як правило, інтереси іноземних економічних суб'єктів не завжди збігаються з загальнонаціональними.

Всі вище вказані заходи повинні бути реалізовані в рамках концепції розвитку організаційно-економічного механізму активізації інноваційної діяльності національного господарства (далі Концепції), реалізація якої може бути здійснена за наступним алгоритмом (рис.1).

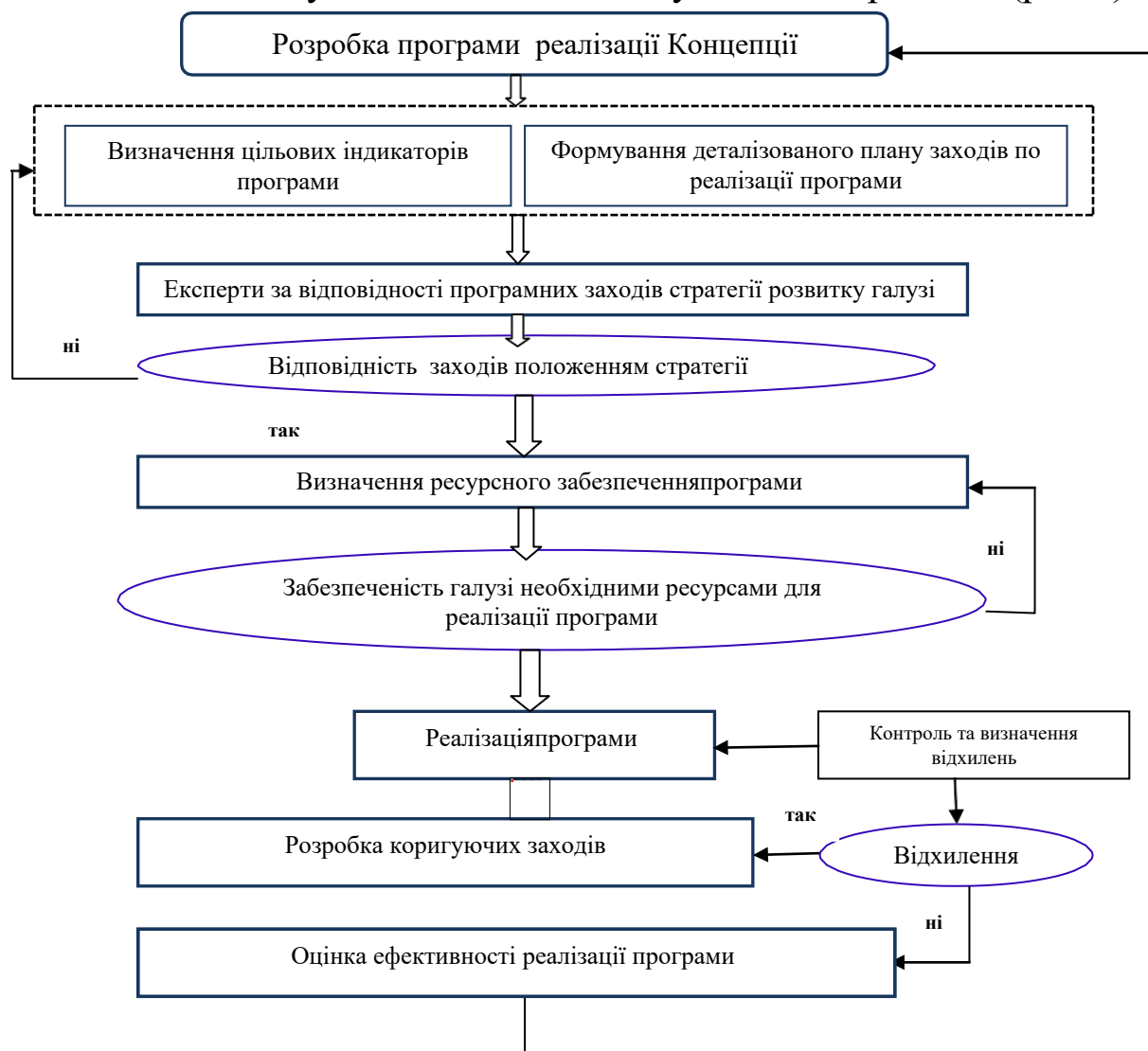

Рис.1. Алгоритм реалізації концепції розвитку організаційно-економічного механізму активізації інноваційної діяльності в національному господарстві

Елементи вирішення проблеми в системному підході включають:

- постановку задачі і вибір мети;
- визначення основних рушійних механізмів;
- виділення головних характеристик;
- пошук взаємозв'язків;
- визначення альтернатив;
- вибір рішення;
- представлення результатів.

Основні завдання інноваційної політики держави зводяться до забезпечення таких умов відтворення, які сприяють збереженню виробничо-економічного потенціалу підприємств і створюють імпульси для його розвитку. Вирішення таких завдань можливе за умови найбільшої реформаторської діяльності, найважливішими заходами якої є перетворення власності і зміна господарського законодавства, цінова, податкова та кредитна політика.

При характерному для перехідної економіки гострому дефіциті інвестиційних ресурсів головна функція держави в інноваційному процесі полягає у визначенні пріоритетних напрямків використання наявних ресурсів і їх відповідна концентрація. Відсутність таких пріоритетів створює великі можливості лобювання вузьковідомчих інтересів, що призводить до розпорошення і непродуктивного використання ресурсів.

Напрямки іноземного інвестування, а також прагнення за всяку ціну добитися короткострокового отримання прибутку серед інших причин свідчать про досить високу ризикованість довгострокових вкладень, а, отже, перевага віддається жорсткої економії витрат або інвестицій з коротким терміном окупності.

На противагу цьому необхідно звернути увагу на мотивацію створення підприємств з іноземними інвестиціями, орієнтованих на залучення в країну передової техніки та технологій, з таким короткочасним ефектом як отримання валютної виручки.

Досвід показав, що підприємства з іноземними інвестиціями не можуть вирішувати проблеми валютного дефіциту в державі, однак створення умов для залучення в країну передової прогресивної

техніки і технологій є основою реалізації ряду актуальних завдань економічного і соціального розвитку країни.

Для цього необхідно надання додаткових пільг пріоритетним базовим галузям, визначальним також є розвиток науково-технічного прогресу в Україні та створення сприятливих умов для припливу інноваційного капіталу іноземних інвесторів, що матиме позитивний вплив на розвиток економіки України.

При цьому, на наш погляд, для забезпечення більшого ефекту як програмні заходи, так і цільові індикатори повинні бути розроблені відповідно до цільових індикаторів стратегії розвитку національного господарства на відповідному рівні (національному, регіональному).

Виходячи з цільових орієнтирів, зазначених у «Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки», пропонується наступна система цільових індикаторів: приріст виробництва продукції національного господарства в господарствах усіх категорій (у порівнянні цін); приріст виробництва харчових продуктів, включаючи напої; індекс фізичного обсягу інвестицій в основний капітал національного господарства; рентабельність господарських організацій (з урахуванням субсидій); питома вага витрат на придбання енергоресурсів у структурі затрат на основне виробництво продукції національного господарства.

Узагальнення накопиченого досвіду в галузі державного регулювання інноваційних процесів дозволяє запропонувати модель механізму державного регулювання, що включає наступні функціональні блоки:

1. Функціональна підсистема, формування цілей організації та управління інноваційним процесом. Ця підсистема містить інструментарій експертизи, моніторингу та оцінки ефективності інноваційних процесів.

2. Функціональна підсистема мотивації інноваційної діяльності, застосування форм і інструментів реалізації економічних інтересів суб'єктів інноваційного процесу.

3. Функціональна інституційна підсистема механізму державного регулювання інноваційних процесів, відповідних

організаційних форм виробництва (проекти, програми, плани, інститути державно-приватного партнерства). Ця підсистема включає нормативно-правове регулювання інноваційного процесу.

4. Функціональна підсистема інноваційної інфраструктури (технопарки, інкубатори, стартапи);

5. Підсистема формування потенціалу, ресурсів і факторів розвитку інноваційного процесу (матеріал, кадровий).

Управління реалізацією програми має здійснювати Міністерство, яке має нести персональну відповідальність за її реалізацію, кінцеві результати, цільове та ефективне використання виділених на виконання програми фінансових коштів, а також визначати форми і методи управління реалізацією програми.

Метою Програми є створення організаційно-економічних умов для ефективного соціально спрямованого розвитку аграрного сектору, стабільного забезпечення населення якісною та безпечною вітчизняною сільськогосподарською продукцією та промисловістю, сільськогосподарською сировиною, а також, виробництво продукції з високою доданою вартістю, нарощування обсягів на світовому ринку сільськогосподарської продукції та продовольства [131].

Україна володіє великими інноваційними ресурсами і здатна сформувати таку національну інноваційну систему, яка б базувалася на розвитку і використанні власного науково-технічного потенціалу. Втрата часу неминуче призведе до переходу на модель переважного зовнішнього запозичення нових і вдосконалення чужих знань та технологій, тому необхідне проведення та коригування інноваційної політики держави, яка враховує особливості розвитку національної інноваційної системи.

Наукове обґрунтування прийняття управлінських рішень характеризується великою різноманітністю фінансово-економічних і виробничо-технологічних факторів, динаміка зміни яких вимагає розгляду великого масиву інформації. Розробка методичних прийомів аналізу і обробки інформації з різних аспектів інноваційної діяльності дозволить істотно підвищити надійність і адекватність прогнозів.

Невирішеною частиною зазначеної проблеми є формалізація різних сторін інноваційно-інвестиційної діяльності, побудова динамічних ситуаційних моделей виробничої діяльності підприємств, розробка і створення методологічних підходів щодо оцінки необхідної інформації для прогнозування та прийняття управлінських рішень.

Можливі стратегії поведінки на ринку конкурентоспроможної продукції полягають в прогнозуванні ситуації і здійсненні відповідних адекватних захисних заходів.

Найбільш доступна стратегія полягає в тому, щоб аналізувати зміну об'єктивних ринкових факторів, визначати їх напрямки руху, знаходити закономірності і використовувати їх як аргументи для прийняття рішень. Саме за таким принципом працюють всі сучасні методи аналізу і прогнозу ринку.

Оскільки венчурний капітал в Україні тільки зароджується тому одним з основних напрямків стратегії інноваційного розвитку економіки України слід визнати трансформацію системи фінансування, а саме розвиток приватного інвестування та реструктуризацію бюджетного фінансування на основі посилення цільової спрямованості та адресної підтримки механізмів наскрізного фінансування інноваційного циклу. При цьому в основі такої перебудови повинен бути перехід від субсидування до кредитування з урахуванням тимчасового чинника в міру просування по етапах інноваційної діяльності, що включає фундаментальні наукові дослідження, прикладні розробки, апробацію та роботи по впровадженню інновацій, вивчення ринку та створення умов для споживання інноваційної продукції [132].

Ефективність модернізації національної інноваційної системи багато в чому залежить від співвідношення між державними та приватними інвестиціями.

З розвитком роздержавлення і приватизації власності все більшу величину набуває частка приватного капіталу в загальному обсязі. В умовах скорочення реального державного фінансування

інноваційних проектів все більшу роль починають відігравати кошти недержавних фінансових структур.

Стимулювання державою приватних інвестицій може бути забезпечено шляхом створення необхідної законодавчої бази щодо надійного захисту інвестицій і зниження інвестиційних ризиків.

На основі вище викладеного нами визначено основні напрями досягнення стратегічних цілей інноваційного забезпечення розвитку національного господарства (табл.1).

Таблиця 1

Основні стратегічні цілі інноваційного забезпечення розвитку національного господарства

№ з/п	Мета	Індикатори розвитку
1.	Переорієнтація системи продукування інновацій на ринковий попит споживача	Збільшення кількості аграрних підприємств, які здійснюють технологічні інновації у 2015 році у 6 разів, у 2020 році у 7 разів (кількість агроформувань, які здійснювали впровадження інновацій у 2006-2010 рр. була 4263, або 7,6 % від загальної кількості).
2.	Поліпшення кадрового забезпечення науково-інноваційної сфери і створення привабливих умов для творців інновацій	Підвищення питомої ваги науковців у віці до 40 років у 2015 році – до 40 %, у 2020 році – до 45 %, проти 36 % у 2010 році.
3.	Створення інститутів інноваційної інфраструктури	1. Активізація малого інноваційного аграрного бізнесу (у 2015 році до 60%, у 2020 році до 70% від загальної кількості підприємств). 2. Створення нових організацій інноваційної аграрної інфраструктури (фінансових, консалтингових, маркетингових, інформаційно-консультативних, юридичних, освітніх тощо): бізнес-центри, бізнес-інкубатори, технопарки, лізингові центри, фінансово-кредитні установи, фонди підтримки підприємництва, інноваційні та інвестиційні фонди і компанії, довірчі товариства, фондові і товарні біржі, інформаційно-консультативні установи, страхові компанії, аудиторські фірми.
4.	Запровадження системного підходу в управлінні інноваційним забезпеченням розвитку національного господарства	Збільшення внутрішніх поточних витрат, за рахунок надходжень з державного бюджету України, на виконання наукових та науково-технічних робіт в сфері аграрної економіки у 2015 році до 1,5 %, у 2020 році до 1,7 % від рівня внутрішнього валового продукту.

Основними напрямами досягнення стратегічних цілей у формуванні ефективної системи інноваційного забезпечення національного господарства на найближчу перспективу мають бути [133]:

- запровадження ефективного механізму стимулювання впровадження у виробництво інновацій за ринковими схемами;
- диверсифікація джерел і механізмів фінансування інноваційного процесу;
- використання переважно конкурсних (конкурентних) механізмів інвестування в наукову та інноваційну діяльність;
- раціональне використання прямих і опосередкованих способів інвестування в наукову та інноваційну діяльність;
- орієнтація державних інвестицій в науку та інновації на стимулювання притоку в ці сфери недержавних коштів, особливо заощаджень громадян;
- формування сприятливого інституціонального середовища для розбудови сучасного ринкового інноваційного національного господарства, яке здатне забезпечити в повному обсязі потреби населення в продуктах харчування та зможе успішно конкурувати на світовому ринку.

Вважаємо, що реалізація визначених завдань забезпечить наступні результати:

- зупинка виключення кваліфікованих кадрів з матеріального виробництва, їх перехід у сфери діяльності, які безпосередньо не впливають на науково-технічний прогрес;
- трансформування структури підготовки кадрів у закладах вищої освіти аграрного профілю в бік збільшення частки виробничих професій, спеціалістів технологічних напрямків діяльності;
- підвищення соціальної мотивації щодо творчої активності населення в сфері інноваційної діяльності;
- забезпечення конкурентоспроможного агропромислового виробництва на внутрішньодержавному і міждержавному рівнях;
- збільшення обсягів виробництва наукоємної аграрної продукції шляхом застосування інноваційних розробок, розвитку кооперації та інтеграції в агропромисловому виробництві;
- посилення державної підтримки наукових досліджень і забезпечення розвитку матеріально-ресурсної бази аграрної науки.

Зазначені проблеми вкрай негативно впливають на інноваційний розвиток підприємств, деактивізуючи його, а також знижуючи рівень конкурентоспроможності підприємств.

Другий варіант передбачає визначення, розробку та імплементацію напрямів розвитку аграрного сектору економіки на основі оптимізації його виробничої і соціальної інфраструктури, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва, нарощування його обсягів, покращення якості і безпеки продукції національного господарства, охорони довкілля та відтворення природних ресурсів, підвищення рівня зайнятості населення, створення нових робочих місць [133].

Для підвищення інноваційної активності підприємств необхідно враховувати чинники макро-, мезо- та мікрорівня, які безпосередньо або опосередковано впливають на доцільність дослідження інноваційного продукту, його розроблення та впровадження (табл. 2).

Таблиця 2

Чинники впливу на інноваційну активність вітчизняних підприємств

Рівень впливу	Чинники впливу
Макрорівень	<ul style="list-style-type: none"> - перспективи розвитку підприємств з урахуванням фактора ризику; - кон'юнктура ринку і прогноз її стану; - існуючий платоспроможний споживчий попит і тенденції його зміни; - інституційні вимоги міжнародних і вітчизняних організацій; - наявність інвестиційних ресурсів; - тенденції інноваційних змін загалом в світі; - зовнішнє середовище та прогноз його стану; - міграція фахівців високого рівня, науковців
Мікрорівень	<ul style="list-style-type: none"> - усвідомлення потреби в інноваціях на підприємстві; - внутрішнє середовище підприємства та прогноз його стану; - екологізація інноваційної діяльності

Оптимальним є другий варіант, який дасть змогу аграрному сектору економіки задовольнити потреби внутрішнього ринку та забезпечити провідні позиції у світі шляхом стабільного експорту сільськогосподарської продукції та продуктів її глибокої переробки.

На нашу думку, державну підтримку слід концентрувати на фінансуванні цільових інноваційних програм, в дослідницько-виробничих господарствах, де проводиться перевірка практичного застосування науково-технічних розробок за конкретних умов.

Інвестиційні ресурси замість того, щоб прямувати в виробничі інновації, направляються в галузі з мінімальними витратами, що дають прибуток: торгівлю, тютюнову та пиво безалкогольну промисловість, продаж автомобільного палива. Іноземний капітал так само незацікавлений в капіталовкладеннях у високотехнологічні, наукомісткі галузі, так як для нього головна проблема полягає не в створенні конкурентів, а в збуті в Україні свого кінцевого продукту.

Пріоритетні напрямки інноваційно-економічного розвитку країни має визначити держава. У сучасних умовах формування глобального інформаційно-технічного укладу, ефективність державного регулювання обумовлюється його впливом на науково-інноваційну діяльність. Держава повинна визначити прогресивні напрямки, в яких вітчизняні фахівці мають наукові резерви та розробки, що відповідають світовим стандартам. Пріоритети, пов'язані з національними конкурентними перевагами, повинні реалізовуватися шляхом фінансування цільових програм за участю держави, надання пільгових кредитів, державних закупівель, надання гарантій на закупівлю капіталоемнісного обладнання.

Рівень отримання інвестицій є найважливішим показником розвитку економіки будь-якої країни. Від того наскільки сприятливим буде інвестиційний клімат залежить успішний розвиток різних галузей промисловості.

Управління інноваційними процесами можливе тільки при необхідній формалізації інноваційно-інвестиційної діяльності на основі факторів виробництва і національного багатства, побудови математичних моделей і механізмів внутрішнього і зовнішнього інвестування та оптимізації формування інвестиційних ресурсів в промисловості.

Прогнозування та оцінка результатів інноваційних процесів є найбільш слабкою ланкою технологічної діяльності на

підприємствах. Технічні інновації оцінюються на рівні здорового глузду, коли відсутні серйозні економічні розрахунки інноваційної діяльності. Необхідно розглянути і систематизувати методи оцінки інноваційних проектів, зробити їх аналіз та визначити області раціонального використання.

До речі, взаємодія держави та бізнес-спільноти при формуванні та реалізації державної аграрної політики, регулюванні ринків давно вже довела свою ефективність в країнах з розвиненою економікою.

Зауважимо, що в ЄС, де існує потужний аграрний рух, об'єднання сільгоспвиробників мають реальний вплив на формування аграрної політики. Саморегульовані громадські організації залучені до процесу прийняття рішень на різних етапах: від експертизи законопроектів – до формування економічних умов в ланцюгу від виробництва сировини до реалізації готової продукції кінцевому споживачу, від стандартизації процесу виробництва та якості продукції – до контролю за дотриманням таких вимог, від ринкових досліджень – до просування продукції на ринок [134].

В умовах нестабільності та безсистемності макроекономічних перетворень особливого значення набуває оптимально обраний концептуальний підхід до обґрунтування напрямів розвитку регулювання - інноваційних процесів в національному господарстві. В загальній структурі концепції визначаються цілі, завдання щодо їх досягнення, механізм виконання та проблеми активізації інноваційних процесів та їх фінансового забезпечення.

Таким чином, метою створення концепції державної інвестиційної політики розвитку аграрної сфери повинна стати розробка системних механізмів регулювання, які можуть швидко реагувати на можливі зміни ситуації у суспільстві [134].

Концепція інноваційного розвитку національного господарства повинна включати загальне уявлення про стратегічні цілі та пріоритети, економічну політику держави та її найважливіші напрями, засоби реалізації визначених цілей.

Тому Концепція державної інноваційної політики в національному господарстві повинна бути направлена на формування

якісно нової структури економіки, яка б забезпечувала ефективні методи мобілізації загальнодержавної інноваційної політики. Це забезпечило б структурно-технологічну збалансованість сільгоспвиробництва, що допоможе подолати диспропорції у розвитку міжгалузевих і міжрегіональних господарських комплексів та окремих галузей.

Інноваційний розвиток територій сьогодні пов'язаний не тільки із застосуванням нових технологій у процесах життєдіяльності місцевих спільнот, а більше із впровадженням нових, креативних, нестандартних ідей, що дозволяють населеному пункту стрімко досягати високих показників власного розвитку, забезпечувати проходження його життєвих циклів за значно менший проміжок часу, на 20-50 років уперед.

Європейська концепція сталого розвитку базується на визначенні сталого розвитку як розвитку, який задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби [127].

Внаслідок кризових явищ, поглиблення деструктивних процесів у сільському господарстві країни відбулося зниження ефективності, що переконливо свідчить про необхідність розроблення стратегічних напрямів докорінної модернізації його галузей на основі застосування системи інноваційних проектів, раціонального використання земельних ресурсів, матеріально-технічної бази та робочої сили.

На основі дослідження різних форм і методів забезпечення інноваційної моделі економічного розвитку різних економічних систем можна зробити висновки, що: інноваційна модель економічного розвитку є ключовою метою будь-якої держави й найважливішим фактором успіху країни в середньо - і довгостроковому періодах її розвитку, а одним із ключових факторів забезпечення цього процесу є венчурний капітал; необхідно розвивати партнерські відносини венчурного бізнесу, влади й соціуму в процесах регулювання, стимулювання й координації забезпечення інноваційної моделі економічного розвитку вітчизняної економіки на всіх її рівнях.

Основними принципами державної інноваційної політики є:

- орієнтація на інноваційний шлях розвитку економіки України;
- визначення державних пріоритетів інноваційного розвитку;
- формування нормативно-правової бази в сфері інноваційної діяльності;
- створення умов для збереження розвитку і використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу;
- забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва і фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності;
- ефективне використання ринкових механізмів для організації інноваційної діяльності, підтримка підприємництва у науково-виробничій сфері;
- здійснення заходів щодо розвитку міжнародної науково-технічної кооперації, трансферу технологій, захисту вітчизняної продукції на внутрішньому ринку та просування на зовнішній ринок;
- фінансова підтримка, здійснення сприятливої кредитної податкової та митної політики у сфері інноваційної діяльності;
- сприяння розвитку інноваційної інфраструктури;
- інформаційне забезпечення суб'єктів інноваційної діяльності;
- підготовка кадрів у сфері інноваційної діяльності.

Ключова проблема в Україні – розрив між заявленими політичними цілями та реальною реалізацією політичних заходів. Офіційні заяви щодо потреб в інноваційному розвитку не підтримуються ретельно розробленими заходами і, зокрема, відповідними та ефективними механізмами, програмами та рамковими умовами.

Вітчизняні товаровиробники на сучасному етапі розвитку економіки України змушені відчувати жорсткий тиск конкуренції і нестабільності ринкового середовища. У гострій боротьбі за споживачів, як показує досвід економічно розвинених країн переможцем виявляється той, хто будує свою діяльність на основі інноваційного підходу і головною метою стратегічного плану ставить розробку нових товарів і послуг.

Основою стабільного економічного розвитку виробництва можуть бути тільки науково-технологічні інновації, тому актуальним завданням сучасного етапу економічних реформ є формування стратегії інноваційно-інвестиційної спрямованості економічного розвитку промисловості.

Рис.2. Цільова спрямованість інноваційної діяльності в Україні

Вважаємо, що за умови введення в дію запропонованих заходів, національна економіка отримає наступні результати:

- кредитна підтримка інноваційної діяльності на підприємствах галузі забезпечить стимулювання для реалізації інноваційних проектів. В результаті цього зросте кількість інноваційних підприємств, обсяги загальних витрат на інновації, модернізацію обладнання, технологій та програмного забезпечення, які використовуються підприємствами.

- пільгове оподаткування доходів новостворених наукоємних компаній призведе до різкого збільшення кількості інноваційних підприємств, обсягів високотехнологічного виробництва, експорту високотехнологічної продукції, модернізації технологій та стимулювання вітчизняної винахідницької діяльності.

- запровадження податкового стимулювання досліджень і розробок у формі зменшення податку на прибуток на суму, що дорівнює певній частини витрат на дослідження і розробки протягом фінансового року, збільшить фінансові ресурси підприємств та

створить стимули для проведення досліджень інноваційними фірмами.

– приведення українських стандартів у відповідність з міжнародними сприятиме впровадженню нових продуктів та послуг, що у кінцевому рахунку вплине на кількість інновацій на підприємствах та сприятиме їх інноваційній діяльності. Міжнародні стандарти дозволять подолати існуючі бар'єри, що заважають експорту української сільгосппродукції, та допоможуть виходу підприємств на міжнародні ринки.

У країнах з високою технологічно орієнтованою економікою, формування й зміцнення інноваційної моделі економічного розвитку і його адекватного інвестиційного забезпечення залежать, головним чином, від типу інноваційного процесу і його інвестиційного забезпечення на всіх етапах і фазах інноваційного циклу.

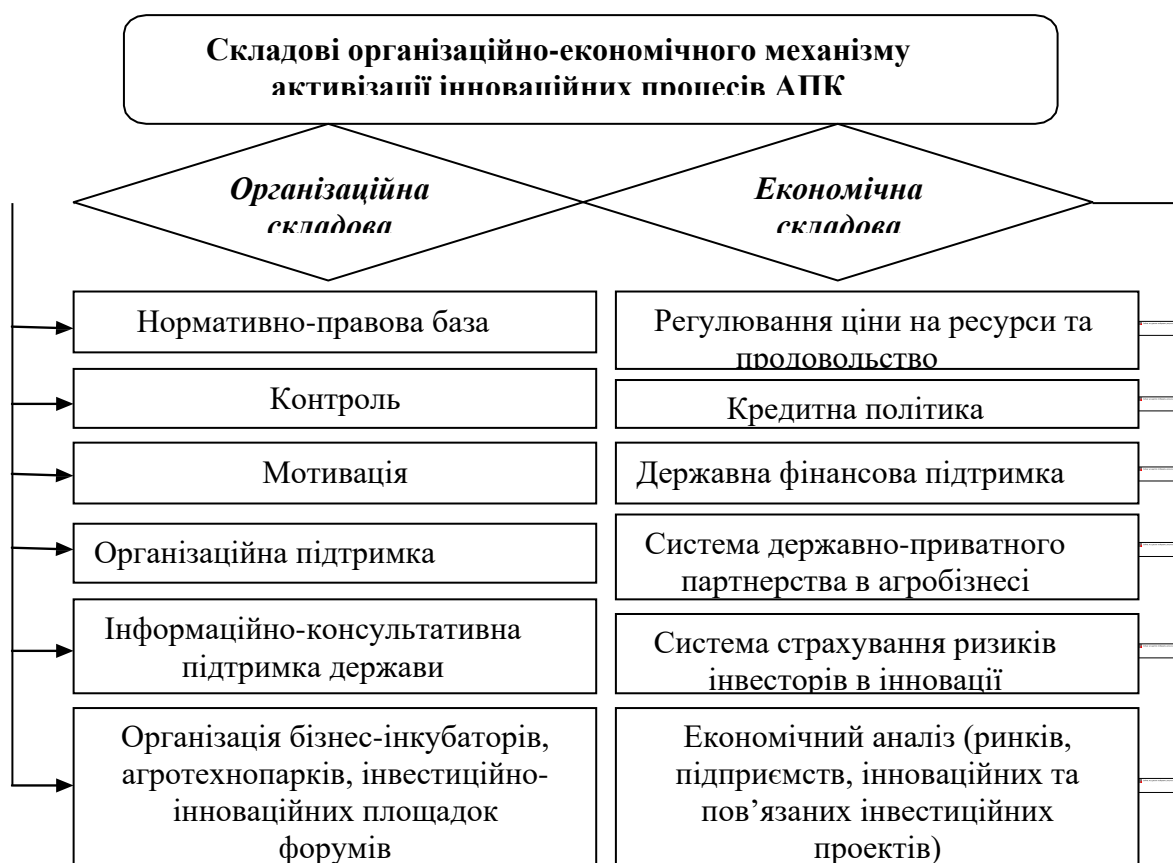

Рис. 3. Складові організаційно-економічного механізму активізації інноваційних процесів національного господарства

Тому продуктивний стратегічний розвиток переваг національної економіки, зміцнення її конкурентоспроможності на світовому ринку все більшою мірою сьогодні залежить від того, наскільки вона забезпечує впровадження інновацій, яких немає в інших країн.

Проте, державна інноваційна політика в Україні не орієнтована на підприємства і не створює умов, які б сприяли виконанню підприємствами ролі головних новаторів у національній інноваційній системі.

До сьогоднішнього дня відчувається серйозна нестача ефективних економічних стимулів для проведення підприємствами технологічної модернізації на основі нових знань.

Виходячи з вищевикладеного, стає абсолютно очевидним, що державі відведена роль організатора і координатора структурних зрушень у сфері активізації інноваційного розвитку національного господарства в сучасних умовах.

3.2. Економічна ефективність впровадження інноваційних технологій в овочевих підприємствах

Анотація. Досліджено проблеми інноваційного розвитку в овочевих підприємствах, розглянуто поняття: інновації в контексті інтелектуальних інвестицій; поняття інноваційного маркетингу, як концепції маркетингу, згідно з якою організація повинна безперервно удосконалювати продукти і методи маркетингу. Сформульовано основні види інновацій, що впроваджуються в овочівництві для підвищення конкурентоспроможності овочевої продукції та прибутковості. Систематизовано поняття «винахід», «новація», «нововведення», «інновація» у вигляді трансформації наукових інноваційних розробок в овочепродуктовому підкомплексі. Визначено економічну ефективність від впровадження інновацій на овочевих підприємствах.

Наукова новизна отриманих результатів. Таким чином, у роботі ставиться завдання розглянути інноваційну діяльність, як складову ефективного маркетингу, а також запропонувати ефективний механізм впровадження та просування інновацій у виробництві.

Предметом дослідження є теоретико - методичні та практичні підходи до формування і розвитку інноваційного маркетингу в аграрних підприємствах.

Практичне значення отриманих результатів. Отримані результати мають практичну значимість до впровадження пропозицій по удосконаленню інноваційного маркетингу на овочевих підприємствах. Основні положення, викладені в роботі, використовуються в практичній діяльності підприємств Черкаської області. Зокрема, економічна ефективність вирощування овочів за краплинного зрошення використовується в ТОВ НВО «Зубр», СТОВ «Ломовате» Черкаського району та впровадження селекційних інновацій, що застосовується в СТОВ «Ломовате».

Наукова новизна полягає в обґрунтуванні теоретичних основ і розробці науково-методичних підходів до впровадження інноваційних технологій в овочевих підприємствах. Доведено, використання сучасних технологій виробництва овочів в умовах краплинного зрошення забезпечує високу економічну ефективність овочівництва.

Вступ. У сучасному світі інновації є ефективним засобом

підвищення конкурентоспроможності, оскільки ведуть до створення нових продуктів і освоєння нових ринків, до притоку інвестицій і зниження всіх видів витрат. Крім того, впровадження інноваційних рішень створює нові робочі місця, підвищує загальний рівень економічного розвитку, сприяє створенню всесвітньо відомих торгових марок. Варто відзначити важливість і актуальність проблеми інноваційного розвитку в період кризи, оскільки характер економіки зумовив гостру реакцію на його прояви, виразився в істотному погіршенні більшості макроекономічних показників. Очевидно, що крім високої прибутковості диверсифікована сучасна інноваційна економіка легше переживає будь-які кризові явища. Зволікання в переході до сучасної структури економіки зводить нанівець можливості наздогнати передові країни.

Необхідність вирішення проблем, пов'язаних з інноваційним розвитком економіки України, набуває особливого значення. Учені, підприємці, представники Уряду, парламентарії, усі – за стратегічний прорив, за якнайшвидший перехід економіки держави на інноваційний шлях, але реальні зрушення на цей час відсутні [144].

Значний внесок у дослідження теоретичних і методологічних проблем інноваційного розвитку аграрного сектору економіки зробили відомі вітчизняні вчені, такі як С. А. Володін, М. Ф. Кропивко, Ю. Я. Лузан, П. Т. Саблук, В. П. Ситник, О. Г. Шпикуляк та ін. У межах інноваційної моделі розвитку підприємництва створюються оптимальні умови для запровадження інновацій і, таким чином, забезпечується прогресивний розвиток галузі, реалізується один із механізмів підвищення ефективності підприємницької діяльності [136, с. 61].

Основна частина. Збільшення обороту і зростання виробництва на малих і середніх підприємствах вирішальним чином залежать від інновацій. Передумовою для виживання цих компаній на ринку служать нові та вдосконалені товари та послуги. Прискорює зміни запитів клієнтів, мінливі вимоги до якості, короткі життєві цикли продукції і зростаючі темпи її оновлення призводять до того, що виробничі програми малих і середніх підприємств повинні швидко перебудовуватися. Інновації стають ключовим стратегічним параметром розвитку будь-якого підприємства і економіки в цілому.

У світовій економічній літературі інновація переважно інтерпретується як перетворення потенційного науково – технічного прогресу в реальний, що втілюється в нових продуктах і технологіях

[135].

Коли власник малого або середнього підприємства починає знайомитися з ще невідомими йому товарами, послугами, виробничими методами і т.п., то він не завжди усвідомлює, чи зможе стати інновацією в подальшому то, що здається йому новим зараз.

Якби підприємець відразу сприймав ідею як інноваційну, то робив би зовсім інакше, ніж в разі відсутності у нього подібного інноваційного чуття. На початку свідомого інноваційного маркетингу варто вміло розпізнавати інновації, бо тільки при такій умові ресурси можуть використовуватися для стимулювання інноваційного процесу.

Інноваційний маркетинг – концепція маркетингу, згідно з якою організація повинна безперервно удосконалювати продукти і методи маркетингу. Це досить широке поняття, воно охоплює по суті, всі класифікаційні групи продуктів – от масових споживчих до одиничних високотехнологічних продуктів. Маркетинг для цих груп продуктів має свою специфіку [140].

Останнім часом, розробляються відповідна систематика і інструментарій методів. Головним елементом цієї систематики є розбивка інноваційного процесу на фази, а також використання техніки підвищення його ефективності. В принципі, малі і середні підприємства для успішного здійснення інноваційних проектів можуть скористатися двома альтернативами.

1. Підприємства самі розробляють інноваційно-технічні передумови і реалізують на ринку отримані результати. Такий підхід пов'язаний з великими і постійно зростаючими фінансовими витратами, зумовленими науково-технічним прогресом, і тим самим з величезними економічними ризиками. Це стосується, перш за все, продукції високого технічного рівня і великої складності. Все це під силу в основному тільки великим підприємствам.

2. В рамках коопераційної стратегії малі і середні підприємства співпрацюють з іншими компаніями. При цьому кооперація може здійснюватися на всіх етапах інноваційного процесу.

Кооперація малих і середніх підприємств з метою підвищення конкурентоспроможності та зниження ризиків знаходить все більш широке застосування при великомасштабних інноваціях. Співробітництво може проходити в самих різних формах, наприклад у формі стратегічного альянсу, коопераційних досліджень, коопераційного виробництва або коопераційного маркетингу.

Розробка інноваційного продукту завжди пов'язана з

підвищеними ризиками, перш за все комерційними, через відому непередбачуваність реакції споживачів. За відомими оцінками, тільки близько 20% новинок досягають ринкового успіху. А якщо новий продукт виводиться на новий ринок, ця цифра може зменшитися до 6%.

Ризики вкладень в інновації, і без того високі, значно збільшуються в умовах фінансово-економічної кризи. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває завдання попередньої оцінки ринкової привабливості інноваційних продуктів, оцінки ступеня їх конкурентоспроможності, вибору ефективних засобів їх виведення на ринок, чому сприяє ефективне використання інноваційного маркетингу. Криза посилює вимоги до точності розрахунків і посилює необхідність кількісної оцінки факторів ризику.

Найважливішою складовою частиною інноваційного потенціалу є кадровий потенціал організацій, що розробляють або впроваджують інновації. І тут слід не забувати про внутрішній маркетинг як ефективний інструмент створення дієздатного колективу, орієнтованого на інновації. Внутрішній маркетинг визначають як залучення, навчання, мотивування і утримання кваліфікованого персоналу за допомогою створення таких робочих умов, які задовольняли б потреби персоналу.

При детальному розгляді інструментів і стратегій інноваційного маркетингу нововведення доцільно класифікувати на два типи: підтримуючі (sustaining) і проривні (disruptive).

Підтримуючі нововведення передбачають виробництво і продаж компанією більш досконалих продуктів своїм традиційним споживачам. Ці нововведення засновані як на поступових інженерних новинках, так і на скачках на траєкторії поліпшення ефективності своєї діяльності. Компанії, які дотримуються даної інноваційної стратегії, не завжди є першими на ринку, але майже завжди примикають до ринкових лідерів.

Проривні нововведення засновані на використанні наступних двох загальних стратегій. Перша стратегія заснована на створенні нового ринку, яка є основою для підриву позиції конкурентів. Друга - припускає руйнування переважаючого виду бізнесу шляхом створення зростаючого бізнесу на існуючому ринку. Викладені стратегії добре вписуються в відому матрицю «Продукти - ринки».

Успіх кожної стратегії залежить від здатності менеджерів визначити доцільність їх використання шляхом проведення

спеціальних тестів. На великих підприємствах перед остаточним введенням новинки проводиться тестування виробів та ринку по можливості на максимально ранній фазі інноваційного проекту. За допомогою подібних тестів можна знизити ризики, але це пов'язане з високими витратами. Тому і продуктове, і ринкове тестування проводиться малими і середніми підприємствами лише в рідкісних випадках. Найчастіше вони покладаються тут на «теоретичні» судження, а також на досвід і інтуїцію учасників інноваційного процесу.

Загальновідомо, що, по-перше, інновації забезпечують підвищення ефективності виробничо-комерційної діяльності, а по-друге, інвестиції можуть бути залучені тільки в ефективне підприємство. Таким чином, інновації відкривають шлях інвестиціям. Водночас інновації – не що інше як інтелектуальні інвестиції, які разом із фінансовими і матеріальними інвестиціями забезпечують нарощування капіталізації науково-виробничої бази [137, с. 139].

Незважаючи на це, є ряд проблем щодо впровадження інноваційних технологій в сільському господарстві: відсутність системи забезпечення необхідною інформацією фермерських господарств за інноваційними технологіями та найкращих практик з сучасного ведення сільськогосподарського виробництва, низька платоспроможність більшості фермерських господарств [145], недостатність кредитних ресурсів, що виділяються для впровадження інноваційних технологій, які не ефективно використані наявній сучасній техніці та технологічному обладнанні, відсутність ефективних методів стимулювання сільгосптоваровиробників по впровадженню інноваційних технологій, необхідність вдосконалення системи державної підтримки в цій сфері, а також недостатність навичок і знань фермерів за інноваційними технологіями та інші.

Так як аграрний сектор відрізняється від інших галузей економіки, впровадження інноваційних технологій і нововведень в сільськогосподарське виробництво має ряд своїх особливостей. Системні економічні перетворення аграрного сектора економіки в умовах нестабільності й невизначеності зумовлюють необхідність адаптації сільськогосподарських підприємств до ринкового середовища [146]. Саме в аграрній сфері, на відміну від інших сфер, розвиток інновацій відбувається більш повільно, що вимагає особливого підходу. Найбільш поширеними інноваціями є: нові сорти і гібриди рослин, породи тварин, штами мікроорганізмів, марки і

модифікації сільськогосподарської техніки, технології, хімічні та біологічні препарати. Найбільш тривалим є процес створення інновацій. Проведення фундаментальних і прикладних досліджень та розробок, незважаючи на те, що це пов'язано з певним ризиком отримання незадовільних результатів – необхідний етап в процесі створення науково-технічної продукції.

Наукова розробка стає інновацією тільки після апробації та рекомендації її до масового впровадження у виробництво. Процес апробації фундаментальних інновацій в сільському господарстві, також є тривалим етапом: результати наукових досягнень в селекції сільськогосподарських культур дають максимальну віддачу через 15-20 років від початку фінансування кожного окремого напрямку наукової роботи, а в селекції порід тварин – 20-30 і більше років. Наукові дослідження вимагають щорічного масштабного фінансування і всебічної державної підтримки, оскільки від цього залежить науковий рівень і якість новацій, що надзвичайно важливо в умовах поширення на вітчизняному ринку науково-технічної продукції конкурентоспроможної іноземної техніки і технологій. Особливо це стосується імпорту сільськогосподарської техніки, насіння іноземних сортів культур рослин і засобів захисту рослин. Фінансова підтримка інноваційної діяльності необхідна також на інших етапах інноваційного процесу, оскільки стимулювання впровадження повинно забезпечити попит на вітчизняні наукові розробки. Впровадження і ринкове освоєння інновацій стримується низкою факторів, серед яких найважливішими є низька платоспроможність господарств, відсутність достовірної та повної інформації про новітні вітчизняні наукові розробки в галузі сільського господарства.

Як показує досвід розвинених країн, в умовах ринкової економіки держава бере безпосередню участь в організації інноваційної діяльності. У багатьох зарубіжних країнах досить тривалий час існують спеціальні державні служби з освоєння науки і техніки в сільському господарстві під назвою «Agricultural Extension Service». У США, наприклад, функціонує багаторівнева державна система впровадження досягнень науки в сільське господарство, що передбачає поширення сільськогосподарських знань.

Багаторічний досвід США та ЄС щодо освоєння інновацій дуже повчальний для розвитку вітчизняної економіки. Провівши його докладний і всебічний аналіз, можна сформулювати такі основні

принципи ефективного використання інновацій:

- зацікавленість з боку держави в частині впроваджень інновацій, відбору досягнень НТП, технологічного прогресу в якості ключових і системотворчих чинників, що впливають на рівень розвитку промисловості;

- законодавчо закріплена економічна і політична підтримка інновацій з боку уряду.

Українське овочівництво, маючи великий потенціал у чудових кліматичних умовах, поки що залишається на узбіччі світових овочевих ринків.

Для систематизації понять «винахід», «новація», «нововведення», «інновація» автором запропонована схема трансформації наукових розробок в інновації в овочепродуктовому підкомплексі (рис.1.).

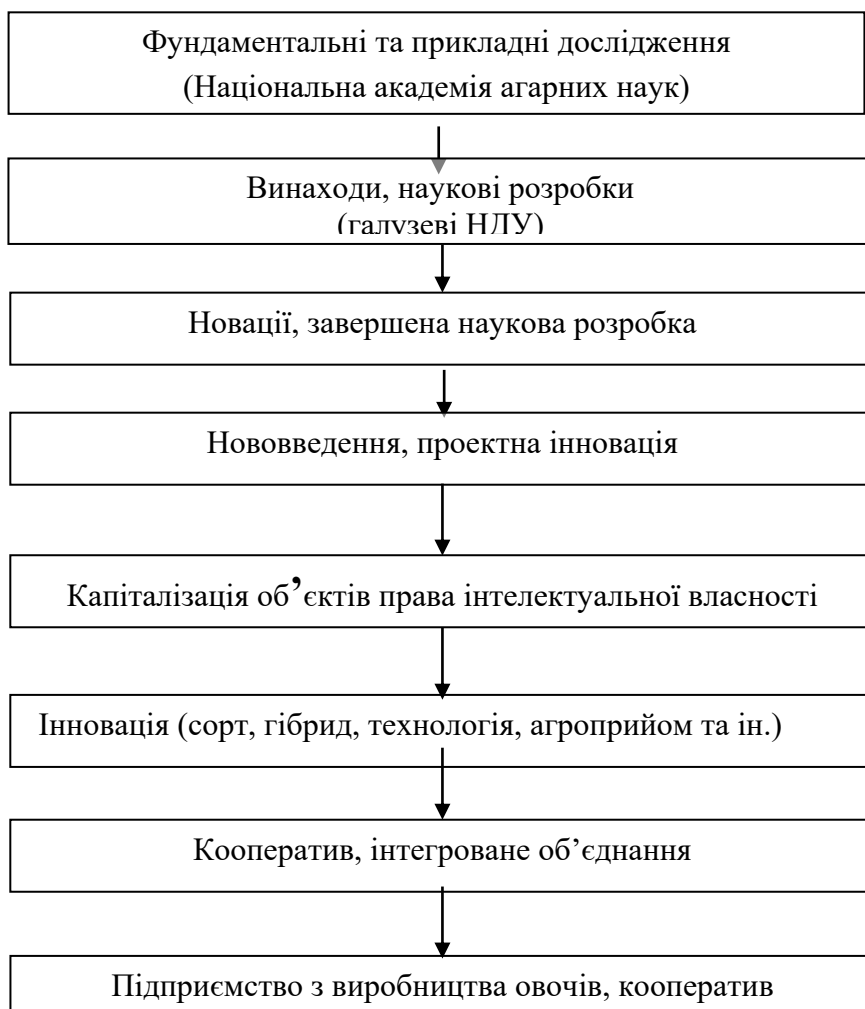

Рис.1. Схема трансформації наукового продукту в інновацію в овочепродуктовому підкомплексі

Джерело: розроблено автором.

Менталітет виробників цього виду продукції потребує переосмислення у напрямку впровадження нової парадигми за схемою: виробник – маркетингові дослідження – впровадження інноваційних технологій вирощування овочевої продукції – споживач.

Така схема руху продукції під впливом законів маркетингу від виробника до споживача через весь ланцюжок стимулює виробництво овочів, забезпечуючи його прибутковість.

Актуальною вимогою часу є необхідність постійного впровадження нових підходів до маркетингового забезпечення управління процесами виробництва та реалізації овочевої продукції. Будь-яке відставання впровадження інноваційних технологій у виробництво призводить до катастрофічної втрати позицій у конкурентній боротьбі за ринки збуту.

На сучасному етапі розвиток овочівництва не можливий без впровадження інновацій. На рис. 2. представлено основні види інновацій, що впроваджуються в овочівництві.

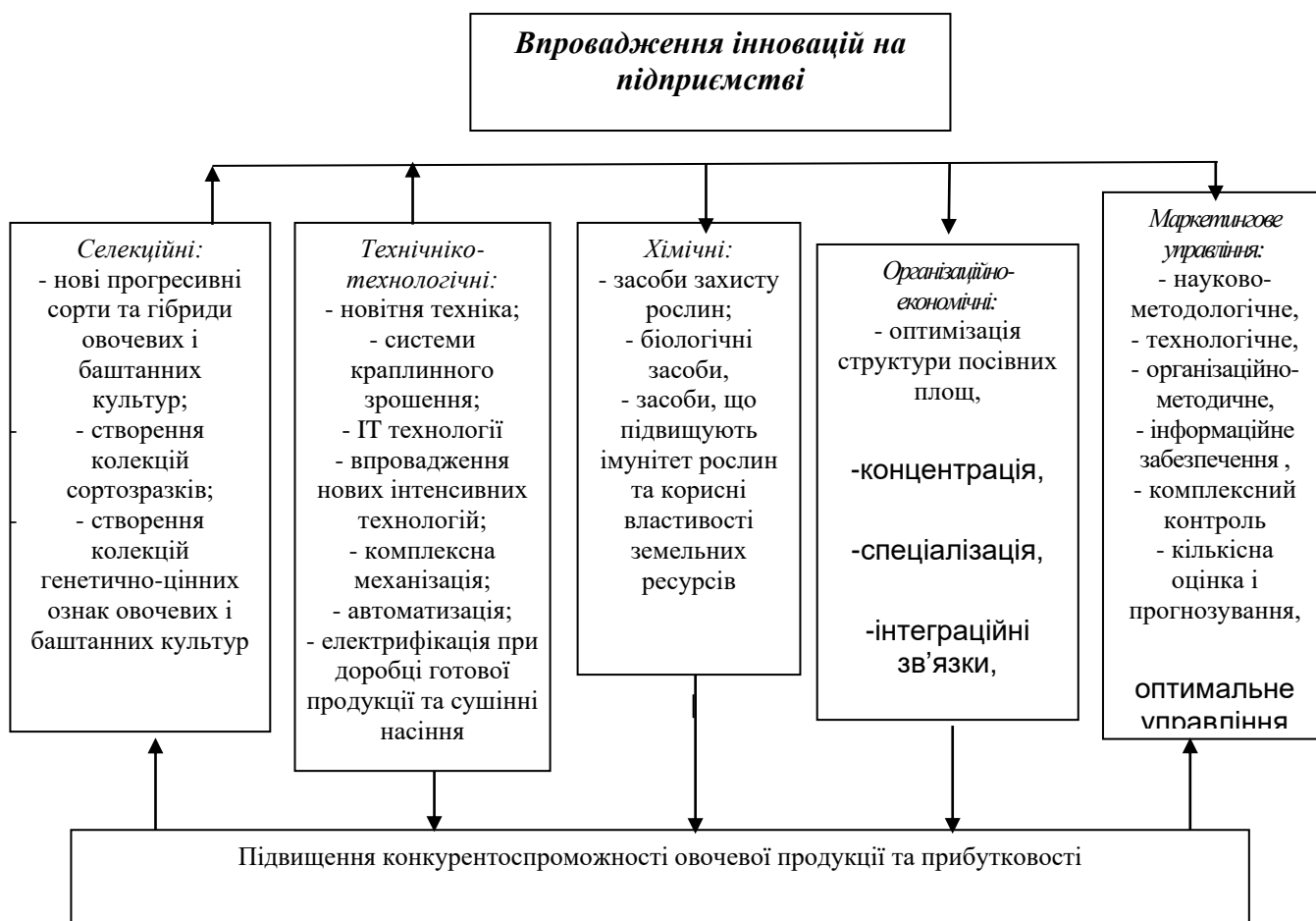

Рис. 2. Види інновацій в овочевих підприємствах

Джерело: розроблено автором

Перший блок передбачає впровадження на підприємствах нових прогресивних сортів та гібридів овочевих і баштанних культур. Їх генофонд повинен розвиватися у напрямку: створення колекцій сортозразків та створення колекцій генетично-цінних ознак овочевих і баштанних культур. Тут підкреслюється необхідність використання сучасних генетичних методів і біотехнологій.

Друга група інновацій включає: впровадження новітньої техніки, систем краплинного зрошення, ІТ-технологій, впровадження нових перспективних інтенсивних технологій, комплексну механізацію, автоматизацію всіх виробничих процесів та електрифікацію (добробка готової продукції, сушіння насіння).

Третя група інновацій передбачає впровадження нових більш ефективних засобів захисту рослин; біологічних засобів за умови органічного виробництва та засобів, що підвищують імунітет рослин.

Четвертий – організаційно-економічний блок включає: оптимізацію структури посівних площ, концентрацію, спеціалізацію, інтеграційні зв'язки, кооперацію, наукову організацію праці, прогресивні форми її стимулювання та ін.

П'ятий блок – маркетингове управління. Система маркетингового управління виробництва овочевої продукції включає:

- науково-методологічне забезпечення (загальні принципи формування рішень; нормативний регламент; оптимізація критеріїв управління всією системою та ін.);

- технологічне забезпечення (заходи і засоби раціонального виконання технологічних процесів, нормативно-технологічний регламент ефективного функціонування та відновлення природних систем та ін.);

- організаційно-методичне забезпечення (оптимальні організаційно-методичні структури виробництва, принципи ефективності виробництва, оптимальні форми організації трудових процесів та ін.);

- комплексний контроль (екологічна експертиза науково-методичних, організаційно-технічних рішень, моніторинг та ін.);

- інформаційне забезпечення (принципи накопичення, передавання, зберігання і використання економічної інформації, критерії якості інформації і показники її результативності);

- кількісну оцінку і прогнозування (методологія об'єктивної оцінки економічної ситуації у регіональному та районному масштабі, багаторівнева ідентифікація та ін.);

- оптимальне управління (обґрунтування дозволених меж регулювання трудових процесів і управління природно-технічними геосистемами, соціально-методологічні аспекти формування економічних знань, загальні принципи оптимального управління та ін.) [140].

Ринкові закони змушують знаходити в овочівництві такі форми діяльності, які б сприяли виживанню в умовах гострої конкуренції. Виникнення нових інтегрованих об'єднань в овочівництві зумовлює розвиток науково-технічного прогресу і використання високопродуктивних машин і механізмів, висококваліфікованих кадрів, зміни технологічного процесу та ін.

Використання сучасних технологій виробництва овочів в умовах краплинного зрошення забезпечує високу економічну ефективність овочівництва. Розрахунки витрат та економічної ефективності вирощування огірка, моркви столової та столового буряка при краплинному зрошенні (площі: 24,18; 15,93 та 6,00 га; планова урожайність: 662 ц /га, 587 і 483 ц /га). При реалізації продукції для населення регіону господарство зможе отримати прибуток у розмірі: 1220342 грн, 674718 та 100630 грн. відповідно, а рівень рентабельності: 108,9 %; 97,4 і 47,5 % (табл. 1).

Таблиця 1

Економічна ефективність вирощування овочів за краплинного зрошення в ТОВ НВО «Зубр» Черкаського району, 2019 рік

Показник	Огірок	Морква	Буряк столовий
Урожайність, ц/га	662	587	483
Площа, га	24,18	15,93	6,0
Валовий збір, ц	16007	9351	2898
Відходи	400	234	58
Кількість реалізованої продукції, ц	15607	9117	2840
Середня ціна реалізації, грн за 1 ц	1500,00	1500,00	1100,00
Валовий дохід, грн	2341050	1367550	312400
Прибуток, грн	1220342	674718	100630
у т. ч у СТОВ НПО «Зубр»	1049494	573510	85535
інвестор	170848	101208	15095
Рівень рентабельності, %	108,9	97,4	47,5

Джерело: розраховано автором за даними підприємства.

Застосування на посівах систем крапельного зрошення довело свою економічну доцільність в багатьох країнах світу. Особливо цінною в такій технології є економія води від 30 до 50% в порівнянні з дощуванням.

Важливо відзначити, що при використанні краплинного зрошення досягається висока якість продукції, яка відповідає ринковим вимогам, а товарність продукції складає понад 90%. За допомогою краплинного зрошення може одночасно відбуватися подача розчину добрив – фертигація, що дозволяє підтримувати вологість ґрунту в оптимальному співвідношенні. Така система зрошення застосовується в СТОВ «Ломовате» Черкаського району. Вона забезпечує внесення збалансованої кількості азоту, фосфору, калію та інших поживних елементів, запобігає забрудненню ґрунтових вод, при чому фертигація здійснюється з урахуванням фаз росту та сезонних потреб овочевих рослин та знижує загальне використання добрив на 15 – 35%, що дозволяє підвищити урожайність і рентабельність виробництва (табл. 2.).

Таблиця 2

Економічна ефективність вирощування овочів за краплинного зрошення в СТОВ «Ломовате» Черкаського району, 2019 рік

Спосіб внесення добрив	Урожайність без зрошення, ц/га	Урожайність при краплинному зрошенні, ц/га	Додаткова урожайність за рахунок інновацій, ц/га	Виручка за додатковий урожай, тис. грн	Додаткові затрати, тис. грн	Додатковий прибуток, тис. грн	Рентабельність, %
Капуста							
Суцільно	317,0	594,0	277,0	33,2	12,3	20,9	12,3
фертигація	320,0	652,0	332,0	39,8	13,4	26,4	38,6
Цибуля ріпчаста							
Суцільно	95,0	232,0	137,0	20,5	16,1	4,4	14,5
фертигація	100,0	270,0	170,0	25,5	18,4	7,1	42,3
Морква							
Суцільно	138,0	350,0	212,0	33,9	14,4	19,5	11,2
фертигація	140,0	418,0	278,0	44,5	15,8	28,7	28,6

Джерело: розраховано автором за даними підприємства.

Дані таблиці ще раз доводять наше твердження про комплексне застосування факторів. Максимальний ефект був досягнутий при

поєднанні краплинного зрошення та локального внесення добрив і фертигації – кількість внесених добрив зменшилася на 40 – 50%, урожайність зросла більше, ніж у 2 рази в порівнянні з незрошуваними землями.

Підвищення ефективності селекційних інновацій можливе за рахунок впровадження у виробництво нових перспективних сортів та гібридів. Сільськогосподарське підприємство СТОВ «Ломовате» Черкаського району вирощувало огірки сорту «Смак F₁» селекції Інституту овочівництва і баштанництва НААН на площі 0,5 га із суворим дотриманням сортової агротехніки (табл. 3).

При цьому попередниками були багаторічні трави, пшениця озима, оранка проводилась на глибину 20 – 22 см, добрива вносились локально (N₄₅P₃₀K₃₀), застосовувалась оптимальна густина посіву. Аналіз економічної ефективності застосування сортової агротехніки при вирощуванні огірка сорту «Смак F₁» показав, що порівняно з базовою технологією виробничі витрати зменшуються на 12%, урожайність підвищується на 10%, це приводить до зменшення собівартості та підвищення рівня рентабельності вирощування огірка.

Таблиця 3

Аналіз економічної ефективності впровадження селекційних інновацій в сільськогосподарському підприємстві СТОВ «Ломовате» Черкаського району, (середні показники за 2017 -2019 рр.)

Показники	Загальноприйнята технологія вирощування		Сорт «Смак F ₁ » (при впровадженні сортової агротехніки)
	Базовий варіант сорт «Джерело»	сорт «Смак F ₁ »	
Виробничі витрати на 1 га, грн	10488,0	10488,0	9335,0
Урожайність, ц/га	210,0	220,0	231,0
Собівартість 1 ц огірків, грн	50,0	47,6	40,4
Прибуток з 1 га, грн	6312,0	7112,0	9774,0
Рівень рентабельності, %	60,0	67,8	104,7
Отриманий економічний ефект, грн /га	-	800,0	3462,0
Підвищення (+), зниження (-) собівартості у порівнянні з базовим варіантом, грн	-	-2,4	-9,6
Індекс впливу урожайності на собівартість продукції	-	1,05	1,1
Індекс впливу загального обсягу витрат на собівартість продукції	-	0,99	1,12

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

На сучасному етапі розвитку суспільства важливості набуває концепція соціально-етичного або екологічного маркетингу, відповідно до якої, основним завданням діяльності організації є встановлення потреб та інтересів цільових ринків та забезпечення бажаних потреб більш ефективними та продуктивними, ніж у конкурентів, способами і одночасним збереженням чи укріпленням добробуту споживачів та суспільства в цілому. Ключові елементи формування маркетингових каналів збуту органічної продукції:

- стимулювання попиту споживачів на органічну овочеву продукцію на внутрішньому ринку;
- формування позитивного ставлення споживачів до органічних продуктів;
- стимулювання виробництва та переробки органічної продукції;
- створення мережі спеціалізованих магазинів та ресторанів;
- розвиток оптової торгівлі та використання супермаркетів;
- імпорт органічної продукції на внутрішній ринок;
- створення збутових кооперативів для збуту органічної продукції під спільною маркою;
- формування переробних кооперативів та продаж сертифікованих органічних продуктів оптовикам;
- прийняття в Україні базового закону про органічне агровиробництво та сертифікацію екологічно чистої продукції.

Органічний овочевий ринок має великі перспективи в системі аграрного ринку, бо овочева продукція найбільш вільна від ГМО порівняно з іншими видами сільгосппродукції. Проте сьогодні частка органічної овочевої продукції в Україні складає лише 3% у загальній структурі сільськогосподарського ринку. Прогресу на ринку овочевої органіки немає через брак вітчизняного, узгодженого з міжнародними вимогами органічного законодавства. Цілком логічно, немає й механізму фінансової підтримки виробництва органічної продукції. Фермерам не вистачає інформації про можливості та переваги «органічного» способу господарювання. Мотивація споживачів органічної продукції в Україні сьогодні слабка.

Урожайність традиційної продукції вища, ніж екологічно чистої, але виробники, постачальники і торговці дотримуються принципів і стандартів, що вирощування органічної продукції дає змогу зберегти природні якості сільгоспкультур. Низька купівельна спроможність населення не дозволяє встановити диференційовані ціни на продукцію залежно від її екологічної чистоти. Відтак органічна

продукція дорожча від своїх несертифікованих конкурентів на 5–25%. За нашими оцінками, які було здійснено на базі анкетного опитування 120 респондентів Черкаського району, до 5% населення, передусім у великих містах, готові платити за органічні овочі ціну вищу на 40–50% від звичайної. Ця група споживачів створює початкову нішу для органічної продукції в Україні, а отже, і для формування внутрішнього ринку органіки в майбутньому (табл. 4).

Таблиця 4

Готовність споживача платити цінову надбавку за органічну продукцію

№ п/п	Вид продукції	Розмір надбавки
1	Дитяче харчування, молочна продукція, борошно, хліб, чай, кава, соки, вода	на 100% дорожче
2	М'ясо свіже, жири рослинні	на 80% дорожче
3	Крупи, макарони	на 60% дорожче
4	Сухофрукти, гриби, свіжі овочі, фрукти, приправи, консервована продукція	на 40% дорожче

Джерело: розроблено автором

Органічна ж продукція забезпечує реальну вигоду для навколишнього середовища та здоров'я споживачів ЄС які надають перевагу використанню органічних методів виробництва (відсутність ГМ - компонентів, синтетичних добрив, отрутохімікатів тощо), а тому споживачі готові сплачувати додаткову цінову надбавку за сертифіковану органічну їжу.

В останні кілька років в Україні спостерігається зростання інтересу до екологічно чистих продуктів як у сімей, так і у представників бізнесу.

Стратегія екологічного маркетингу в аграрних підприємствах вибудовується відповідно до загальних положень і принципів маркетингової парадигми. Вона ґрунтується на інтеграції чотирьох найважливіших елементів маркетингу – товарної, цінової, збутової та комунікативної політик, тоді як екомаркетинг ґрунтується ще й на екологічній політиці. В цьому випадку сукупність товарної, цінової, збутової, комунікативної та екологічної політик необхідно розглядати як самостійну систему, здатну забезпечити досягнення синергетичного ефекту. Синергія дій у галузі овочевого екологічного маркетингу проявляється в кількох напрямках: використання єдиних аналітичних матеріалів, що характеризують стан, тенденції та

перспективи розвитку споживчого середовища, макроекономічних факторів і т.п.; створення єдиного організаційно-екологічного механізму, що дає змогу системно використовувати організаційний та ресурсний потенціали; використання загальних інформаційних баз і засобів екологічного моніторингу; використання загального психологічного й соціально-культурного середовища, вектор дії якого поширюється на всі аспекти маркетингової діяльності.

При розробці стратегії екологічного маркетингу використовуються програмно-цільові методи, що реалізуються на практиці у вигляді стратегічних планів. Стратегічний план екомаркетингу є основним документом, що регламентує діяльність овочевого підприємства в галузі екологічного маркетингу та узгоджує всі аспекти маркетингової і господарської діяльності. Стратегія екологічного маркетингу включає етапи: формування стратегічних цілей маркетингової діяльності, що узгоджується з базовою стратегією розвитку овочевого підприємства; дослідження внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства; визначення сильних і слабких сторін овочевого підприємства (SWOT - аналіз); прийняття рішень щодо формування ринків та розробки альтернативних екологічних маркетингових стратегій; оцінка розроблених екологічно спрямованих маркетингових стратегій; вибір оптимальної екологічно спрямованої маркетингової стратегії.

Найважливішими завданнями, розв'язання яких має забезпечити маркетингова стратегія при виробництві органічної овочевої продукції, вважаємо: раціональне споживання всіх видів ресурсів; цільове застосування й раціональне використання всіх видів ресурсів для забезпечення повного задоволення потреб і запитів потенційних покупців овочів; формування умов для реалізації принципу екологічно орієнтованої діяльності підприємства, що враховує як власні запити й інтереси, так і потреби конкретних споживачів та суспільства в цілому; формування умов для створення й підтримки позитивного іміджу підприємства як надійного ділового партнера в країні та за її межами.

Стратегія екологічного маркетингу охоплює організацію і управління всіма видами діяльності, пов'язаними з перетворенням купівельної спроможності споживачів на ефективний попит на овочеву продукцію, а також із доведенням цієї продукції до кінцевого або проміжного покупця для забезпечення встановленої овочевим підприємством норми прибутку та підтримання задовільного стану

навколишнього природного середовища за умови раціонального використання природних ресурсів. Одним із суттєвих чинників забезпечення ефективного процесу відтворення в овочівництві є екологічний маркетинг, застосування якого дасть змогу на основі чітко відпрацьованої стратегії агромаркетингу забезпечити розвиток овочевих підприємств та збалансоване використання ресурсного потенціалу галузі овочівництва.

Збільшення прибутковості виробництва овочів стає можливим за умови збільшення витрат на маркетингову діяльність, коли додаткові витрати на забезпечення ефективної збутової політики забезпечують додаткові прибутки. Результати використання сортування наведено в табл. 5.

Таблиця 5

Економічна ефективність каналів продажу від застосування сортування овочевої продукції у ТОВ «Чистий продукт – С»

Показник	Відсортовані огірки			Всього	Невідсортовані огірки
	пікуль (3-5 см)	корнішон (5-7 см)	стандарт (7-9 см)		
Канал продажу	переробник А	переробник Б	гуртовий продаж на ринку		Реалізація стихійна
Собівартість, грн/кг	4	2,2	0,8		1,5
Ціна реалізації, грн/кг	2	1	0,7		0,6
Прибуток на 1 кг, грн	2	1,2	0,1		0,9
Кількість проданої прод., кг	2000	6000	2000	10000	10000
Прибуток всього, грн	4000	7200	200	11400	9000

Джерело: розраховано автором за даними ТОВ «Чистий продукт – С».

За умови грамотного планування додаткові кошти, що були спрямовані на реалізацію певного маркетингового заходу – сортування, виробництво «нішового» гібриду традиційного виду овочів, розширення сезону виробництва та реалізації продукції, завжди компенсуються додатковим прибутком, що ілюструють наведені приклади (табл. 6).

Тобто для ефективного просування овочевої продукції на ринок та одержання запланованого прибутку необхідно орієнтуватися на якість продукції, її цінову конкурентоспроможність (собівартість), застосування інновацій, організацію ефективного зберігання, транспортування, миттєве реагування на вимоги і запити споживача та ін.

Таблиця 6

Економічна ефективність каналів збуту залежно від сорткових та якісних характеристик товару (на прикладі томатів)

Характеристика	Сорт «Любимий»	Сорт «Малинове Віканте»	Сорт «КДС - 1»
Колір	червоний	рожевий	червоний
Тип призначення	салатний	салатний	переробка
Маса плоду, г	150	130	100
Товарність, %	80	60	95
Канал збуту	з поля	ринок	переробник А
Собівартість, грн/кг	10	10	10,3
Ціна, грн/кг	20	10,2	30,5
Прибуток на 1 кг, грн	10	0,2	20,2

Джерело: розраховано автором за даними Інституту овочівництва і багтанництва НААН

Тобто для ефективного просування овочевої продукції на ринок та одержання запланованого прибутку необхідно орієнтуватися на якість продукції, її цінову конкурентоспроможність (собівартість), застосування інновацій, організацію ефективного зберігання, транспортування, миттєве реагування на вимоги і запити споживача та ін.

Якість продукції є вирішальним фактором в економічній, підприємницькій та політичній діяльності сучасного світу. Підвищення якісних характеристик овочевої продукції можливе при запровадженні маркетингової системи управління якістю овочевої продукції (МСУЯ), яка базується на чіткій взаємодії виробників продукції, заготівельних, транспортних та торговельних фірм, а також холодильного комплексу, на основі договірних відносин та контролю з боку держави за дотриманням правил, норм та виконанням договірних відносин. Угоди до дрібниць повинні відображати усі взаємостосунки між сторонами, а також відповідальність зацікавлених сторін.

В овочівництві, як ні в одній галузі сільськогосподарського виробництва, від початкового до кінцевого етапу виробництва якісного продукту проходить багато часу. Тому якість продукції визначає ряд взаємопов'язаних прийомів боротьби за неї на кожній окремій стадії знаходження продукту у господарстві. В овочівництві такими стадіями можна вважати виробництво, збір урожаю, заготівлю, переробку, зберігання, реалізацію. На кожній стадії

проходження продукції від поля до споживача є свої чинники, що визначають якість продукції.

Наприклад, на стадії виробництва – це сівозміни, вибір попередників, сортів, підготовка ґрунту, вирощування розсади, посів і посадка, удобрення, зрошення, догляд за рослинами, боротьба з шкідниками та хворобами; на стадії збирання – періодичність зборів, підготовка продукції до реалізації; на стадії маркетингового просування овочів до споживача – забезпечення своєчасної реалізації продукції, що швидко псується, підбір асортименту, підготовка тари, транспортних засобів; на стадії переробки – організація промислової переробки та доробки продукції в місцях виробництва; на стадії зберігання продукції – організація зберігання в місцях виробництва продукції, орієнтація на переробку спеціалізованих господарств на вирощування овочів для зберігання за спеціальними сортовими технологіями; на стадії реалізації та торгівлі – доведення готової продукції високої якості до споживача за рахунок маркетингових заходів, раціональні форми організації заготівлі і реалізації овочів. Тільки шляхом взаємодії попередніх та наступних стадій, забезпечення суворого контролю за якістю продукції, систематичного цілеспрямованого впливу маркетингових підрозділів на підприємствах галузі на умови та фактори, що впливають на якість, можна регулювати якість праці та продукції.

Неабияку роль у якості овочевої продукції й безпеці здоров'я населення відіграє стандартизація, а тому необхідно запроваджувати маркетингову систему управління якістю, що повинна ґрунтуватися на міжнародній системі стандартизації. Українському овочівництву необхідно якнайшвидше адаптуватися до міжнародних правил сертифікації. Це буде сприяти прискоренню зміни техніко-технологічного регулювання виробництва овочів та продуктів їх переробки, удосконаленню системи управління овочепродуктовим підкомплексом, формуванню його повноцінної організаційно-фінансової інфраструктури, організації сучасної системи оцінки якості сільськогосподарської продукції та продовольства на рівні європейських вимог.

Галузь сільського господарства обласкана увагою інвесторів, адже потреба в продуктах харчування не данина моді, а питання виживання. Перед агровиробниками усього світу стоїть завдання збільшення врожайності в умовах обмежених ресурсів. Ці два фактори сприяли залученню в агросферу ІТ-технологій.

Впроваджувати інновації можна на всіх етапах виробництва продукції, від планування оранки землі до постачання готового продукту в точки продажу.

Україна в даному питанні не залишилася на узбіччі, адже аграрна сфера є основною годувальницею місцевих бюджетів. Фермерські господарства у своїй діяльності все активніше впроваджують нові технології, частина з яких розроблена в Україні.

На сучасному етапі піднесення аграрного сектору неможливе без переходу на інноваційний шлях розвитку, який є головним фактором підвищення ефективності в умовах ринкової економіки. Орієнтація вітчизняного аграрного сектору економіки на збільшення інноваційної складової сприяє стійкому розвитку галузі в цілому, тому розвиток науки та інноваційної діяльності у сфері АПК є одним з основних напрямів державної аграрної політики. Розвиток сучасного аграрного сектору має базуватися на новітніх досягненнях у галузі техніки й технології, передових організаційних формах та принципово нових методах інноваційної діяльності з метою скорочення циклу «наука – виробництво», а венчурний капітал в Україні повинен стати ефективним методом фінансування інновацій та науково-технічного прогресу.

Збільшення обороту і зростання виробництва на малих і середніх підприємствах вирішальним чином залежать від інновацій. Передумовою для виживання цих компаній на ринку служать нові та вдосконалені товари та послуги. Прискорює зміни запитів клієнтів, мінливі вимоги до якості, короткі життєві цикли продукції і зростаючі темпи її оновлення призводять до того, що виробничі програми малих і середніх підприємств повинні швидко перебудовуватися. Інновації стають ключовим стратегічним параметром розвитку будь-якого підприємства і економіки в цілому.

На закінчення слід зазначити, що інноваційний процес не можна розглядати як наслідок більш-менш випадкових технічних винаходів або інших підприємницьких ідей. Швидше він вимагає стратегічного планування та орієнтованого на ринок управління. Існує велика різноманітність змісту інноваційного маркетингу стосовно до різних груп продуктів, ринків інновацій, суб'єктів інноваційної діяльності, умов і можливостей його застосування. Таким чином, розкривати специфіку використання інструментів інноваційного маркетингу можна тільки при детальному розгляді всіх цих особливостей. Пов'язані з цим завдання є об'єктом інноваційного маркетингу.

Отже, одним із суттєвих чинників забезпечення ефективного процесу відтворення в овочівництві є екологічний маркетинг, застосування якого дасть змогу на основі чітко відпрацьованої стратегії агромаркетингу забезпечити еколого - економічний розвиток овочевих підприємств та збалансоване використання ресурсного потенціалу галузі овочівництва.

Таким чином, в контексті модернізації економіки АПК перед вченими стоїть завдання удосконалювати теоретичні і практичні аспекти економічного стимулювання впровадження інноваційних технологій в сільському господарстві, в тому числі:

- всебічне вивчення науково-теоретичних основ стимулювання впровадження інноваційних технологій в сільському господарстві;
- аналіз сучасного стану економічного стимулювання впровадження інноваційних технологій в сільськогосподарському виробництві;
- розробка пропозиції щодо вдосконалення теоретичних основ стимулювання впровадження інноваційних технологій в сільському господарстві;
- підготовка рекомендацій щодо вдосконалення системи показників для оцінки економічної ефективності інноваційних технологій;
- розробка науково-обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення механізмів державної підтримки впровадження інноваційних технологій;
- підготовка науково-практичних рекомендацій щодо впровадження інноваційних технологій в сільському господарстві прийнятних до умов України на основі вивчення зарубіжного досвіду;
- розробка науково-обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення організаційно-економічних механізмів стимулювання впровадження інноваційних технологій в сільському господарстві;
- розробка науково-обґрунтованих пропозицій щодо внесення змін і доповнень до чинних нормативно-правових актів, що регулюють впровадження інноваційної діяльності в аграрному секторі.

Реалізація вищезазначених заходів, має сприяти вдосконаленню теоретичних та практичних основ впровадження інноваційних технологій в сільському господарстві, створення сприятливих організаційно-економічних умов просування кращих практик.

3.3. Міжнародні стандарти, як дієвий чинник чинник удосконалення системи управління суб'єктами економіки

Анотація. Проблеми стандартизації фінансової звітності на сьогоднішній день є особливо актуальними, особливо враховуючи той факт, що сучасній світовій спільноті притаманна глобалізація, як чинник утворення світових транснаціональних корпорацій. А це означає жорстку необхідність встановлення єдиних вимог до формування та надання інформації про фінансовий стан суб'єкта господарювання.

Євроінтеграційні прагнення України та досвід роботи компаній, особливо тих, сфера діяльності яких не обмежується територією нашої держави та, або які мають партнерів за кордоном свідчить про необхідність аналізу фінансової звітності потенційних партнерів та надання власної, складеної за міжнародними стандартами.

Адже, міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) є загальновизнаним стандартом у більшості країн світу. Але не всі українські компанії працюють за ними – в одних випадках вони орієнтуються на внутрішній ринок, а тому не мають потреби; в інших випадках – немає фахівців або є побоювання, що процес переходу на тривалий час загальмує діяльність підприємства. Хоч, в перспективі, бізнес усвідомлює невідворотність переходу на МСФЗ.

Реформування бухгалтерського обліку та його гармонізація із міжнародними стандартами фінансової звітності глибоко досліджується в публікаціях провідних вчених Ф. Бутинця, С. Голова, В. Пархоменка, П. Хомина, В. Жука, М. Михайлова, З. Гуцайлюка та інших.

Аналіз цих видань свідчить, що існують різні оцінки цього процесу. Має місце, як і повна підтримка професійними економістами-бухгалтерами стратегії і тактики реформування бухгалтерського обліку з метою його адаптації до вимог міжнародних стандартів обліку, так і критичне ставлення до впровадження у національну систему обліку подібних нововведень. Проте, зважаючи

на продовження реформування системи бухгалтерського обліку й відповідних змін у його нормативно-методичному забезпеченні, ця проблема не втрачає актуальності.

Метою дослідження є розроблення теоретико-методичних основ та особливостей імплементації міжнародних стандартів в облікові політики підприємств та визначення їх ролі в оцінці ефективності діяльності підприємства та економіки в цілому.

Для досягнення цієї мети в роботі поставлено такі завдання:

- дослідити теоретичні основи імплементації міжнародних стандартів в облікові практики аграрних підприємств;
- розкрити сутність та провести аналіз міжнародних стандартів;
- провести комплексний аналіз процесу впровадження міжнародних стандартів в облікові практики аграрних підприємств;
- запропонувати механізм удосконалення впровадження міжнародних стандартів в облікові практики.

Наукова новизна роботи і практичне значення дослідження полягає в комплексному дослідженні перспектив та стану імплементації міжнародних стандартів бухгалтерського обліку і фінансової звітності в облікові практики підприємств, а також у визначенні шляхів оптимізації та результативності міжнародних облікових практик в реаліях сучасної економіки.

Методи дослідження. В процесі дослідження використовувалися наукові методи, засновані на діалектичному методі пізнання та об'єктивних законах економіки. Теоретичні аспекти обліку об'єктів основних засобів праці досліджувалися з використанням методу індукції та дедукції, за допомогою яких визначені загальні тенденції розвитку обліку об'єктів основних засобів, методи теоретичного узагальнення, групування та порівняння — для розкриття сутності поняття об'єктів основних засобів праці як економічної категорії.

Теоретичну та методологічну основу створюють законодавчі та нормативні акти, які визначають порядок здійснення операцій з об'єктами основних засобів праці, наукові роботи та методичні розробки вітчизняних і закордонних учених-економістів, статистичні дані та дані обліку підприємств.

Глобальна економіка, як відомо, базується на міжнародних стандартах бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Саме вони роблять фінансову звітність прозорою та зрозумілою по всьому світу.

Водночас, процесу глобалізації перешкоджає неузгодженість термінології та особливості визнання активів, пасивів та господарських процесів в бухгалтерському. Ці проблеми є поширеними і актуальними не тільки для України.

Необхідність розробки і застосування міжнародних стандартів стала очевидною ще в середині минулого сторіччя. Адже велика кількість різноманітних національних та регіональних стандартів не сприяла міжнародному руху капіталу, інвестуванню та кредитуванню, зокрема, а отже стримувала ріст економіки.

Соціально-економічні особливості кожної країни призвели до утворення різних підходів при визначенні навіть основних економічних показників. Що, цілком зрозуміло, істотно ускладнювало процес взаємодії компаній на світовому економічному просторі. Тому, логічним кроком стала розробка Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) у 1973 році, основне призначення яких полягає в розробці та імплементації єдиних підходів для визначення доходів і витрат, оцінювання активів і зобов'язань, зокрема.

Варто зазначити, що в зв'язку з інтеграцією в світову економіку, необхідність в єдиних стандартах обліку постала і перед Україною. Адже лише вони можуть забезпечити співставну і адекватну фінансово-економічну інформацію. Усвідомлюючи це, прийнята Програма реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.1998 р. № 1706.

З першого січня 2019 року набрали чинності зміни до закону про бухгалтерську й фінансову звітність. Згідно із ними, компанії, які визначено суспільно значущими, обов'язково мають переводити облік й звітність на міжнародні стандарти фінансової звітності.

Євроінтеграційні прагнення України та досвід роботи компаній аграрного сектору економіки, особливо тих, сфера діяльності яких не

обмежується територією нашої держави та, або які мають партнерів за кордоном свідчить про необхідність аналізу фінансової звітності потенційних партнерів та надання власної, складеної за міжнародними стандартами.

Впровадження МСФЗ або їх більш глибока інтеграція із чинним законодавством в цій сфері є особливо актуальним для тих аграрних компаній, які розраховують на залучення іноземних інвестицій або кредитів, що особливо важливо в сучасних умовах дефіциту фінансових ресурсів.

Необхідність впровадження МСФЗ цілком усвідомлюється і на державному рівні. Результатом цього в 2007 році стало прийняття Стратегії застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні. Одним із основних напрямів реалізації якої є законодавче регулювання порядку застосування міжнародних стандартів, зокрема з 2010 року – обов'язкове складання фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності згідно з міжнародними стандартами підприємствами емітентами цінні папери яких перебувають у лістингу організаторів торгівлі на фондовому ринку банками і страховиками.

Попри євроінтеграційний курс України та, в зв'язку з цим, безальтернативність прийняття і використання МСФЗ, варто зазначити, що даний процес перебігає із ускладненнями.

Перш за все – це проблема ефективної реалізації бухгалтерського обліку. Зокрема, підприємства які мають потребу у застосуванні міжнародних стандартів мають вести облік за двома системами за П(С)БО – для внутрішнього користування та за МСФЗ – для іноземних користувачів, що потребує значних фінансових ресурсів та витрат часу облікового персоналу.

Також для аграрного сектору економіки є проблемою те, що МСФЗ спочатку розроблялись як система загальних стандартів, без врахування особливостей сільськогосподарського виробництва.

Ще однією перепоною на шляху впровадження міжнародних стандартів є те, що складання комплексу звітності за вимогами МЗФС є в достатній мірі коштовним та потребує працівників відповідної

кваліфікації. Через невеликі обороти і, відповідно, доходи та брак відповідно навченого персоналу для аграрних підприємств швидкий перехід на загально прийняті форми звітності не очікується.

Не дивлячись на певні складності, переваги складання фінансової звітності за міжнародними стандартами є і вони незаперечні для більшості користувачів фінансової звітності.

МСФЗ можна розцінювати як інструмент глобалізації економіки і світових господарських зв'язків. Міжнародні стандарти дають можливість:

- зіставляти фінансову звітність на основі єдиних принципів складання звітності;

- залучати інвестиції через прозорість і зрозумілість звітності, що забезпечується шляхом дотримання правил її складання, а також наявністю численних пояснень до звітності;

- отримати необхідну інформацію (яка більш детально висвітлена в такій звітності) для ухвалення управлінських рішень;

- зменшити вартість залученого капіталу (не потрібно робити зайві процедури аналізу, порівняння та переклад звітності під зрозумілі для інвестора стандарти);

- збільшити міжнародні інвестиції і вийти на закордонні ринки, ураховуючи те, що український фондовий ринок нині неспроможний забезпечити реалізацію довготривалих інвестиційних стратегій;

- полегшити стандартизацію інформаційних систем підведення обліку;

- надати бухгалтеру певну свободу дій у межах заданих МСФЗ параметрів, виходячи з того, що МСФЗ мають менш жорсткий характер порівняно з національними стандартами;

- забезпечити більшу довіру з боку потенційних інвесторів, для яких застосування МСФЗ є свідченням надійності та прозорості отриманої інформації;

- проведення аудиту за МСФЗ, що є більш ефективним через взаємозв'язок стандартів МСФЗ і міжнародних стандартів аудиту (МСА), єдине розуміння цілей фінансової звітності й інше [165, с. 274].

Принципи закладені в порядок формування звітності згідно з МСФЗ роблять її адекватнішою і здатною відобразити істинний майновий стан підприємства.

Водночас, слід зазначити, що і в країнах ЄС за межами гармонізаційних процесів у галузі бухгалтерського обліку залишається значна частина підприємств, а більшість нелістингових компаній залишаються в зоні обмеженої гармонізації, передбаченої Директивами ЄС. І така ситуація навряд чи істотно зміниться найближчим часом, адже немає реальних механізмів заохочення для підприємств (крім фінансових установ) добровільно застосовувати МСФЗ при складанні своїх фінансових звітів.

Соціально-економічні особливості кожної країни призвели до утворення різних підходів при визначенні навіть основних економічних показників. Що, цілком зрозуміло, істотно ускладнювало процес взаємодії компаній на світовому економічному просторі. Тому, логічною стала розробка Міжнародних стандартів фінансової звітності МСФЗ у 1973 році, основне призначення яких полягає в розробці та імплементації єдиних підходів для визначення доходів і витрат, оцінювання активів і зобов'язань, зокрема.

Сучасні економічні реалії такі, що умови інвестування, у тому числі засоби й механізми розкриття фінансової інформації мають відповідати міжнародним стандартам.

Незважаючи на те, що із 1999р. національні Положення (стандарти) бухгалтерського обліку України (П(С)БО) розробляються відповідно і значною мірою ґрунтуються на міжнародних стандартах бухгалтерського обліку (МСБО та МСФЗ), відмінності мають місце.

Тому, дослідження сутності і сфер застосування МСФЗ в Україні та аналіз відповідності законодавства України вимогам міжнародних стандартів є актуальним.

В період 1999 - 2004 років мали місце істотні зміни в системі бухгалтерського обліку в Україні, спрямовані на гармонізацію з міжнародними стандартами. Проте варто зазначити, що застосування МСБО не є метою реформування бухгалтерського обліку, а інструментом забезпечення потреб користувачів в якісній та повній

інформації, що об'єктивно характеризує фінансовий стан і результати діяльності суб'єктів господарювання.

Проблема повноти та прозорості фінансової звітності суб'єктів господарської діяльності завжди є актуальною, оскільки має значний вплив на багато аспектів їх фінансово – господарської діяльності. Ось найбільш суттєві з них:

- а) оподаткування;
- б) розміщення цінних паперів;
- в) кредитування;
- г) інвестування;
- д) доцільність співпраці в якості контрагента.

Аналіз застосування МСБО та МСФЗ в Україні пов'язаний із певними проблемами, що обумовлені історичними особливостями розвитку системи бухгалтерського обліку, особливостями нормативно – правового забезпечення та рівнем підготовки облікових працівників.

Остання проблема пов'язана із відсутністю комплексного підходу до інформування практикуючих бухгалтерів про новітні зміни у законодавстві. Чим ширша сфера діяльності бухгалтера, тим більше джерел інформації потрібно опрацювати. Це питання особливо загострюється, якщо людина працює у віддалених географічно районах, які традиційно мають обмежений доступ до сучасних комунікацій.

Сучасні підходи до розробки, прийняття та імплементації національних стандартів ґрунтуються на детальному аналізі міжнародних, вивчається практика ведення обліку того чи іншого об'єкта і тільки після цього формуються рекомендації. Позитивним є те, що структура українських і міжнародних стандартів є подібною, а це один із аспектів гармонізації.

Всі користувачі фінансових звітів повинні отримувати з цих звітів достовірну, повну інформацію про всі результати господарської діяльності в минулому, які здатні вплинути на прийняття управлінських рішень в майбутньому [158, с. 54].

Таким чином, гармонізація національних і імплементація міжнародних стандартів – це постійно триваючий процес, оскільки затребуваний широким колом банків та підприємств, які потребують виходу на світові фондові ринки та ринки капіталу. Найбільшою проблемою наразі є потреба в кваліфікованих фахівцях з МСБО, як одному із основних напрямків прискорення реформування системи обліку й звітності в Україні.

Інформаційне забезпечення процесів глобалізації підтримується закладеними до Концептуальної основи концепціями капіталу і збереження капіталу. Концепції капіталу, визначені МСФЗ, орієнтуються на альтернативні цілі власників бізнесу та розглядають вкладені ресурси з точки зору інвестованої купівельної спроможності або наявної виробничої потужності. Обрана концепція капіталу визначає мету, яка має бути досягнута при визначенні прибутку, навіть якщо можуть виникати певні труднощі оцінки при застосуванні концепції [161, п. 4.56-4.64].

Впровадження МСФЗ в Україні передбачене Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». Міжнародні стандарти застосовуються для складання фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності в обов'язковому порядку публічними акціонерними товариствами, банками, страховиками, а також підприємствами, які провадять господарську діяльність за видами, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України [162, ст. 12-1, п. 2].

Варто зазначити, що в зв'язку з інтеграцією в світову економіку необхідність в єдиних стандартах обліку постала і перед Україною. Адже лише вони можуть забезпечити співставну і адекватну фінансово-економічну інформацію. Усвідомлюючи це, прийнята Програма реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.1998 р. № 1706.

Результатом впровадження цієї Програми стало ухвалення Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні», Положень (стандартів) бухгалтерського обліку (П(с)БО) та

нового плану рахунків. Що спричинило прогресивні зміни в бухгалтерському обліку і фінансовій звітності.

Євроінтеграційні прагнення України та досвід роботи компаній аграрного сектору економіки, особливо тих, сфера діяльності яких не обмежується територією нашої держави та, або які мають партнерів за кордоном свідчить про необхідність аналізу фінансової звітності потенційних партнерів та надання власної, складеної за міжнародними стандартами.

Практика свідчить, що прийняття і використання МСБО забезпечує: зменшення ризиків для кредиторів та інвесторів; зниження витрат кожної країни на розробку власних стандартів; поглиблення міжнародної кооперації в галузі бухгалтерського обліку; однозначне розуміння фінансової звітності та зростання довіри до її показників у всьому світі [160, с. 22].

Впровадження МСФЗ або їх більш глибока інтеграція із чинним законодавством в цій сфері є особливо актуальним для тих аграрних компаній, які розраховують на залучення іноземних інвестицій або кредитів, що особливо важливо в сучасних умовах дефіциту фінансових ресурсів.

Необхідність впровадження МСФЗ цілком усвідомлюється і на державному рівні. Результатом цього в 2007 році стало прийняття Стратегії застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні. Одними із основних напрямів реалізації якої є законодавче регулювання порядку застосування міжнародних стандартів зокрема з 2010 року – обов'язкове складання фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності згідно з міжнародними стандартами підприємствами емітентами цінні папери яких перебувають у лістингу організаторів торгівлі на фондовому ринку банками і страховиками.

Після підписання в 2014 році Угоди про асоціацію між Європейським Союзом та Україною, наша держава взяла на себе цілу низку зобов'язань, у тому числі щодо гармонізації законодавства, що регулює підприємницьку діяльність. Стаття 387 Угоди про асоціацію передбачає реформу бухгалтерського обліку та аудиту з послідуєчим

переходом на міжнародні стандарти. Вимоги, які зазначені в Додатку XXXV до Угоди, стали основою для прийняття нової редакції Закону про бухгалтерський облік. Він установлює принципово іншу структуру та логіку розбудови системи бухгалтерського обліку в Україні. Відповідно до ч. 2 ст. 121 Закону про бухоблік та постанови КМУ від 11.07.2018 р. № 547 з 1 січня 2018 року оновлено критерії підприємств, що зобов'язані готувати фінансову звітність за МСФЗ (таблиця 1).

Таблиця 1
Підприємства, які зобов'язані застосовувати МСФЗ

Назва	Види діяльності
Інші емітенти цінних паперів	Якщо їхні цінні папери допущені до торгів на фондових біржах або щодо них здійснено публічну пропозицію
Банки	—
Страховики	—
Кредитні спілки	—
Підприємства, які здійснюють діяльність з видобутку корисних копалин загальнодержавного значення	Перелік корисних копалин загальнодержавного значення затверджений <u>постановою КМУ від 12.12.94 р. № 827.</u>
Підприємства, які провадять господарську діяльність за окремими видами фінансової діяльності	Види такої діяльності за <u>КВЕД ДК009:2010</u> : – недержавне пенсійне забезпечення (група 65.3); – надання інших фінансових послуг (розділ 64).
Великі підприємства	Незалежно від сфери діяльності відповідають щонайменше двом критеріям з таких: — балансова вартість активів — понад 20 млн євро; — чистий дохід від реалізації — понад 40 млн євро; — середня кількість працівників — понад 250 осіб

Підприємства з числа наведених в таблиці зобов'язані також готувати консолідовану фінансову звітність, якщо вони контролюють

інші підприємства відповідно до ст. 12 Закону про бухоблік та МСФЗ 10 «Консолідована фінансова звітність».

Але є виняток: якщо, наприклад, невелика страхова компанія має одне чи більше дочірніх підприємств, але їх сукупні показники не перевищують критерії віднесення до середніх суб'єктів господарювання (активи до 4 млн євро, виручка до 8 млн євро, персонал до 50 осіб), консолідовану фінансову звітність за МСФЗ їм можна не готувати.

Підприємства, які не відповідають зазначеним вище критеріям, можуть продовжувати вести облік та готувати фінансову звітність за національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку або добровільно перейти на застосування міжнародних стандартів, якщо такий перехід відповідає стратегії розвитку підприємства (вихід на міжнародні ринки, залучення інвестицій тощо).

Підприємства, які відповідно до законодавства складають фінансову звітність за МСФЗ, зобов'язані забезпечити ведення бухгалтерського обліку відповідно до облікової політики за МСФЗ після подання першої фінансової звітності за міжнародними стандартами.

Добровільний перехід такої чіткої вимоги не містить, хоча загальні правила обліку передбачають підготовку фінансової звітності саме на даних бухгалтерського обліку. Адже кожна господарська операція (дія або подія, яка викликає зміни в структурі активів та зобов'язань, власному капіталі підприємства) повинна мати документальне підтвердження, а не лише коригувальні записи у трансформаційному файлі.

Проблема ускладнюється ще й тим, що відповідно до ст. 44 ПКУ дані бухгалтерського обліку та фінансової звітності щодо доходів, витрат та фінансового результату до оподаткування є основою для обчислення податку на прибуток. І якщо підприємство перебуває у процесі переходу на МСФЗ, то виникає цілий ряд проблемних питань, яким чином будуть оподатковуватись перехідні трансформаційні різниці-коригування.

Попри інтеграцію України в світову економічну спільноту та очевидними перевагами прийняття і використання МСФЗ, даний процес перебігає із ускладненнями.

Перш за все – це проблема ефективної реалізації бухгалтерського обліку. Зокрема, підприємства які мають потребу у застосуванні міжнародних стандартів мають вести облік за двома системами за П(С)БО – для внутрішнього користування та за МСФЗ – для іноземних користувачів, що потребує значних фінансових ресурсів та витрат часу облікового персоналу.

По – друге, практичне впровадження міжнародних стандартів неодмінно пов'язане із застосуванням програмного забезпечення. Оскільки спеціалізовані програми мають високу вартість, в якості альтернативи практикуючи бухгалтери застосовують пакет прикладних офісних програм, та ведуть облік вручну в Excel. Але це забирає багато часу й праці та спричиняє помилки. Спосіб уникнути цього – застосування облікових програм та їх адаптація, зокрема 1С Бухгалтерія.

Як зазначає Картузова Т.В., щодо фінансових витрат підприємства, середня вартість переходу на МСФЗ за допомогою найвідоміших аудиторських чи консалтингових фірм становитиме орієнтовно 10 – 15 тис. дол. США. Утримання сертифікованого працівника з трьохрічним досвідом роботи обійдеться підприємству 1 – 2 тис. дол. США на місяць, а навчання власного бухгалтера складатиме приблизно 1 тис. дол. США [164, с. 178];

Для аграрного сектору економіки є проблемою те, що МСФЗ спочатку розроблялись як система загальних стандартів, без врахування особливостей сільськогосподарського виробництва.

Якість та інформативність застосування міжнародних стандартів бухгалтерського обліку обумовлюється, в першу чергу перекладом, оскільки бухгалтерські концепції однієї країни, перекладаються на мову країни, облікові традиції та нормативно – правова база якої можуть значно відрізнятися.

Велика наукова та практична увага до цього питання свідчить про низку переваг, які надають міжнародні стандарти та гармонізація

національного законодавства. Це, зокрема, співставність фінансової звітності, особливо в контексті інвестування та кредитування.

Різноманітні практики ведення бухгалтерського обліку ведуть до ризику великих фінансових витрат для інвесторів. Різні системи бухгалтерського обліку та звітності створюють ряд проблем для транснаціональних компаній. Гармонізація ж бухгалтерських систем для ТНК сприяє зменшенню витрат окремої компанії на підготовку бухгалтерських звітів і необхідне корегування бухгалтерських документів при їх консолідації. Додатково, це розширить ринок праці бухгалтерів до міжнародного.

Одним із дієвих важелів для запровадження і адаптації міжнародних стандартів та зменшення розбіжностей у сфері фінансової звітності різних країн є такий процес, як «гармонізація». Вважаємо найбільш прийнятним таке трактування, що це є процес наближення національних стандартів до міжнародних.

Водночас, слід зазначити, що і в країнах ЄС за межами гармонізаційних процесів у галузі бухгалтерського обліку залишається значна частина підприємств, а більшість компаній залишаються в зоні обмеженої гармонізації, передбаченої Директивами ЄС. І така ситуація навряд чи істотно зміниться найближчим часом, адже немає реальних механізмів заохочення для підприємств (крім фінансових установ) добровільно застосовувати МСФЗ при складанні своїх фінансових звітів.

Ситуація в облікових практиках нашої держави така, що гармонізація також ускладнена проблемами, зокрема методологічними. Вони обумовлені не стільки відмінностями облікової техніки, скільки кардинально різною нормативно – правовою базою.

Виходячи з усього, викладеного вище, вважаємо, що в економіці України процес реформування обліку і звітності та їх переходу на міжнародні стандарти далекий від свого логічного завершення.

Основною причиною цього, на нашу думку, є недосконалість нормативної бази з бухгалтерського обліку, а також його неузгодженість з іншим законодавством, зокрема податковим.

Очевидними є й ряд супутніх проблем. Так, відповідно до ст. 121 Закону «Про бухгалтерський облік» для складання фінансової звітності підприємства повинні застосовувати міжнародні стандарти, які викладені державною мовою та офіційно оприлюднені на веб-сторінці Міністерства фінансів.

Міжнародні стандарти фінансової звітності розробляються та затверджуються Радою з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку при Міжнародній федерації бухгалтерів. Там Україну представляє Всеукраїнська громадська організація «Федерація професійних бухгалтерів та аудиторів України» (ФПБАУ), яка уповноважена робити офіційний переклад стандартів українською мовою. Але власне переклад великої кількості сторінок міжнародних стандартів – справа дорога і тривала, на фінансування якої дуже часто бракує коштів. А тому маємо низку перешкод для вчасного ознайомлення із МСФЗ.

а) несвоєчасний переклад;

б) погана якість перекладу, а тому не коректний переклад термінів;

в) тривала процедура узгодження в межах контролюючих органів.

Як результат – бухгалтери навіть при сумлінному відношенню до своєї справи змушені працювати із документами, які вже давно втратили чинність або зазнали істотних корегувань.

Усі ці проблеми призводять до вільного трактування стандартів бухгалтерами-практиками [163].

Варто зазначити той факт, що МСФЗ орієнтовані переважно на комерційні підприємства, створені та функціонуючі для отримання прибутку. Отже, МСФЗ практично не регулюють складання звітності бюджетними організаціями. І в найближчій перспективі ми не очікуємо подібного через зарегульованість та бюрократизацію процесу. Хоч подібний крок був би дієвим механізмом в боротьбі за прозорість фінансово – господарської діяльності бюджетних установ.

Вважаємо, що, перехід до МСФЗ є невідворотним, а тому потреба в законодавчій адаптації міжнародних стандартів до

специфіки вітчизняних підприємств аграрної сфери та пристосування нормативної бази обліку до їх методичних і практичних потреб є доцільним.

З метою імплементації міжнародних стандартів та гармонізації національних, доцільними є такі кроки:

1) урахувати соціально-економічні фактори, історичні традиції, набутий досвід обліку тощо. Важливо, щоб специфіка національного законодавства, не завжди вдала, не повинна впливати на процес розробки правил фінансового обліку й фінансової звітності. А особливості економіки України доцільно імплементувати не в стандартах бухгалтерського обліку, а в додаткових методичних рекомендаціях, що регулюють тільки ті питання, які не розглядаються в МСБО. Це дасть можливість оперативніше реагувати на зміну нормативно – правового поля нашої держави, залишаючи поза рамками національні стандарти;

2) доцільна, на нашу думку, уніфікація структури стандартів, які повинні включати загальні положення, основний зміст та розкриття інформації;

3) стандарт повинен бути коротким і зрозумілим, але з достатньою повнотою описувати вимоги, що стосуються об'єкта стандарту. Стилiстика викладення змісту стандарту має бути уніфікована;

4) розробити механізми компенсації вартості програмного забезпечення для користувачів, як додатковий механізм стимулювання;

Вважаємо, що, перехід до МСФЗ є вкрай необхідним, а тому об'єктивною є потреба в законодавчій адаптації вітчизняних облікових практик до вимог міжнародних стандартів та пристосування нормативної бази обліку до їх методичних і практичних потреб. Адже, такий перехід є більш дешевим і таким, що краще відповідає сучасним українським реаліям.

3.4. Методологія обліку внутрішнього аудиту у комерційних банківських структурах

Анотація. У статті висвітлено та дано оцінку стану наукової проблематики та дискусійних питань, що пов'язані з методологією, організацією та плануванням внутрішнього аудиту в комерційних банківських структурах. Досліджено змістову характеристику внутрішнього аудиту. У банківській системі залишається невирішеною проблема адекватного реагування управління на необхідність застосовування належних заходів для підвищення стійкості окремих банків, оскільки не усунені системні ризики на тлі посилення вимог до рівня капіталу. Протягом останніх років банківська система України перетворилася на одну з провідних сфер підприємницької діяльності. Утім практика висуває все складніші завдання, розв'язання яких потребує великого обсягу інформації системного характеру, переважна частина якої формується завдяки процедурі бухгалтерського обліку. За таких обставин важливо спрямувати процеси вдосконалення бухгалтерського обліку на формування економічної інформації, що характеризує результати фінансово-господарської діяльності комерційних банків на підставі реальних показників стану активів, зобов'язань, власного капіталу з огляду на вимоги міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Окреслено коло питань, які мусять визначатися в обліковій політиці банку, а саме: установлення видів забезпечень; розробка порядку їх створення і використання; вибір методів формування; визначення порядку інвентаризації і проведення коригувань за їх підсумками; установлення межі величини витрат, за якою є доцільним створення забезпечень тощо.

Представлено систематизацію основних функції, завдань та напрямів розвитку системи внутрішнього аудиту України в комерційному банківському середовищі.

Наукова новизна дослідження полягає:

- сформульовано суть економічного поняття

«внутрішньобанківський аудит»;

- удосконалено визначення категорії «внутрішній аудит».

Розроблені теоретичні аспекти можуть застосовуватись в методології системи внутрішнього аудиту в комерційних банківських структурах України.

Однією із першопричин світової фінансової кризи було швидке, у глобальних масштабах, зростання обсягів фінансових послуг. Активи банків, страхових компаній, інвестиційних фондів та фондових ринків в десятки разів перевищили обсяги валового продукту країн.

Практикою сформовано, а дослідниками-науковцями визначено типи та форми банківської системи у її історичному та світовому становленні. Так, науковцями виділено три типи банківської системи: розподільчо-централізовану, система перехідного періоду, ринкову. Кожен із вказаних типів служить виконанню завдань грошово-кредитної політики країни на певному етапі розвитку, сформованого за відповідним типом економічних відносин – командно-адміністративного, перехідного чи ринкового.

Для кожного типу банківської системи притаманні елементи банківського нагляду, що забезпечують контроль за результатом діяльності комерційного банку і в цілому завдань банківської системи. Особливості функціонування типів банківської системи мали свої характеристики за принципом створення банків і метою їхньої діяльності, за формою власності та організаційними засадами банківської діяльності, за формою структурної побудови банківської системи, за організацією управління, за принципами організації кредитно-розрахункового обслуговування, що визначило особливості розвитку банківської системи в цілому та наглядових функцій зокрема.

Формування ефективної банківської системи вимагає від кожного банку конкурентоспроможності банківських інструментів та послуг на основі впровадження досягнень науково-технічного процесу, ефективних форм господарювання і управління банківською діяльністю. Однак, в умовах економічної кризи в Україні, значні

недоліки в нормативно-правовому регулюванні та складність ведення діяльності у банківській сфері зумовили збитковість багатьох банківських установ, а окремих – банкрутство. За цих умов більшість науковців та практиків переконані, що система внутрішнього контролю та аудиту потребує посилення ролі внутрішнього контролю банку, прогресивною формою якого є аудит.

Значний вплив на обґрунтування необхідності внутрішнього аудиту в банках України справили праці багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, таких як: Р. Адамса, Ф. Дефліза, С. Терлі, А.М. Герасимовича, З.М. Васильченка, Л.В. Кіндрацької, В.І. Міщенко, С.В. Мочерного, Л.О. Примосткого та інші.

Всебічний аналіз особливостей функціонування комерційних банків в умовах виходу з фінансової кризи нашої держави для наукового обґрунтування побудови внутрішнього аудиту потребує врахування закономірностей інституційних перетворень банківської системи, розуміння ролі та напрямків подальшого розвитку банківської установи, як її елементу.

У середньостроковій перспективі перетворення цієї системи спрямовані на підтримку стабільності гривні, сприяння забезпеченню стабільності кожної банківської установи. Банківські установи потребують таких управлінських дій з боку найвищого керівництва, які б не провокували формування та поглиблення макроекономічних, валютних і пруденційних ризиків, і водночас дали б змогу мінімізувати вплив зовнішніх несприятливих факторів. На рівні нормативного регулювання НБУ такі критерії забезпечуватимуться через застосування прозорості та транспарентності функціонування грошового ринку, а на рівні банку виникає потреба у моніторингу і прогнозуванні його фінансового стану на основі результатів контрольних заходів.

Сучасний стан банківської системи характеризується тим, що Національний банк у межах наявних повноважень вживає заходів щодо забезпечення її стабільності, її розвитку та стійкості до впливу внутрішніх і зовнішніх загроз економічного середовища. Активно використовуються надані законодавством повноваження щодо

регулювання експорту та імпорту капіталу з метою зниження валютних ризиків, які беруть на себе суб'єкти господарювання та держава в цілому.

Одночасно створюються превентивні механізми запобігання виникненню кризових ситуацій у майбутньому. Як зазначено у аналітичних матеріалах НБУ, значна увага приділяється участі у розбудові системи макропруденційного нагляду за фінансовим ринком, що є системою відстеження та аналізу ризиків стабільності фінансового сектору як в цілому, так і за окремими сегментами. На підставі цього в межах власної компетенції Національний банк і надалі вживатиме заходів щодо покращення функціонування фінансового сектору, нівелювання ризиків та адекватного реагування на внутрішні та зовнішні загрози, напрацювання механізмів роботи у разі виникнення надзвичайних умов. Для забезпечення ефективної роботи з питань сприяння фінансовій стабільності та забезпечення фінансової стійкості банку необхідно запроваджувати норми побудови системи внутрішнього контролю банку та внутрішнього аудиту, які повністю відповідають міжнародним стандартам аудиту та нормам Базельського комітету.

Складність розкриття сутності діяльності банку, врахування його специфіки під час побудови внутрішнього аудиту полягає у специфічності виконуваних банком операцій і послуг, як суто банківських. До них відносяться три структурованих за своєю сутністю видів операцій: розрахункові, кредитні і депозитні. Наявність такого роду діяльності фінансової установи надає їй усіх ознак банку. Дійсно, ті чи інші види операцій виконують і інші фінансові установи, але разом - лише комерційний банк. Окрім банківських операцій природа банку, яку слід враховувати при побудові внутрішнього аудиту, проявляється на макрорівні, адже банки виконують важливі завдання в національній економіці держави.

Світові документи дають ідентифікацію банку, як організації, діяльність якої полягає у отриманні фінансових ресурсів, коштів, які, в свою чергу використовують для надання кредитів. Банк володіє і

власними коштами, і депозитами. Останні слід повернути (Перша банківська директива №77/780 від 12 грудня 1977 р.). Банк, як грошово-кредитна установа, є не просто суб'єктом господарювання, який має досягати суто комерційні цілі, пов'язані з одержанням прибутку. З позицій сучасної банківської теорії та мети грошово-кредитної політики країни, цілі банку лежать в площині інших, більш ємних цінностей: діяльності на власний розсуд у ринковому середовищі як самостійної одиниці в економічному сегменті суспільства. Тому завдання зовнішнього та внутрішнього контролю мають відповідати комплексним завданням діяльності банківської установи. Правовий статус, принципи організації і діяльності Національного банку України визначені Конституцією України та Законом України «Про Національний банк України».

НБУ на виконання своєї основної функції – забезпечення стабільності грошової одиниці – гривні (стаття 99 Конституції України) сприяє дотриманню стабільності банківської системи та кожного банку, зокрема, що закріплено у статті 7 Закону України «Про Національний банк України». З цією метою серед інших важливих функцій здійснює банківське регулювання та нагляд, здійснює сертифікацію аудиторів, які проводимуть аудиторську перевірку банків.

Програма економічних реформ на 2015 – 2020 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», яка розроблена Комітетом економічних реформ при Президентові України, одним із головних індикаторів успішного розвитку фінансового сектору передбачає не перевищення рівня інфляції 5 – 6% до 2020 року. І у цьому важлива роль відводиться банківському нагляду з точки зору контролю за рівнем та критеріями розвитку країни.

Оцінка стану та динаміки фінансових показників діяльності комерційних банків України, свідчить про загальну несприятливу тенденцію розвитку банків та їх вплив на економіку держави. Ліцензію Національного банку України на здійснення банківських операцій мали 176 банків, у тому числі: 175 банків (99,4% від

загальної кількості банків, що мають ліцензію) – акціонерні товариства (з них: 16 банків (9,1%) – відкриті акціонерні товариства, 1 банк (0,6%) – закрите акціонерне товариство, 158 банків (89,7%) – публічні), 1 банк (0,6%) – товариство з обмеженою відповідальністю.

З огляду на приведені дані розвитку банківської системи можна зробити висновок про те, що досягнення сталого розвитку банківської системи потребує підвищення ефективності управління за рахунок активізації таких функцій, як облікова, аналітична і контрольна. Досягнення результативності управлінських рішень можливо за умови трансформації організаційних засад побудови банківського контролю в напрямку оптимізації його структури на кількісній і якісній основі.

Кількісні аспекти пов'язані з оцінкою достатності контрольних заходів з урахуванням можливостей повноцінно обстежувати різні об'єкти і своєчасно виявляти відхилення від норм. Вченими та практиками напрацьовані механізми, за якими слід поліпшувати систему контролю. До них відносяться кількість банківських контролерів і внутрішніх аудиторів, які мають можливість і зобов'язані охопити контрольними заходами усі види банківської діяльності, поєднати різновиди аудиторського контролю, максимально використати всю множину процедур і методів (в тому числі і нетрадиційних) з тим, щоб повністю задовольнити інформаційні потреби управління банківської установи. Вимоги щодо гармонійного поєднання різних видів контролю у загальній системі банківського нагляду, таких як внутрішній та зовнішній контроль, представлений суб'єктами незалежного аудиту та структурними підрозділами внутрішнього аудиту банків, інспекторами пруденційного нагляду НБУ становлять основу якісних зрушень під час розбудови загальної системи контролю.

Різновиди контролю за часом – попередній, поточний, наступний та посилення поточного та попереднього на тлі зменшення навантаження на наступний контроль також становить основи банківської політики модернізації контролю за діяльністю банків. Різна спрямованість контрольних дій у середовищі банківського

нагляду, яка зумовлена різними суб'єктами аудиту має на меті органічне поєднання на рівні повноважень та функціональних обов'язків внутрішніх структурних відділів та зовнішніх органів контролю отримання результату, за яким споживачі банківських послуг та власники (кредитори) фінансових установ, до яких належать банки, отримали гарантії щодо сутності та позитивних наслідків таких операцій, відображених системою обліку та у фінансовій звітності. Побудувати систему банківського нагляду за якісними зрушеннями можливо, застосувавши нові методики та організаційні форми, притаманні банківському нагляду передових країн світу та адаптовані до умов економічного середовища України.

Викладені положення дозволяють сформулювати сутність подальшого розвитку внутрішнього аудиту, який розглядається як процес поліпшення взаємодії складових внутрішнього аудиту (що розглядається як система), передбачає зміну функцій (ролі) певних елементів за умови збереження основних своїх властивостей. Подальший розвиток внутрішнього аудиту в банках ґрунтується на пріоритетності якісних критеріїв контрольної справи перед кількісними на вимогу сучасних запитів управління банківською системою для успішного її функціонування в умовах виходу із фінансової кризи (рис.1.).

Розвиток внутрішнього аудиту у банківській системі розглядається через трансформацію організаційної (зовнішньої) та змістовної (внутрішньої) площин. Організаційна площина полягає у зміні структурного співвідношення між окремими складовими системи внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту в системі банківського контролю, у структурних зрушеннях у складі об'єктів, які є йому підконтрольними.

В зв'язку з цим слід розглянути такі питання, як удосконалення організації внутрішнього аудиту на засадах міжнародних стандартів аудиту, внутрішнього аудиту та системного підходу до побудови банківського нагляду, відповідно до Базельських принципів протидії фінансовій кризі.

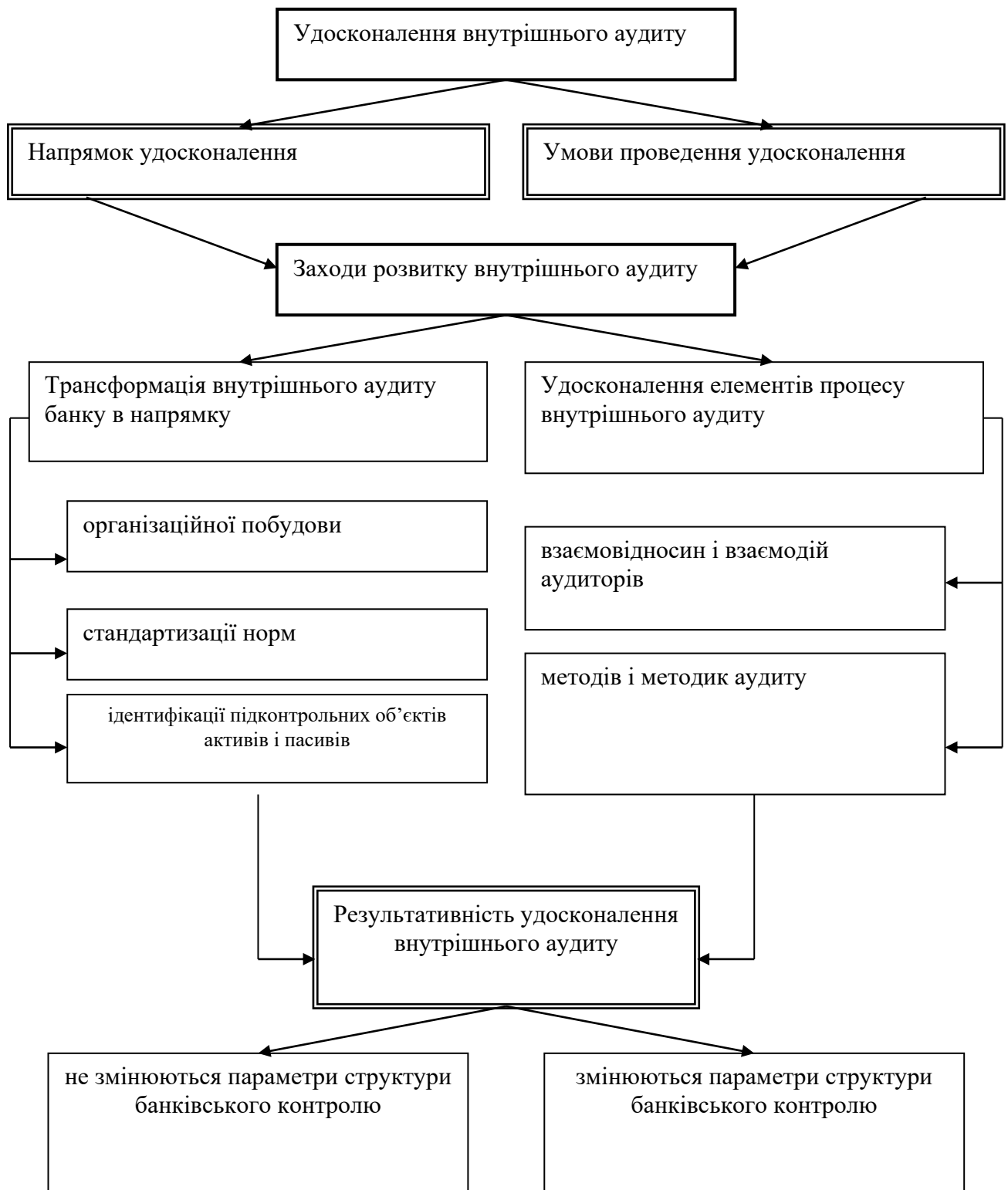

Рис.1. Концептуальна основа розвитку внутрішнього аудиту

Іншою площиною подальших перетворень у побудові внутрішнього аудиту в банках є, на нашу думку, трансформація

підходів правління банківської установи щодо реалізації результатів внутрішнього аудиту.

При цьому важливо визначити сутність результатів внутрішнього аудиту, стратегію і тактику трансформації системи внутрішнього контролю і аудиту, яка визначала б її напрями та складові, встановлювала б послідовність, етапи і терміни проведення аудиту, забезпечуючи системність та єдину цілеспрямованість функції контролю, як складової управління банку.

Сьогодні у суспільстві значно зросла питома вага негативних оцінок діяльності як окремих банківських інститутів, так і банківської спільноти загалом, їх ролі в протидії кризовим явищам, використання коштів платників податків для порятунку збанкрутілих фінансових установ. «Реформа регулювання банківського сектору є ключовим завданням, що стоїть перед керівництвом країни», – так висловився про пріоритети економічної політики України Д.Ліпскі, перший заступник директора-розпорядника Міжнародного валютного фонду (МВФ).

Необхідність посилення контролю за діяльністю комерційних банків в Україні викликана зростанням кількості проблемних банків і пов'язана не лише із загальною макроекономічною нестабільністю, а й з дією негативних факторів, що виникають внаслідок ризикованої кредитної політики, відсутності стратегічного планування, некваліфікованого управління та недостатності внутрішнього контролю у банках. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба в аудиторських перевірках діяльності банківських установ за новими підходами, досконалими методиками.

Внутрішній аудит – це незалежна експертиза, перевірка та оцінювання діяльності банківської установи, різноманітних операцій та систем контролю з подальшою метою визначити і висловити у своєму висновку ступінь відповідності інформації встановленим критеріям.

Для здійснення внутрішнього аудиту в банку створюється спеціальний підрозділ – служба внутрішнього аудиту, яка є

самостійним структурним підрозділом банку і підпорядковується безпосередньо його спостережній раді.

Перевірки службою внутрішнього аудиту банку здійснюються на основі Положення про службу внутрішнього аудиту банку та внутрішніх регламентів, які кожний банк розробляє самостійно з дотриманням вимог Національного банку України, міжнародного досвіду та специфіки діяльності самого банку. Положення про службу внутрішнього аудиту затверджує спостережна рада банку.

Особливістю підрозділу внутрішнього аудиту банку як окремого відділу є те, що він не бере участі у здійсненні операцій, а періодично перевіряє і оцінює дотримання принципів і внутрішніх процедур банку, повноту і достовірність звітності, ефективність заходів внутрішнього контролю, ефективність управління ризиками тощо.

Служба внутрішнього контролю має доступ до конфіденційних документів та перевіряє їх. Внутрішні аудитори зобов'язані дотримуватись положень Закону України «Про банки і банківську діяльність», забезпечувати захист інформації, отриманої під час аудиторських перевірок, документів банку та його комп'ютерних систем.

Також для досягнення мети служби внутрішнього аудиту – проведення незалежної і об'єктивної оцінки різних напрямів діяльності – приймаються професійні стандарти, які мають бути погоджені зі спостережною радою банку і внесені до Положення про службу внутрішнього аудиту.

Основною метою внутрішнього аудиту є захист інтересів інвесторів, банків і їх клієнтів, шляхом контролю над дотриманням співробітниками банку законодавчих і нормативних актів, забезпечення належного рівня банківської діяльності, яка повинна відповідати проведених банком операцій і мінімізації ризиків.

Для досягнення поставленої мети служба внутрішнього контролю повинна забезпечити координацію дій усіх підрозділів банку й, насамперед, забезпечувати дотримання всіма службами й співробітниками банку законодавства й відповідних нормативних

актів, а також внутрішніх документів, що визначають економічну політику банку.

Роль внутрішнього аудиту для банку полягає у наступних діях:

- своєчасне виявлення порушень та недоліків у діяльності структурних підрозділів;
- зменшення ризиків у проведенні операцій;
- надання рекомендацій структурним підрозділам банку;
- перевірка та нагляд за поточною діяльністю банку, дотримання працівниками вимог чинного законодавства;
- сприяння адекватності системи внутрішнього контролю банку;
- надання рекомендацій щодо розробки перспективної програми розвитку банку.

Служба внутрішнього аудиту надає висновки про результати проведеної перевірки спостережній раді, правлінню банку та керівникам структурних підрозділів, які перевірялися.

Діяльність підрозділу внутрішнього аудиту сприяє більш глибокому й обґрунтованому аналізу діяльності банку, створенню ефективної системи стимулювання. Робота внутрішнього аудиту для керівництва банку має інформаційне й консультативне значення; вона повинна сприяти оптимізації діяльності й виконанню зобов'язань його керівництва.

У зовнішніх і внутрішніх аудиторів різні пріоритети й підходи, але їхня робота має багато спільних засад. Зовнішні та внутрішні аудитори працюють для однієї й тієї ж установи і мають певні спільні цілі, зокрема збереження активів, тестування внутрішнього контролю і подання до розгляду керівництву рекомендацій щодо вдосконалення внутрішнього контролю, ефективність діяльності банку тощо.

Банк – це організація, діяльність якої має багатоцільовий характер і супроводжується великими ризиками. Одним із напрямів

роботи у цій сфері є організація чіткої системи контролю за різними сферами діяльності банку, оскільки існує необхідність оперативно реагувати на інформацію, що надходить із зовнішніх джерел та власних аналітичних служб.

Ризики у діяльності комерційного банку певною мірою обмежуються нормативними документами Національного банку України, проте обмежити всі ризики неможливо, їх потрібно мінімізувати. Зниження або мінімізація ризиків у діяльності комерційного банку є необхідною умовою його успішної роботи, що, як свідчить практика, досягається у банку, де функціонує адекватно організована система внутрішнього контролю.

Сучасна система банківського нагляду в Україні скоординована за вертикаллю. Вона представлена підрозділами центрального апарату та територіальних управлінь Національного банку та має такі рівні з правом прийняття відповідних рішень і дій у межах своєї компетенції при здійсненні контрольних функцій: служба банківського нагляду Національного банку; департаменти та управління Національного банку, які здійснюють окремі функції щодо банківського нагляду; комісія з питань нагляду та регулювання діяльності банків Національного банку України; відділи банківського нагляду територіальних управлінь Національного банку; комісії з питань нагляду та регулювання діяльності банків при територіальних управліннях Національного банку.

А.М. Герасимович у своєму підручнику «Облік та аудит у комерційних банках», поряд з методикою здійснення фінансового та управлінського обліку, висвітлює сутність та методику аудиту різних операцій банку: касових, розрахункових, кредитних, валютних операцій, операцій з цінними паперами, аудит доходів та витрат, оподаткування банку.

У підручнику «Облік і аудит в банках» авторів Г.І. Спяк та Т.І. Фаріон розглянуто теоретичні та практичні аспекти організації та методики ведення бухгалтерського обліку в банках України, розкрито основи побудови фінансової звітності банку. Один розділ присвячений внутрішньобанківському аудиту, а саме: сутності та

необхідності внутрішнього аудиту в банку, повноваженнях та завданнях, порядку проведення внутрішньобанківського аудиту та оформленню результатів перевірки. Також з'ясовується сутність взаємовідносин між внутрішніми і зовнішніми аудиторами.

У навчальному посібнику О.І. Кіреєва «Внутрішній аудит у комерційному банку» розглядаються різні форми контролю за діяльністю банків, сутність та місце внутрішнього аудиту в системі внутрішнього контролю банку. Значну увагу приділено інтерпретації стандартів внутрішнього аудиту та їх застосуванню в практичній діяльності комерційного банку. Викладена процедура внутрішнього операційного аудиту основної та допоміжної діяльності банку, управління активами і пасивами, банківських ризиків, а також внутрішнього стратегічного аудиту.

Законодавчі та нормативні акти щодо внутрішнього аудиту на сьогодні регламентують багато напрямів діяльності внутрішнього аудиту банку, а саме: Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р., №2121-III регулює основні функції, права, підпорядкованість служби внутрішнього аудиту (стаття 45).

Умови сертифікації аудиторів, що проводять аудит банківських установ, кваліфікаційні вимоги до них та порядок складання кваліфікаційного іспиту визначені у Положенні про сертифікацію аудиторів банків (Постанова правління Національного банку України від 19.09.2003р. № 388).

Важливим нормативним актом, що регулює діяльність внутрішніх аудиторів в Україні є Постанова Правління Національного банку України від 20.07.1999 р. № 358, якою затверджено «Методичні вказівки щодо застосування стандартів внутрішнього аудиту в банках України». Вказівки визначають порядок застосування стандартів внутрішнього аудиту, якими необхідно керуватися службі внутрішнього аудиту комерційного банку.

Положення про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України, затверджене Постановою правління Національного банку України № 114 від 20.03.1998 р. визначає систему аудиторської

діяльності в банках та регламентує порядок створення і організацію роботи служби внутрішнього аудиту в комерційних банках України.

Крім того здійснення аудиторської діяльності підлягає під спеціальне правове регулювання, що включає в себе:

- міжнародні стандарти аудиту;
- національні стандарти аудиту ;
- внутрішньобанківські положення.

Аудиторські стандарти – це документи, що формулюють єдині базові вимоги й загальні підходи до проведення аудиту. На основі стандартів формуються навчальні програми для підготовки аудиторів та однакові вимоги для проведення іспитів. Стандарти визначають загальний підхід до проведення аудиту, масштаб перевірки, види звітів аудитора, питання методології та основні принципи, яких мають дотримуватись аудитори.

Роль впровадження стандартів аудиторської діяльності полягає у тому, що стандарти:

- 1) забезпечують високу якість аудиторської перевірки;
- 2) сприяють впровадженню в аудиторську практику нових наукових досягнень;
- 3) допомагають користувачам зрозуміти процес аудиту;
- 4) підвищують суспільний імідж професії аудитора;
- 5) усувають зайвий контроль із боку держави;
- 6) допомагають аудиторам вести переговори з клієнтом;
- 7) забезпечують зв'язок окремих елементів аудиторського процесу.

Метою стандартів аудиту є встановлення загальних правил аудиторської діяльності щодо організації і методики проведення.

Розробляє і впроваджує Міжнародні стандарти аудиту безпосередньо Міжнародна федерація бухгалтерів (МБФ). На даний

час прийнято 50 стандартів і Кодекс етики Міжнародної федерації бухгалтерів.

Аудиторською палатою України 18.04.2003 р. прийнято рішення про прийняття в якості Національних стандартів аудиту міжнародних стандартів та етики Міжнародної федерації бухгалтерів.

Рішенням Аудиторської палати від 30.11.2006 р. встановлено обов'язкове застосування суб'єктами аудиторської діяльності Міжнародних стандартів аудиту, в якості Національних стандартів, починаючи з 1 січня 2007 р. Існують відмінності у проведенні внутрішнього та зовнішнього аудиту, зокрема, відмінності у етапах здійснення аудиторської перевірки. Але ми вважаємо, що кращі підходи, розроблені для зовнішнього аудиту слід використовувати і під час організації та методичного забезпечення внутрішнього аудиту. Про це детально описано у розділі 3 дисертації.

Наприклад, процедури вивчення і документування системи внутрішнього контролю, наведеної на рисунку 2.

Рис.2. Вивчення і документування системи внутрішнього контролю банку

Якщо розглядати внутрішній аудит як елемент банківського контролю з точки зору різновидів за часом виконання, то йому

притаманні усі три види. Попередній контроль передбачає встановлення вимог до здійснення банківської діяльності з мінімальним ризиком, контроль за виконанням банками економічних нормативів, заборону або обмеження здійснення окремих банківських операцій, застосування санкцій за порушення діючого законодавства тощо.

У рамках цього контролю Національний банк встановлює для всіх комерційних банків обов'язкові економічні нормативи, норми обов'язкових резервів і норми відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій. А тут і у наступному уже не треба вказувати, які нормативні акти регулюють, як в початковому та поточному видах контролю.

Поточний контроль здійснюється на основі використання методів та інструментів перевірки діяльності банків і шляхом розробки заходів щодо поліпшення їх фінансового становища. Нормативною базою поточного контролю є положення та інструктивні документи Національного банку щодо планування та проведення інспекційних перевірок, здійснення конкретних розрахунків економічних нормативів, визначення рівня ризику окремих операцій і банківської діяльності в цілому, а також застосування задів впливу за порушення банківського законодавства.

Інспектори банківського нагляду під час виконання контрольних дій оцінюють ефективність управління ризиками, які системою внутрішнього контролю мали бути ідентифікованими, оціненими та визначеними щодо критерію безпеки. Поточний контроль також встановлює дотримання виконання нормативів та інших показників діяльності банку відповідно до законодавства України про банківську діяльність, норм Національного банку.

Сучасні тенденції розвитку національної економіки відображають процес переходу від екстенсивного до інтенсивного розвитку банківської системи, усе більше розширення сфер діяльності банків, відповідності організації обліку банківської діяльності до міжнародних стандартів обліку. Пошук оптимальної організації контролю банківської діяльності і відповідності її до

міжнародних стандартів обліку визначає об'єктивну необхідність активного становлення і розвитку такого важливого інформаційного сегменту як внутрішній аудит банківських послуг. Процеси гармонізації та стандартизації обліку, які відбуваються в усьому світі, та завдання щодо адаптації бухгалтерського обліку в банках України до міжнародних стандартів потребують удосконалення системи внутрішнього контролю як на рівні держави, так і на рівні банку. Тому на сучасному етапі значну роль повинна відігравати служба внутрішнього аудиту комерційного банку, інструменти якої здатні вплинути на регулювання фінансової стійкості банківської установи.

У період кризи виникає необхідність у державній підтримці банківського сектору. Ця необхідність зумовлюється і тим, що саморегуляція через ринковий механізм у таких умовах просто не діє. В банківській системі потрібно вжити всіх необхідних заходів, щоб стимулювати кредитні та грошові ринки. Держава повинна максимально підтримувати довіру до банківського спектру послуг через програми страхування і гарантування депозитів, як фізичних осіб так і суб'єктів господарювання.

У кризовій ситуації проводити перевірку банківських установ аудитором потрібно при повній інформаційній базі, також він повинен розуміти принципи здійснення банківських операцій у кризу, і ступінь ризиків, пов'язаних з їх здійсненням. Сфери контролю за діяльністю банківських установ показано на рисунку 3.

Необхідність посилення контролю за діяльністю комерційних банків в Україні викликана зростанням кількості проблемних банків і пов'язана не лише із загальною економічною кризою країни, а й з дією негативних факторів, що виникають внаслідок ризикованої кредитної політики та недостатності внутрішнього контролю у банках.

У банківській системі залишається невирішеною проблема адекватного реагування управління на необхідність застосування належних заходів для підвищення стійкості окремих банків, оскільки не усунені системні ризики на тлі посилення вимог до рівня капіталу.

Банк - це організація, діяльність якої має багатоцільовий характер і супроводжується великими ризиками.

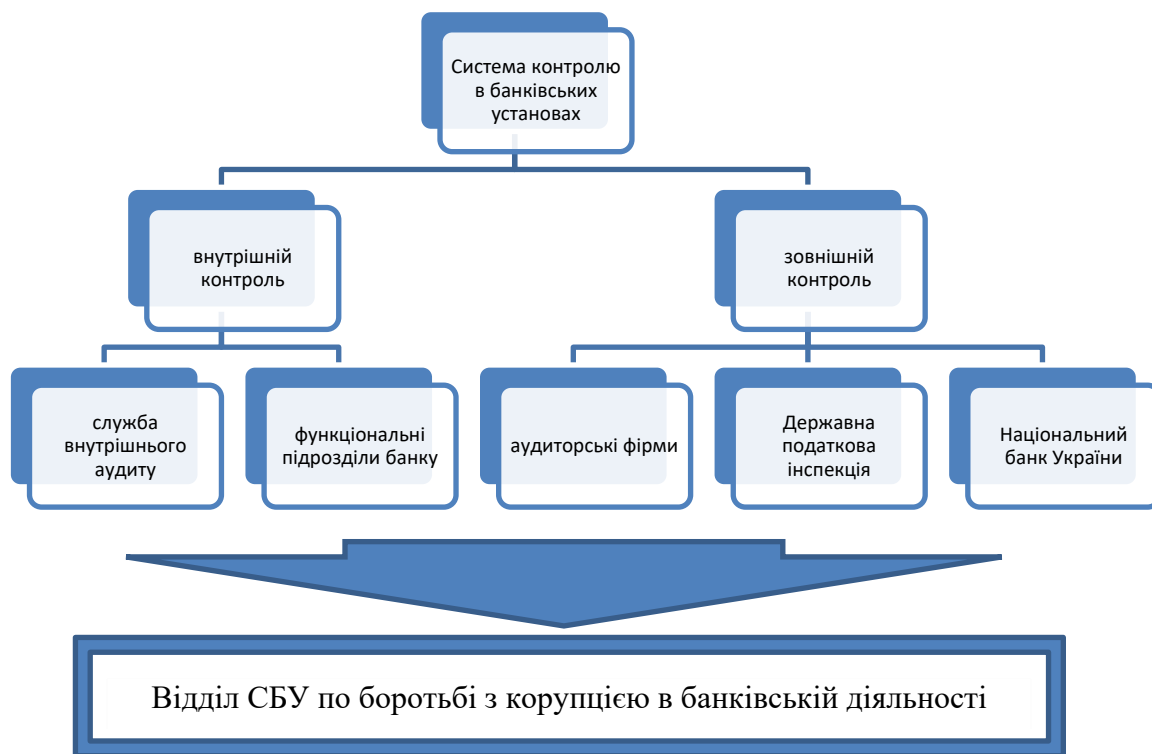

Рис.3. Схема контролю за діяльністю банківських установ

Ризики у діяльності комерційного банку певною мірою обмежуються нормативними документами Національного банку України, проте обмежити всі ризики неможливо, їх потрібно мінімізувати. Зниження або мінімізація ризиків у діяльності комерційного банку є необхідною умовою його успішної роботи, що, як свідчить практика, досягається у банку, де функціонує адекватно організована система внутрішнього контролю.

У зовнішніх і внутрішніх аудиторів різні пріоритети й підходи, але їхня робота має багато спільних засад. Зовнішні та внутрішні аудитори працюють для однієї й тієї ж установи і мають певні спільні цілі, зокрема збереження активів, тестування внутрішнього контролю і подання до розгляду керівництву рекомендацій щодо вдосконалення внутрішнього контролю, ефективність діяльності банку тощо.

Необхідно чітко усвідомити суть понять «зовнішній аудит банку» і «внутрішній аудит банку».

Зовнішній аудит банку – це визначення стану банку на основі перевірки правильності складання та підтвердження достовірності балансу, обліку прибутків та збитків, аналізу стану обліку, відповідність обліку та дій банку вимогам чинного законодавства, дотримання рівності прав акціонерів (учасників) при розподілі дивідендів, голосуванні, наданні прав на придбання нових акцій тощо та підготовка висновків для надання інформації керівництву, акціонерам (учасникам) банку та іншим користувачам.

Внутрішній аудит банку – це незалежна експертна діяльність аудиторської служби банку для перевірки і оцінки адекватності та ефективності системи внутрішнього контролю та якості виконання посадових обов'язків співробітниками банку. Внутрішній аудит передбачає отримання в документальній формі процедур і опису методів, які застосовуються банком для здійснення внутрішнього контролю.

Внутрішній аудит є однією з форм внутрішнього фінансово-господарського контролю діяльності банку.

Існують відмінності у проведенні внутрішнього та зовнішнього аудиту, зокрема, відмінності у етапах здійснення аудиторської перевірки. Однак, підходи, що розроблені для зовнішнього аудиту слід використовувати і під час організації та методичного забезпечення внутрішнього аудиту. Наприклад, процедури вивчення і документування системи внутрішнього контролю, наведеної на рисунку 4.

Якщо розглядати внутрішній аудит як елемент банківського контролю з точки зору різновидів за часом виконання, то йому притаманні усі три види. Попередній контроль передбачає встановлення вимог до здійснення банківської діяльності з мінімальним ризиком, контроль за виконанням банками економічних нормативів, заборону або обмеження здійснення окремих банківських операцій, застосування санкцій за порушення діючого законодавства тощо.

Якщо внутрішньогосподарський контроль безперервний, здійснюється всіма організаційними, економічними і технічними службами і при цьому охоплює всі підрозділи фінансово-господарської діяльності банківської установи, то внутрішній аудит здійснюється періодично і тільки спеціалістами-аудиторами з конкретного об'єкта.

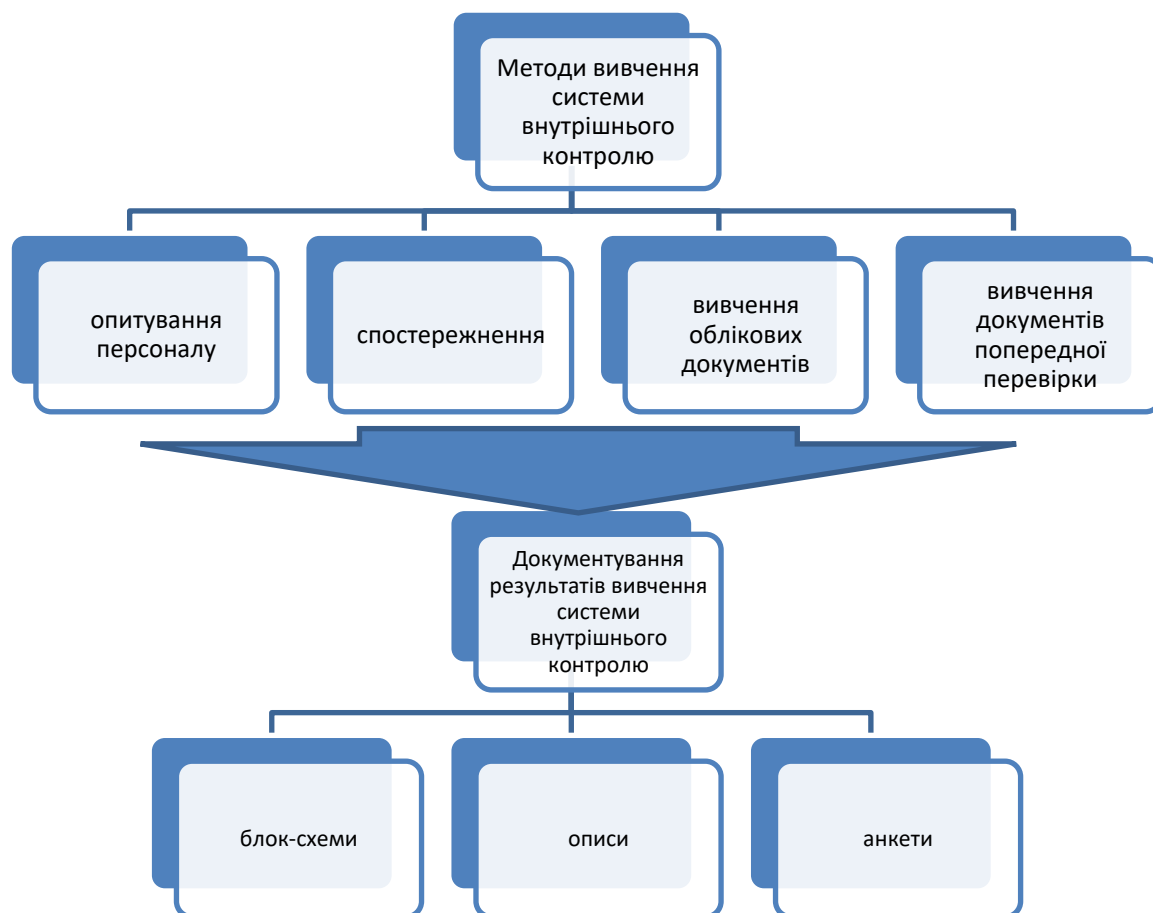

Рис. 4. Методи вивчення і документування системи внутрішнього контролю банку

Для здійснення внутрішнього аудиту в банку створюється спеціальний підрозділ – служба внутрішнього аудиту, яка є самостійним структурним підрозділом банку і підпорядковується безпосередньо його спостережній раді.

Перевірки службою внутрішнього аудиту здійснюються на основі Положення про службу внутрішнього аудиту банку та

внутрішніх регламентів, які кожний банк розробляє самостійно з дотриманням вимог Національного банку України, міжнародного досвіду та специфіки діяльності самого банку. Положення про службу внутрішнього аудиту затверджує спостережна рада банку. Служба внутрішнього контролю має доступ до конфіденційних документів та перевіряє їх. Внутрішні аудитори зобов'язані дотримуватись положень Закону України «Про банки і банківську діяльність», забезпечувати захист інформації, отриманої під час аудиторських перевірок, документів банку та його комп'ютерних систем.

Основною метою внутрішнього аудиту є захист інтересів інвесторів, банків і їх клієнтів, шляхом контролю над дотриманням співробітниками банку законодавчих і нормативних актів, забезпечення належного рівня банківської діяльності, яка повинна відповідати проведених банком операцій і мінімізації ризиків. Служба внутрішнього аудиту надає висновки про результати проведеної перевірки спостережній раді, правлінню банку та керівникам структурних підрозділів, які перевірялися.

Діяльність підрозділу внутрішнього аудиту сприяє більш глибокому й обґрунтованому аналізу діяльності банку, створенню ефективної системи стимулювання. Робота внутрішнього аудиту для керівництва банку має інформаційне й консультативне значення; вона повинна сприяти оптимізації діяльності й виконанню зобов'язань його керівництва.

Створення служби внутрішнього аудиту потребує від банку витрат і роботи щодо перегляду концептуальних основ управління банком, розробки внутрішньої методичної бази для організації служби внутрішнього аудиту, залучення висококваліфікованих фахівців. Разом з тим створення власної служби внутрішнього аудиту для банків є вимогою НБУ та запоруки ефективної діяльності банку.

Основні переваги й недоліки системи внутрішнього аудита розглянуті в таблиці 1.

Банківська криза показала не лише недостатність наглядових та контрольних заходів, але й необхідність змін пріоритетів побудови

внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту та їх взаємодії в цілому. Як свідчить практика, банківські аудитори часто виконують завдання перевірки правильності проведення тих чи інших операцій, обмежуються лише пошуками недоліків роботи фахівців за темами перевірки.

Таблиця 1

Переваги й недоліки організації системи внутрішнього аудиту банку

Переваги системи внутрішнього аудиту	Недоліки системи внутрішнього аудиту
1. Функціонування в банку на постійній основі; 2. Знання специфіки діяльності банку, специфіки системи внутрішнього контролю, що значно спрощує процедуру перевірки й підвищує вірогідність її результатів; 3. Можливість підвищення професійної підготовки, сприяння кар'єрному росту управлінських кадрів; 4. Підвищення престижу банку, якість корпоративного управління.	1. Складність вибору організації системи внутрішнього аудиту. 2. Залучення висококваліфікованих спеціалістів та підвищення їх професійного рівня (високі витрати) 3. Розробка власної методичної бази.

Недосконалість нормативного забезпечення методики внутрішнього аудиту окремих банківських операцій не дозволяє виконувати справжню мету внутрішнього аудиту – надання гарантій та впевненості керівництва у ефективності системи внутрішнього контролю банку. Різниця у підходах та методах, а також у результатах заходів внутрішнього аудиту.

Для кожного типу банківської системи притаманні елементи банківського нагляду, що забезпечують контроль за результатом діяльності комерційного банку і в цілому завдань банківської системи. Особливості функціонування типів банківської системи мали свої характеристики за принципом створення банків і метою їхньої діяльності, за формою власності та організаційними засадами банківської діяльності, за формою структурної побудови банківської системи, за організацією управління, за принципами організації кредитно-розрахункового обслуговування, що визначило особливості

розвитку банківської системи в цілому та наглядових функцій зокрема.

Отже, внутрішній аудит банку полягає перш за все у аналізі банківської діяльності банку при оцінці внутрішнього контролю. Це дозволяє внутрішнім аудиторам оцінити банківські підсистеми щодо їх: характерних ризиків та їх вагомості; місця в банківській установі; взаємозв'язків один з одними.

Належним чином організований внутрішній аудит у комерційних банках сприятиме рішенням таких важливих завдань у діяльності банку:

- вирішення конфлікту інтересів менеджерів і власників;
- підвищення ефективності ведення бізнесу;
- попередження ризиків банківської діяльності;
- виявлення й усунення причин, що перешкоджають росту ділової активності.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження у монографії дозволили сформулювати такі висновки теоретичного, методологічного, аналітичного і прикладного характеру.

1. В умовах глобалізації базовими факторами конкурентоспроможності національної економіки виступають наявність ресурсів та можливість їх реалізації. Підґрунтя випереджаючого економічного розвитку та резерви конкурентоспроможності формується під впливом поєднання економічних, соціальних, політичних і культурних факторів, визначальне місце серед яких належить інноваційному потенціалу. Інноваційна модель економічного розвитку нині стає тією основою, що визначає економічну могутність будь-якої країни. Тісний взаємозв'язок між виробничими відносинами й інноваційним типом розвитку економіки потребує чіткого визначення інновацій. До характеристик економічного розвитку слід віднести не тільки інноваційну парадигму, а й послідовну зміну технологічних укладів, що супроводжується структурною перебудовою суспільного виробництва.

2. У сучасних економічних умовах все більш загострюється конкуренція на ринку освітніх послуг. Заміна стратегії своєрідної елітарності вищої освіти на стратегію її масової доступності протягом життя призвела до істотного збільшення числа студентів. У той же час загально визнано, що рівень підготовлених закладами вищої освіти фахівців у більшості випадків вже не відповідає тому рівню вимог ринку праці. За цих умов забезпечити стійку конкурентоспроможність на ринку освітніх послуг здатний лише перехід закладів вищої освіти до інноваційної освіти, що передбачає навчання у стрімко мінливому навколишньому середовищі, формування у здобувачів вищої освіти інноваційного мислення.

3. У сучасних умовах управління інноваційним розвитком як національної економіки в цілому, так і окремого сектора національного господарства стає ключовим фактором економічного

зростання. Вирішального значення при вдосконаленні методичного забезпечення управління інноваційним розвитком галузей національної економіки набуває врахування їх відповідності технологічному прогресу та пропорційності ресурсного забезпечення через граничну норму технологічної заміни. Тому, для забезпечення достовірності і прозорості оцінки рівня інноваційного розвитку національної економіки виникає необхідність врахування параметру технологічного прогресу та граничної норми технологічної заміни на основі публічно доступних даних.

4. Обґрунтовано, що розробка і створення нових ефективних лікарських препаратів для лікування різних захворювань залишаються актуальним завданням сучасної фармації та медицини. Враховуючи, що нині визначається тенденція до підвищення насиченості та питомої ваги препаратів-генериків, це питання набуває важливого значення. Доведено, що фармацевтична галузь характеризується специфічними інноваційними процесами, складною структурою, великим числом високотехнологічних робочих місць, високою інвестиційною привабливістю. Інвестиції в фармацевтичну галузь мають довгостроковий характер і в майбутньому можуть приносити плоди в абсолютно нових, важкопрогнозованих напрямках, тому складно своєчасно оцінити їх ефективність. Запропоновано запроваджувати в практику вітчизняних фармацевтичних виробників різноманітні форми партнерства, що дозволить всім учасникам цього ринку отримати необхідні йому вигоди від кооперації.

5. Доведено, що підприємства з іноземними інвестиціями не можуть вирішувати проблеми валютного дефіциту в державі, однак створення умов для залучення в країну передової прогресивної техніки і технологій є основою реалізації ряду актуальних завдань економічного і соціального розвитку країни. Розроблено теоретичні положення і надано методико-прикладні рекомендації з удосконалення державного регулювання інноваційних процесів національного господарства в конкурентному середовищі, зокрема з'ясовано, що для цього необхідне надання додаткових пільг

пріоритетним базовим галузям з боку держави, розвиток науково-технічного прогресу в Україні та створення сприятливих умов для припливу інноваційного капіталу іноземних інвесторів, що матиме позитивний вплив на розвиток економіки України.

6. Обґрунтовано теоретичні основи і розроблено науково-методичні підходи до впровадження інноваційних технологій в овочевих підприємствах. Доведено, що використання сучасних технологій виробництва овочів в умовах краплинного зрошення забезпечує високу економічну ефективність овочівництва. Отримані результати мають практичну значимість до впровадження пропозицій по удосконаленню інноваційного маркетингу на овочевих підприємствах. Визначено, що екологічний маркетинг є одним із суттєвих чинників забезпечення ефективного процесу відтворення в овочівництві, а його застосування забезпечує еколого-економічний розвиток овочевих підприємств та збалансоване використання ресурсного потенціалу галузі овочівництва на основі чітко відпрацьованої стратегії агромаркетингу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богашко О. Л. Основи зовнішньоекономічної діяльності : навч. посібник. Умань : Видавець «Сочінський», 2010. 372 с.
2. The Global Competitiveness Report, 2009–2010. 2009 World Economic Forum. URL: <http://www.weforum.org>. (дата звернення: 05.10.2021).
3. Белейченко О. Г. Теоретико-методологічні основи конкурентоспроможності національної економіки. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 11 (101). С. 22–29.
4. Алещенко В. В. Теоретико-методологические вопросы конкурентоспособности экономической системы. *Маркетинг в России и за рубежом*. 2005. № 1 (45). С. 113–119.
5. Богомолова И. П., Хохлов Е. В. Анализ формирования категории конкурентоспособности как фактора рыночного превосходства экономических объектов. *Маркетинг в России и за рубежом*. 2005. № 1 (45). С. 113–119.
6. Павленко А. Ф., Вовчак А. В. Маркетинг : підручник. К.: КНЕУ, 2003. 246 с.
7. Тараненко І. В. Методологія системного дослідження конкурентоспроможності. *Академічний огляд*. 2008. № 2. С. 12–23.
8. Ясин Е. Конкурентоспособность и модернизация российской экономики. *Конкурентоспособность и модернизация экономики* : материалы Международной конференции. М.: ГУ ВШЭ, 2006. С. 24–32.
9. Павлова В. А. Конкурентоспроможність підприємства : оцінка та стратегія забезпечення : монографія. Д.: Вид-во ДУЕП, 2006. 276 с.
10. Гельвановский М., Жуковская В., Трофимова И. Конкурентоспособность в микро-, мезо- и макроуровневом измерениях. *Российский экономический журнал*. 1998. № 3. С. 67–75.

11. Панкрухин А. П. Маркетинг территорий. СПб.: Питер, 2006. 416 с.
12. Губський Б. В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі. К.: Наукова думка, 1997. 148 с.
13. Сакс Дж. Д., Ларрен Ф. Б. Макроэкономика. Глобальный подход / Пер. с англ. М.: Инфра-М, 2006. 495 с.
14. Економічна енциклопедія: В 3-х т. / Відпов. ред. С. В. Мочерний. К.: Академія, 2000. Т. 1. 864 с.
15. Портер М. Конкуренція / Пер. с англ. О. Л. Пелявського. М.: Вильямс, 2006. 608 с.
16. Жаліло Я. А. До формування категоріального апарату науки про економічну безпеку. *Стратегічна панорама*. 2004. № 3. С. 99–105.
17. Бідзюра І. Держава в умовах розгортання системних реформ. *Політичний менеджмент*. 2004. № 3. С. 79–84.
18. Базилюк Я. Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення. К.: НІСД, 2002. 132 с.
19. Чепурна О. Л. Сучасні концепції конкурентоспроможності національної економіки. *Теоретичні та прикладні питання економіки: Збірник наук. праць*. Вип. 19. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. С. 102–106.
20. Черевань В. П. Україна в глобальній конкурентоспроможності. *Глобалізація СOT: конкурентні позиції України: матеріали науково-практичної конференції 27 березня 2007 року*. К.: Ексот, 2007. С. 14–27.
21. Портер М. Международная конкуренция. М.: Междунар. Отношения, 1993. 660 с.
22. Портер М. Конкуренція / Пер. с англ. О. Л. Пелявського. М.: Вильямс, 2006. 608 с.
23. Турчин В. Ф. Феномен науки. Кибернетический подход к эволюции. М.: ЭТС, 2000. 368 с.
24. Meyer–Stamer Jorg. Building Systemic Competitiveness. *Reports and Working Papers*. German Development Institute. 1998. № 3. 75 p.

25. Андреева Л., Миргородская Е. Взгляд на системную конкурентоспособность как доминанту устойчивого развития экономики. *Экономист*. 2006. № 1. С. 81–87.
26. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації: монографія. К.: КНЕУ, 2004. С. 104–105.
27. Гончаревич Л. Г. Проблема забезпечення міжнародної конкурентоспроможності в процесі еволюції. *Вісник Донецького національного університету, Серія В: Економіка і право*. Вип. 2. 2007. № 2. С. 107–116.
28. IMD World Competitiveness Yearbook 2007. URL: [http // www.02.imd.ch/wcy/methodology](http://www.02.imd.ch/wcy/methodology) (дата звернення: 05.10.2021).
29. Тараненко І. В. Системний характер формування інноваційної конкурентоспроможності: глобалізаційний контекст. *Вісник Донецького національного університету, Серія В: Економіка і право*. Вип. 2. Т. 2. 2010. № 2. С. 422–430.
30. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцев Е. Б. Современный экономический словарь. 2-е изд., испр. М.: ИНФРА-М, 1999. 479 с.
31. Кураков Л. Экономика и право: словарь-справочник. М.: Наука, 1991. 362 с.
32. Тараненко І. В. Фактори забезпечення інноваційної конкурентоспроможності країн у глобальній економічній системі. *Академічний огляд*. 2010. № 2 (33). С. 160–167.
33. Абрамов В. Л. Управление конкурентоспособностью экономических систем. М.; Пермь : Пермский ЦНТИ, 2004. 296 с.
34. Олійник В. Я., Буряк А. В., Дем'яненко І. В. Інноваційно-технологічний прогрес як рушійний чинник цивілізаційного поступу суспільства. *Вісник ДДФА: Економічні науки*. 2009. № 1. С. 21–30.
35. Нельсон Р., Уинтер С. Эволюционная теория экономических изменений. М.: Финстатинформ, 2000. 474 с.

36. Джер Р. Верман. Теория экономического развития. *Современная экономическая мысль Запада* / ред.: В. С. Афанасьева, Р. М. Энтова. М.: Прогресс, 1981. 32 с.
37. Колесник Ю. В. Еволюція теоретичних підходів до світового розвитку в економічній науці. *Вісник Донецького університету економіки та права*. 2009. № 2. С. 14–20.
38. Серова И. А. Аналитические аспекты формирования мировой карты конкурентоспособности. *Бизнесинформ*. 2009. № 10. С. 9–11.
39. Ткаченко Ю. В. Исследование моделей развития экономики. *Бизнесинформ*. 2009. № 10. С. 3–8.
40. Пестова О. А. Інституціональні аспекти теорій інноваційного розвитку. *Академічний огляд*. 2011. № 2 (35). С. 38–45.
41. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / [Вступ. стат. и коммент. В. С. Афанасьева]. М.: Соцэгиз, 1962. 240 с.
42. Бажал Ю. М. Економічна теорія технологічних змін: навч. посіб. К.: Заповіт, 1996. 240 с.
43. Туган-Барановский М. И. Периодические промышленные кризисы. Смоленск, 1923. С. 315–316.
44. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. М., 2002. 383 с.
45. Кузнец С. Современный экономический рост: результаты исследований и размышлений. Нобелевская лекция. *Нобелевские лауреаты по экономике: взгляд из России* / под ред. Ю. В. Яковца. СПб.: Гумапистика, 2003. 548 с.
46. Шумпетер Й. А. Капитализм, Социализм и Демократия: пер с англ. / предисл. и общ. ред. В. С. Автономова. М.: Экономика, 1995. 540 с.
47. Хайек Ф. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма. М.: Новости: Catallaxy, 1992. 304 с.
48. Менш Г. Технологический пат: Инновации преодолевают депрессию. 1975. 115 с.

49. Mensch G. Das Technologische Patt: Innovationen überwinden die depression. Frankfurt am Main : Umschau. Verlag, 1975. 115 s.
50. Гэлбрейт Дж. Экономические теории и цели общества; ред. В. И. Бомкина. М.: Прогресс, 1976. 408 с.
51. Глазьев С. Ю. Теория долгосрочного технико-экономического развития. *Международ. фонд экономических реформ*. М.: ВладДар, 1993. 310 с.
52. Федотов А. А. Основные концепции инновационного развития: исторический анализ. *Вісник Донецького національного університету, Серія В: Економіка і право*. Вип. 2. 2008. № 2. С. 203–208.
53. Зєніна-Біліченко А. С., Дашевська Д. А. Модернізація системи підготовки фахівців з вищою освітою в умовах інноваційного розвитку України. *Ефективна економіка*. 2013. №4. URL: file:///D:/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/efek_2013_4_15.pdf (дата звернення: 10.03.2020).
54. Клімова Г. П. Формування інноваційного клімату у ВНЗ. *Право та інновації*. 2013. №4. С. 54–64. URL: [file:///D:/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/apir_2013_4_7%20\(1\).pdf](file:///D:/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/apir_2013_4_7%20(1).pdf) (дата звернення: 25.02.2020).
55. Буняк Н. М. Сутність та структура інноваційного потенціалу вищого навчального закладу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2015. Випуск 14. Частина 2. С.49–52.
56. Пірус В. О. Методичні підходи до оцінки інноваційної діяльності вищого навчального закладу. *Вісник НУВГП. Серія «Економічні науки»*. 2016. Випуск 3(75). С. 139–145.
57. Могрулець О. Б. Концептуальні засади управління ВНЗ як суб'єктом ринку освітніх послуг. *Ефективна економіка*. 2016. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5219> (дата звернення: 17.03.2020).

58. Коврегін В. В. Державні механізми економічної підтримки інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України. Державне управління. Серія «Інвестиції: практика та досвід». 2015. № 24. С. 139–141.
59. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, від 10 липня 2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80> (дата звернення: 20.02.2020).
60. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, від 25 червня 2013 року № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013><https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення: 20.02.2020).
61. Стадник В. В., Йохна М. А. Інноваційний менеджмент: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2011. – 464с.
62. Мармаза О. І. Інноваційний менеджмент: навчальний посібник. Харків: ТОВ «Планета-принт», 2016. – 197с.
63. Кондур О. Інноваційний менеджмент у системі управління вищим навчальним закладом. Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Серія «Педагогічні науки». 2017. №4 (59). С. 254–258.
64. Грищенко І. М., Тарасенко І. О., Нефедова Т. М. Стратегічні пріоритети та форми інноваційного розвитку ВНЗ України в контексті забезпечення конкурентоспроможності. Економіка та держава. 2015. № 2. С. 16–21.
65. Романовський О. О., Романовська Ю. Ю. Особливості державної підтримки вищої освіти та інноваційної діяльності ЗВО і наукових установ у США. Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія «Економічні науки». Спецвипуск: Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, 5 жовтня 2018 р. Київ, 2018. С. 52–67.

66. Родюк Н. Ю., Лазаренко Н. І, Доті Чед. Інноваційні процеси в розвитку вищої освіти Фінляндії. Молодий вчений. 2018. № 5.2 (57.2). С. 38–41.
67. Манченко К. І., Тодорова Т. І., Ломачинська І. А. Особливості інноваційного розвитку Польщі в сучасних умовах. Соціально-економічні проблеми сучасності: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 15 червня 2018 р. Маріуполь, 2018. С. 388–393.
68. Будько І. Р. Передумови для інноваційного розвитку системи вищої професійної освіти в Україні. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія «Державне управління». 2018. Випуск 2. С. 245–254. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU_2018_2_36 (дата звернення: 10.02.2020).
69. Петренко О. Б., Пелех Ю. В., Пелех Л. Р. Інноваційне управління вищими навчальними закладами: теоретичний аналіз проблеми. Інноватика у вихованні. 2017. Випуск 5. С. 31–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2017_5_5 (дата звернення: 10.03.2020).
70. Інноваційний вимір розвитку вищої освіти України: сучасний стан та перспективи: колективна монографія / за заг. ред. д. е. н., проф. О. М. Левченка. Кіровоград: Ексклюзив-Систем, 2016. Ч. І. 580 с.
71. Данилюк М. О., Білан В. М. Аналіз сучасного стану партнерської співпраці для забезпечення інноваційної діяльності підприємства. Науковий вісник ІФНТУНГ. Серія «Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості». 2019. № 2 (20). С. 78–85.
72. Жуган І. О. Тенденції розвитку інноваційної діяльності сучасного вищого навчального закладу. Наукові праці МАУП. 2013. Випуск 2(37). С. 49–53.
73. Nakansson H. (ed.) Industrial technological development. A network approach. London : Routledge Revivals, 2015. 234 p.

74. Wallace D. (ed.) Environmental policy and industrial innovation. strategies in Europe, the USA and Japan. London : Routledge Revivals, 2017. 302 p.
75. Dodgson M. Technological collaboration in industry. Strategy, policy and internationalization in innovation. London : Routledge Revivals, 2018. 206 p.
76. Aydalot P., Keeble D. High technology industry and innovative Environments. The European experience. London : Routledge Revivals, 2018. 250 p.
77. Saviotti P., Metcalfe S. Evolutionary theories of economic and technological change. Present status and future prospects. London : Routledge Revivals, 2018. 286 p.
78. Наука, технології та інновації : Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ni.htm
79. Білошкурська Н. В., Білошкурський М. В., Кравченко Р. О. Маркетинговий аналіз стратегічної конкурентоспроможності вищих навчальних закладів регіону. *Економічні горизонти*. 2017. № 2(3). С. 26–30. DOI : [https://doi.org/10.31499/2616-5236.2\(3\).2017.128097](https://doi.org/10.31499/2616-5236.2(3).2017.128097)
80. Omelyanenko V. A., Martynenko V. V., Slatvinskyi M. A., Povorozniuk I. M., Biloshkurska N. V., Biloshkurskyi M. V. Methodological bases of sectoral innovation priorities evaluation within security-based strategies. *International Journal of Civil Engineering and Technology*. 2019. Vol. 10. № 2. P. 1217–1226. URL : https://iaeme.com/Home/article_id/IJCIET_10_02_118
81. Білошкурська Н. В. Управління промисловим виробництвом в Україні: інноваційний аспект. *Економічний простір*. № 98. 2015. С. 54–62.
82. Лисенко Н. О., Білошкурська Н. В. Застосування виробничої функції Тінбергена при аналізі інноваційної складової економічної безпеки підприємств АПК. *Інноваційна економіка*. 2012. № 4(30). С. 140–144.

83. Tinbergen J. Exhaustion and technological development: a macro-dynamic policy model. *Zeitschrift für Nationalökonomie*. 1973. Vol. 33. P. 213–234.
84. Solow R. M. A contribution to the theory of economic growth. *The Quarterly Journal of Economics*. 1956. Vol. 70. No. 1. P. 65–94.
85. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності : Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/fin/osp/orps/orps_u/orps_u_16.htm
86. Кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності : Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/fin/osp/kzp/kzp_u/arch_kzp_u.htm
87. Показники балансу підприємств за видами економічної діяльності : Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/fin/sbp/sbp_u/sbp_319_u.htm
88. Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД-2010) : Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/kv10_i.html
89. Prokopenko O., Biloshkurska N., Biloshkurskyi M., Omelyanenko V., Garmatiuk O. Multiplicative dynamic model of technological progress factor impact on economy sectors innovation development. 7th International Conference on Modeling, Development and Strategic Management of Economic System (MDSMES 2019). *Advances in Economics, Business and Management Research*. 2019. Volume 99. P. 68–72. DOI: <https://dx.doi.org/10.2991/mdsmes-19.2019.14>
90. Гринько Т. В. Формирование механизма инновационного развития предприятия. Инвестиції: практика та досвід. 2011. № 7. С. 18–22.

91. Андрощук Г. О. Визнання «вічнозеленого» патенту недійсним: досвід Індії для України. Юридична Газета. 2015. URL:<http://yur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnostiavtorske-pravo/viznannya-vichnozelenogo-patentu-nediysnim-dosvid-indiyi-dlya-ukrayini.html> (дата звернення: 25.03.2020).
92. Національна модель неоіндустріального розвитку України: монографія / В. П. Вишневецький, Л. О. Збаразська, М.Ю. Заніздра, В. Д. Чекіна та ін.; за заг. Ред. В. П. Вишневецького / НАН України, Ін-т еконо-ки та пром-ті. Київ.2016. С.166–168.
93. Гавриленко Н. І., Кулич Я. В. Тенденції та перспективи розвитку фармацевтичного ринку. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2015. № 1 (1). С.69–76.
94. Степанова А. А. Дослідження інвестиційної привабливості підприємств фармацевтичної галузі. Emergence of public development: financial and legal aspects: monograph.2019. С.439-449
95. Аптечний ринок України за підсумками 2019 р. «Щотижневик Аптека» веб-сайт. URL: <https://www.apteka.ua/article/531429> (дата звернення: 02.04.2020).
96. Пашков В.М. Господарсько-правові засади розвитку інноваційних технологій в сфері охорони здоров'я. Актуальні питання інноваційного розвитку. 2011. № 1. С. 42–48.
97. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2017 році: аналітична довідка / Т.В. Писаренко, Т.К. Кваша та ін. – К.: УкрІНТЕІ, 2018. 98 с.
98. Золотых И. Б. Инновационная модель Украины: проблемы и перспективы развития в условиях формирования экономики знаний. Эффективная экономика. 2016. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5259> (дата звернення: 01.04.2020).
99. Петров А.М. Инновационное развитие компаний фармацевтической отрасли. Российский внешнеэкономический вестник. 2016. № 10. С. 125–131.

100. Чвертко Л. А., Корниенко Т. О. Конкуренентоспособность предприятия как фактор экономической безопасности. *Вестник Академии знаний*. 2016. № 19(4). С. 11–16.
101. Інноваційний розвиток промисловості України / під ред. проф. О. І. Волкова, проф. М. П. Денисенка. Київ. 2006. 648 с.
102. Державна служба статистики. веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
103. EvaluatePharma World Preview 2018, перспективи до 2024. Аналітична компанія «EvaluatePharma»: URL: <https://info.evaluategroup.com/WP2018-CS.html> (дата звернення: 02.04.2020).
104. Краус Н. М. Інноваційна економіка в глобалізованому світі: інституціональний базис формування та траєкторія розвитку: монографія. Київ: Аграр Медіа Груп, 2019. 492 с.
105. Соколенко В. Э. Опыт развития инновационной деятельности в странах ОЭСР. *Economics: Yesterday, Today and Tomorrow*. 2018, Vol. 8, Is. 9A.
106. Диденко Д.А., Шудренко А.А. Экономика традиционная и инновационная (общее и особенное). *Инновации*. 2008. №2. С.24–27.
107. Фоломьев А. Обоснование инновационного типа воспроизводства. *Экономист*. 2005. №8. С. 40–45.
108. Махмудов А. Инновационная политика в Украине. *Економіст*. 2003. №9. С.59–63.
109. Якубовський М., Новицький В., Кіндзерський Ю. Концептуальні основи стратегії розвитку промисловості України на період до 2017 року. *Економіка України*. 2007. №11. С. 4–20.
110. Олійник Л.В. Управління інноваційним розвитком підприємства на основі формування інноваційних програм. *Економіка і організація управління*. 2017. № 3 (27). С. 51–59.
111. Бутенко О.А. Формування державної інноваційної політики. *Інвестиції: практика та досвід*. 2003. №1. С.21–24.

112. Лукашин Ю., Рахлина Л. Производственные функции в анализе мировой экономики. *Международная экономика и международные отношения*. 2004. № 1. С.17–27.
113. Пилипенко И.В. Конкурентоспособность стран и регионов в мировом хозяйстве: теория, опыт малых стран Западной и Северной Европы. Смоленск: Ойкумена, 2005. 496 с.
114. Заклекта О. С., Шиманська О. П. Проблеми економічної політики: теоретичні засади та український контекст. *Ефективна економіка*. 2016. № 5. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4986>
115. Єщенко П.С. Економічна теорія й економічна політика в трансформаційному суспільстві. *Економіка і прогнозування*. 2006. №4. С.9–22.
116. Tinbergen J. In the Theory of Economic Policy. Amsterdam: North Holland, 1952.
117. Лоцихін О.М. Деякі концептуальні проблеми становлення та принципи реалізації економічної політики сучасної держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2008. №2 (76). С.89–97.
118. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / Александрова В.П. та ін.; за ред. В.М.Гейця. Київ: Фенікс, 2003. 1006 с.
119. Калачевська Л. І. Моделювання оптимізації управління інноваційним розвитком сільських територій в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Випуск 22, частина 1. С. 140–144
120. Фоміна О.О. Інститут відповідальності в контексті створення соціально-трудова відносин ринкового типу. *Вісник економічної науки України*. 2009. №1. С.173–177.
121. Колот А. М. Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів. *Економічна теорія*. 2013. № 4. - С. 5–26.
122. Чечетов М. Інноваційна складова ринкової трансформації. *Економіка України*. 2004. №11. С.4–14.

123. Крейдич І.М. Державна політика управління економічним зростанням. *Економіка та держава*. 2009. №6. С.10–15.
124. Холодова Л.Н. О принципах государственной экономической политики. *Экономика и математические методы*. 2008. №1. С.51–53.
Бовкун
125. Національна медичинська бібліотека США: веб-сайт.
URL:<https://clinicaltrials.gov/>
126. Сайбель Н. Ю., Косарев А. С. Інституційні аспекти інноваційного процесу в країнах з перехідною економікою. *Молодий вчений*. 2017. №20. С. 412–416.
127. Шипілов Д. В. Сутність і природа трансформаційних криз. *Вісник Киргизько-Російського слов'янського університету*. 2016. № 2. С. 45–49.
128. Євдокимова Е. К. Специфіка сучасної шаблі розвитку світової економіки. *Вісник Кемеровського державного університету*. 2015. № 3. С. 239–244.
129. Будак Е., Сумпур М. Нова інституціональна економіка та інституційна конвергенція. *Реферативний журнал «Економіка»*. 2016. № 3-4. С. 168–195.
130. Сайбель Н. Ю., Косарев А. С. Феномен інновацій в ринковому господарстві. Феномен ринкового господарства: від витоків до наших днів: монографія. Краснодар. 2016. С. 211–217.
131. Хамітова Д. М. Взаємозв'язок інституційних змін і їх вплив на інноваційний розвиток промисловості. *Вісник інноваційного євразійського університету*. 2017. № 3. С. 109–114.
132. Рудакова О. В. Міжнародний рух капіталу на початку ХХІ ст. *Економічне середовище*. 2014. № 1. С. 153–160.
133. Бошота Н.В., Шишол Д.В. Зарубіжний досвід державного регулювання інноваційної діяльності. *Молодий вчений*. 2016. № 9. С. 14–18.
134. Lyubov Vodyanka, Zoryana Kobelya, Nataliia Filipchuk. The problematic aspects of position disbalance of Ukraine and Romania

- ininternational rating estimates. *The USV Annals of Economics and Public Administration*. 2016. Vol. 16. Issue Special. P. 72–77.
135. Паладій М. Інноваційний шлях розвитку українського суспільства потребує нової економічної стратегії. URL: <http://patent.km.ua/ukr/articles/i385>. (дата звернення 23.03.2020).
136. Кулаєць М. М., Бабієнко М. Ф., Витвицька О. Д. Інновації у розвитку підприємництва в аграрній сфері. *Економіка АПК*. 2009. № 1. С. 55– 64.
137. Балабанов И.Т. Инновационный менеджмент : учеб. пособие. СПб.: Питер, 2010. 208 с.
138. Ілляшенко С. М. Маркетинг. Менеджмент. Інновації : монографія. Суми : ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2010. 623 с.
139. Володін С.А. Реалізація інноваційного потенціалу аграрної науки: проблеми і перспективи. *Економіка АПК*. 2011. № 7. С.139–150.
140. Гуменюк А.В., Школенко О.Б. Особенности внедрения инноваций на предприятиях АПК в Украине. *Актуальные проблемы инновационного развития агропромышленного комплекса Беларуси: материалы X-й междунар. науч.-практ. конф., г. Горки. 18–19 октября 2018 г.* С.134–139.
141. Вовк Л.В., Пузирьов С.О. Актуальні аспекти розвитку інноваційного підприємництва в аграрній сфері України. *Агросвіт*. 2016. №20. С. 44–48.
142. Гайдучький А.П. До питання оцінки інвестиційної привабливості аграрного сектора економіки. *Економіка АПК*. 2002. № 4. С. 87–89.
143. Дацій О.І. Активізація інноваційної діяльності агропромислових підприємств. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2004. № 4.
144. Калачова І.В., Шубравська О.В., Прокопенко К.О. Інноваційна діяльність сільськогосподарських підприємств : перешкоди та напрямки розвитку. *Статистика України*. 2013. №1. С. 10–16.

145. Корнієнко Т. О., Чвертко Л. А., Вінницька О. А. Визначення інструментів та факторів, що впливають на формування стану економічної безпеки в сільськогосподарських підприємствах. *Економічні горизонти*. 2018. № 4 (7). С. 118–127.
146. Колотуха С., Гвоздей Н., Вінницька О. Поліпшення рівня фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2019. Vol. 5. № 4. Р. 95–110.
147. Лупенко Ю.О. Пріоритетні напрями інноваційної діяльності в аграрній сфері України. *Економіка АПК*. 2014. №12. С. 5–11.
148. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. Розвиток аграрного підприємництва в умовах інституційних трансформацій. *Економіка АПК*. 2017. №2. С. 5–16.
149. Прутська Т.Ю. Інституційне забезпечення розвитку підприємництва в аграрній сфері. *Економіка АПК*. 2015. №2. С. 93–100.
150. Пугач А.М. Сучасний стан інноваційного розвитку аграрного ресурсного потенціалу України *Науковий журнал «Інвестиції: практика та досвід»*. 2015. № 18. С. 121–124.
151. Саблук П.Т. Аграрний сектор України : інституційні засади подальших трансформацій. *Вісник економічної науки України*. 2011. №2. С. 238–240.
152. Саблук П.Т. Розвиток інституцій удосконалення механізму реформування аграрного сектору економіки. *Економіка АПК*. 2010. №10. С. 3–8.
153. Семиноженко В.П. Теоретико-методологічні засади інноваційного розвитку. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. Серія : Економіка та менеджмент. 2016. №9. С. 12–20.
154. Сіренко Н.М. Інноваційне підприємництво як складова стратегії розвитку аграрного сектора економіки. URL: <http://www.sworld.com.ua/simpoz2/105.pdf> (дата звернення 1.04.2020).

155. Сіренко Н.М. Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектора економіки України : монографія. Миколаїв, 2010. 416 с.
156. Ширма В.В. Вплив результатів інноваційної діяльності підприємств галузі рослинництва на рівень ефективності їх господарювання. *Економіка АПК*. 2014. №9. С. 81–86.
157. Шпикуляк О.Г., Грицаєнко М.І. Розвиток інноваційної діяльності в аграрній сфері : менеджмент та ефективність : монографія. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2016. 424 с.
158. Соколов В. Я. Отличия МСФО и традиционной бухгалтерии. *Счетоводство – наука, практика, независимость*: Материалы юбилейной международной научно-практической конференции. София, (20 апреля 2010 г.). – София: Универсальное издательство «Стопанство», 2011. С. 54–59.
159. Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. №996-XIV зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
160. Голов С.Ф., Костюченко В.М. Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами: приклади та коментарі. Практичний посібник. К.: Лібра, 2001. 840 с.
161. Концептуальна основа фінансової звітності [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/929_009.
162. Лавріненко Л. І., Хомин П.Я. Звітність сільськогосподарських підприємств треба удосконалити. *Облік і фінанси АПК*. — 2006. №4. С. 108–111.
163. Острікова Т. Національні особливості переходу на МСФЗ та їх вплив на оподаткування. *Податки & бухоблік*. Вересень, 2018/№ 77. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2018/september/issue-77/article-39538.html>.
164. Картузова Т. В. Необхідність переходу України на міжнародні стандарти фінансової звітності. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. № 20.9. С. 176–179.

165. Товкун Л.В. Міжнародні стандарти фінансової звітності: особливості впровадження в Україні. *Юридичний електронний науковий журнал*. №4. 2019. С. 272–275.
166. Панкратова Л.А., Макушок О.В., Ратушна О.П. Особливості внутрішнього аудиту в комерційних банківських структурах. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. Вип. 5 (16). 2018. С. 262–267.
167. Бутинець Ф.Ф. (ред.), Малюга Н.М., Петренко Н.І. Аудит: стан і тенденції розвитку в Україні та світі: монографія. Житомир: Територія, 2004. 563 с.
168. Кодекс професійної етики внутрішніх аудиторів банківських установ: Постанова Правління Національного банку України від 12.12.2003 р. № 50. URL: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/Risks/codex.pdf
169. Дрозд І. К. (ред.), Письменна М.С., Бойко К. В. Теоретико-методичні засади обліку, аналізу та аудиту хеджування: монографія. К.: Кафедра, 2011. 208 с.
170. Спяк Г. І., Фаріон Т. І. Облік і аудит у банках: підручник. К.: Атіка, 2004. 328 с.
171. Панкратова Л.А. Особливості внутрішньо-банківського аудиту. Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, 25-26 травня 2017р. Умань: Видавець «Сочінський». 2017. С. 99–101.
172. Панкратова Л.А. Особливості методології обліку в банках. Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин: матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції 24-25 травня 2018 р.. Умань: Видавець Сочінський. 2018. С. 89–91.